M. Tullii Ciceronis

Orationum Selectarum

LIBER:

Editus in usum Scholarum Hollandiæ & West-Frisiæ:

Ex decreto Illustriss. D. D. Ordinum ejusdem Provinciæ.

LONDINI
Typis *Guil.* Du *Gard*, Anno Dom.
1656.

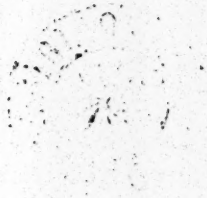

AD

LECTOREM.

IN hac novâ orationum *Ciceronis* selectione, quæ mandato illustriss. D. D. Ordinum facta est, idem præstitimus, Benevole Lector, quod in epistolis; nempe, ut, perlustratis diligenter omnibus & singulis orationibus, eas excerperemus, quarum lectio juventuti plurimum esset profu-

tura, ſive ob formularum elegantiam, ſive ob rerum ſententiarúmqne momenta, ſive denique ab oratorii artificii applicationem. Quum verò eos, qui in epiſtolis ſuprà-dictis initiati ſunt, in eloquentiæ patris orationibus planè perpetuóque eſſe hoſpites, inconveniens ſit : ideo harum uſus ut cum illlarum conjungeretur in ditionis hujus ſcholis, meritò fuit conſultum.

ORA-

ORATIO I.

Quæ est pro

Aulo Licinio Archia Poeta.

Argumentum.

Syllanus & Carbo *legem tulerant, ut ii cives Romani haberentur, qui adscripti essent fœderatis civitatibus, & domicilium in Italia tum, cùm lex ferebatur, habuissent, ac intra 60 dies, apud prætorem professi essent. Hac lege adductus* Gracchus *quidam,* Archiam *Poëtam in judicio accusavit, quòd in urbe se pro Cive geteret, cùm non esset Civis. Negavit enim* Archiã *ascriptũ esse fœderatis civitatibus, & tempore legis latæ à* Syllano & Carbone *in Italia domicilium habuisse, ac apud Prætorem professum esse.* Cicero *cùm unicè diligeret Poëtam, hac Oratione ipsum in magna frequentia & concursu hominum literatorum defendit. Ac primùm comprobat* Archiam *legitimum civem esse, cùm* Heracleæ *& aliis civitatibus adscriptus sit, & tum, cùm lex ferebatur, domicilium in Italia habuerit, ac denique apud Prætorem professus sit. Deinde, cùm causa per se tenuis sit, digreditur in locum communem de studiis literarum, ac in laudationem Ar-*

chiæ : *quibus perſuadet judicibus*, Archiam, *etiamſi non eſſet civis, cùm ſit, tamen propter eruditionem & merita erga populum Romanum in urbem adſciſcendum eſſe. Et quia in publico judicio novum & ineptum videbatur laudare ſtudia literarum, ac perſonam, excuſat ſe* Cicero *in exordio, quòd novum dicendi genus in forum adferat, alienum à conſuetudine judiciorum. Genus orationis judiciale eſt : Status verò conjecturalis, an* Archias *ſit civis. Hoc confirmat à teſtibus, et objecta diſſolvit.*

lquid eſt in me ingenii, judices, quod ſentio quàm ſit exiguum ; aut ſiqua exercitatio dicendi, in qua me non infitior mediocriter eſſe verſatum ; aut ſi hujuſce rei ratio aliqua ab optimarum artium ſtudiis & diſciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruiſſe : earum rerum omnium vel inprimis hic A. Licinius fructum à me repetere prope ſuo jure debet. Nam quoad longiſſimè poteſt mens mea reſpicere ſpatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimã, indè uſq; repetens, hunc video mihi principem & ad ſuſcipiendam & ad ingrediendam rationem horum

horum ſtudiorum extiſtiſſe. Quod ſi hæc vox, hujus hortatu præceptiſque conformata, nonnullis aliquando ſaluti fuit, à quo id accepimus quo cæteris opitulari & alios ſervare poſſemus, huic profectò ipſi, quantum eſt ſitum in nobis, & opem, & ſalutem ferre debemus. Ac nè quis à nobis hoc ità dici fortè miretur, quod alia quædam in hoc facultas ſit ingenii, neque hæc dicendi ratio aut diſciplina: nè nos quidem huic cuncti ſtudio penitùs unquam dediti fuimus. *Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum; & quaſi cognatione quadam inter ſe continentur.* Sed nè cui veſtrûm mirum eſſe videatur, me in quæſtione legitima, & in judicio publico, cùm res agatur apud prætorem populi Romani, lectiſſimum virum, & apud ſereveriſſimos judices, tanto conventu hominum, ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modò à conſuetudine judicioram, verùm etiam à forenſi ſermone abhorreat: quæſo à vobis, ut in hac cauſſa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum ſpero, non moleſtam, ut me pro ſummo poëta, atque eruditiſſimo homine dicentem, hoc concurſu hominum literatiſſimorum, hac veſtra humanitate, hoc denique prætore exercente judicium, patiamini

de ſtudiis humanitatis ac literarum paulò loqui liberiùs : & in ejuſmodi perſona, quæ propter otium ac ſtudium minimè in judiciis periculíſque tractata eſt, uti prope novo quodam & inuſitato genere dicendi. Quod ſi mihi à vobis tribui concedíque ſentiam, perficiam profectò, ut hunc A. Licinium non modò non ſegregandũ, cùm ſit civis, à numero civium, verùm etiam, ſi non eſſet, putetis aſciſcendum fuiſſe. Nam ut primùm ex pueris exceſſit Archias, atq ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatẽ informari ſolet, ſe ad ſcribendi ſtudium contulit Primùm Antiochiæ (nam ibi natus eſt, loco nobili & celebri quondam urbe, & copioſâ, atque eruditiſſimis hominibus, liberaliſſimíſque ſtudiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloriâ contigit. Pòſt in cæteris Aſiæ partibus, cunctáque Græciâ, ſic ejus adventus celebrabantur, ut famam ingenii expectatio hominis; expectationem, ipſius adventus, admiratióque, ſuperaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium, ac diſciplinarum; ſtudiáque hæc & in Latio vehementiùs tum colebantur, quàm nunc iiſdem in oppidis; & hìc Romæ propter tranquillitatem reipubl. non negligebantur. Itaque hunc, & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani civitate cæteríſque præmiis donârunt; & omnes, qui aliquid de ingeniis

ingeniis poterant judicare, cognitione atque hoſpitio dignum exiſtimârunt. Hac tantâ celebritate famæ, cùm eſſet jam abſentibus notus, Romam venit, Mario conſul, & Catulo. Nactus eſt primùm conſules eos, quorum alter res ad ſcribendum maximas, alter cùm res geſtas, tum etiam ſtudium atque aures adhibere poſſet. Statim Luculli, cùm prætextatus etiam tum Archias eſſet, eum domum ſuam receperunt. Sed enim hoc non ſolùm ingenij, ac literarum, verùm etiam naturæ, atque virtutis fuit, ut domus, quæ hujus adoleſcentiæ prima fuerit, eadem eſſet familiariſſima ſenectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico & ejus Pio filio: audiebatur à M. Aemilio: vivebat cum Q. Catulo, & patre, & filio: à L. Craſſo colebatur: Lucullos verò, & Druſũ & Octavios, & Catonem, & totam Hortenſiorum domum devinctam conſuetudine cùm teneret, afficiebatur ſummo honore, quòd eum non ſolùm colebant, qui aliquid percipere aut audire ſtudebant, verùm etiam, ſiqui fortè ſimulabant. Interim ſatis longo intervallo, cùm eſſet cum L. Lucullo in Ciliciam profectus, & cùm ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quæ cùm eſſet civitas æquiſſimo jure, ac fœdere, aſcribi ſe in eam civitatem voluit: idque

cum

cùm ipſe per ſe dignus putaretur; tum auctoritate & gratiâ Luculli ab Heraclienſibus impetravit. Data eſt civitas Silani lege & Carbonis, *Siqui fœderatis civitatibus adſcripti fuiſſent, ſi tum, cùm lex ferebatur, in Italia domicilium habuiſſent, & ſi ſexaginta diebus apud prætorem eſſent profeſſi.* Cùm hic domicilium Romæ multos jam annos haberet; profeſſus eſt apud prætorem Q. Metellum familiariſſimum ſuum. Si nihil aliud, niſi de civitate ac lege, dicimus, nihil dico amplius: cauſſa dicta eſt. Quid enim horum infirmari, Gracche, poteſt? Heracleæne eſſe eum aſcriptum negabis? adeſt vir ſummâ auctoritate, & religione, & fide, L. Lucullus, qui ſe non opinari, ſed ſcire; non audiſſe, ſed vidiſſe; non interfuiſſe, ſed egiſſe dicit. Adſunt Heraclienſes legati, nobiliſſimi homines, qui hujus judicii cauſſâ, cum mandatis, & cum publico teſtimonio venerunt; qui hunc aſcriptum Heraclienſem dicunt. Hic tu tabulas deſideras Heraclienſium publicas, quas Italico bello, incenſo tabulario, interiiſſe ſcimus omnes. Eſt ridiculum, ad ea quæ habemus, nihil dicere: quærere quæ habere non poſſumus, & de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare: & cùm habeas ampliſſimi viri religionem, integerrimi municipii jusiurandum, fidémque, ea, quæ depravari nullo

modo poſſunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis ſolere corrumpi, deſiderare. An domicilium Romæ non habuit is, qui, tot annis ante civitatem datam, ſedem omnium rerum ac fortunarum ſuarum Romæ collocavit? At non eſt profeſſus? immò verò iis tabulis profeſſus, quæ ſolæ ex illa profeſſione, collegióque prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem. Nam cùm Appii tabulæ negligentiùs aſſervatæ dicerentur, Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas, poſt damnationem calamitas, omnem tabularum fidem reſignâſſet, Metellus, homo, ſanctiſſimus modeſtiſſimúſq; omnium, tantâ diligentiâ fuit, ut ad L. Lentulum prætorem, & ad judices venerit, & unius nominis liturâ ſe commotum eſſe dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis. Quæ cum ità ſint, quid eſt, quod de ejus civitate dubitetis? præſertim cùm aliis quoque in civitatibus fuerit aſcriptus. Etenim cùm mediocribus multis, & aut nullâ, aut humili aliquâ arte præditis gratuitò civitatem in Græcia homines impertiebantur; Rheginos, credo, aut Locrenſes, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod ſcenicis artificibus largiri ſolebant, id huic ſummâ ingenii prædito gloriâ noluiſſe? quid? cum cæteri non modò poſt civitatem datam, ſed etiam poſt legem Papiam,

aliquo

aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserunt: hic, qui nec utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heraclienſem esse voluit, rejicietur? Census nostros requiris scilicet. Est enim obscurum proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuisse superioribus, cum eodem quæstore fuisse in Asia: primis Julio & Crasso; nullam populi partem esse censam. Sed quoniam census non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui sit census, ità se jam tum gessisse pro cive, iis temporibus, quæ tu criminaris nè ipsius quidem judicio in civium Ro. jure esse versatum: & testamentum sæpe fecit nostris legibus, & adiit hæreditates civium Ro. & in beneficiis ad ærarium delatus est à L. Lucullo prætore & consule. Quære argumenta si qua potes: nunquam enim hic neque suo, neque amicorum judicio revincetur. Quæres à nobis Gracche, cur tantopere hoc homine delectemur? quia suppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, & aures convitio defessæ conquiescant. *An tu existimas, aut suppetere nobis posse quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrinâ excolamus, aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrinâ eâdem relaxemus?* Ego verò fateor,

fateor, me his ſtudiis eſſe deditum: cæteros pudeat, ſi qui ità ſe literis abdiderunt, ut nihil poſſint ex his neq; ad communem afferre fructum, neque in aſpectum lucémque proferre. Me autem quid pudeat? qui tot annos ità vivo, judices, ut ab illis nullo me unquam tempore, aut commodum, aut otium meum abſtraxerit, aut voluptas avocârit, aut denique ſomnus retardârit. Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure ſuccenſeat, ſi, quantum cæteris ad ſuas res obeundas quantum ad feſtos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipſam requiem animi & corporis conceditur temporis, quantum alii tribuunt intempeſtivis conviviis, quantum denique aleæ, quantum pilæ, tantum mihi egomet ad hæc ſtudia recolenda ſumſero? Atque hoc adeò mihi concedendum eſt magis, quod ex his ſtudiis hæc quoque creſcit oratio & facultas: quæ quantacumque in me eſt, nunquam amicorum periculis defuit. Quæ ſi cui levior videtur; illa quidem certè, quæ ſumma ſunt, ex quo fonte hauriam, ſentio. Nam niſi multorum præceptis multíſque literis mihi ab adoleſcentia ſuaſiſſem, nihil eſſe in vita magnopere expetendum, niſi laudem atq; honeſtatem; in ea autem perſequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exſilii

filii, parvi esse ducenda, nunquam me pro salute vestra in tot & tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plenæ sapientum voces, plena exemplorum vetustas; quæ jacerent in tenebris omnia, nisi literarum lumen accederet. Quàm multas nobis imagines, non solùm ad intuendum, verùm etiam ad imitandum, fortissimorum virorum expressas, scriptores, & Græci, & Latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administranda repub. proponens animum & mentem meam ipsâ cogitatione hominum excellentium conformabam. Quæret quispiam: Quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes literis proditæ sunt, istáne doctrinâ, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare; sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturæ ipsius habitu prope divino, per seipsos, & moderatos, & graves extitisse fateor: etiam illud adjungo, sæpius ad laudem atque virtutem, naturam sine doctrina, quàm sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, cùm ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quædam confirmatióque doctrinæ; tum illud nescio quid præclarum ac singulare solere

lere exiſtere: ex hoc eſſe hunc numero, quem patres noſtri viderunt, divinum hominem Africanum; ex hoc C. Lælium, L. Furium, modeſtiſſimos homines, & continentiſſimos; ex hoc fortiſſimum virum, & illis temporibus doctiſſimum, M. Catonem illum ſenem: qui profectò, ſi nihil ad percipiendam colendámque virtutem literis adjuvarentur, nunquam ſe ad earum ſtudium contuliſſent. Quod ſi non hic tantus fructus oſtenderetur, & ſi ex his ſtudiis delectatio ſola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi remiſſionem humaniſſimam ac liberaliſſimam judicaretis. Nam cæteræ neque temporum ſunt, neque ætatum omnium, neque locorum. *Hæc ſtudia adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant, ſecundas res ornant, adverſis perfugium ac ſolatium præbent; delectant domi, non impediunt foris: pernoctant nobiſcum, peregrinantur, ruſticantur.* Quod ſi ipſi hæc neque attingere, neque ſenſu noſtro guſtare poſſemus; tamen ea mirari deberemus, etiam cùm in aliis videremus. Quis noſtrûm tam animo agreſti ac duro fuit, ut Roſcii morte nuper non commoveretur? qui cùm eſſet ſenex mortuus; tamen propter excellentem artem, ac venuſtatem, videbatur omnino mori non debuiſſe. Ergò ille corporis motu tantum amorem ſibi conciliârat à nobis omnibus:

nibus: nos animorum incredibiles motus celeritatémque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, judices (utar enim veſtrâ benignitate; quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cùm literam ſcripſiſſet nullam, magnum numerum optimorũ verſuum de his ipſis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore? quoties revocatum eandem rem dicere commutatis verbis atque ſententiis! quæ verò accuratè cogitatéque ſcripſiſſet, ea ſic vidi probari, ut ad veterum ſcriptorum laudem prevenirent. Hunc ego non diligam? non admirer? non omni oratione defendendum putem? Atqui ſic à ſummis hominibus eruditiſſimíſque accepimus, cæterarum rerum ſtudia, & doctrinâ, & præceptis, & arte conſtare; poëtam naturâ ipſa valere, & mentis viribus excitari, & quaſi divino quodam ſpiritu afflari. Quare ſuo jure noſter ille Ennius ſanctos appellat poëtas, quod quaſi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis eſſe videantur. Sit igitur, judices, ſanctum apud vos humaniſſimos homines hoc poëtæ nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa & ſolitudines voce reſpondent, beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur atque conſiſtunt: nos inſtituti rebus optimis non poëtarum voce moveamur?

mur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi verò suum esse confirmant: itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt: permulti alii præterea pugnant inter se, atque contendunt. Ergò illi alienum, quia poëta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui & voluntate & legibus noster est, repudiabimus? præsertim, cùm omne olim studium, atque omne ingenium, contulerit Archias ad pop. Rom. gloriam laudémque celebrandam. Nam & Cimbricas res adolescens attigit, & ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus fuit. *Neque enim quisquam est tam aversus à musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facilè præconium patiatur.* Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse aiunt, cùm ex eo quæreretur, quod acroama, aut cujus vocem lubentissimè audiret: Ejus, à quo sua virtus optimè prædicaretur. Itaque ille Marius item eximiè L. Plotium dilexit; cujus ingenio putabat ea, quæ gesserat, posse celebrari. Mitridaticum verò bellum magnum, atque difficile, & in multa varietate terrâ marique versatum, totum ab hoc expressum est, qui libri non modo L. Lucullum, fortissimum & clarissimum virum, verùm etiam populi Roma-

nomen illuſtrant. Populus enim Rom. aperuit, Lucullo imperante, Pontum, & regiis quondã opibus, & ipſâ naturâ regionis vallatum: populi Rom. exercitus, eodem duce, non maximâ manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus eſt, urbem amiciſſimam Cyzicenorum, ejuſdem cõſilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam eſſe, atq; conſervatam noſtra ſemper feretur, & prædicabitur, L. Lucullo dimicante cùm interfectis ducibus depreſſa hoſtium claſſis, & incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: noſtra ſunt trophæa, noſtra monumenta, noſtri triumphi. Quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Carus fuit Africano ſuperiori noſter Ennius. Itaq; etiã in ſepulcro Scipionum putatur is eſſe conſtitutus è marmore. At iis laudibus certè non ſolùm ipſi, qui laudantur; ſed etiam populi Rom. nomen ornatur. In cœum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Rom. rebus adjungitur: omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non ſine communi omnium noſtrum laude decorantur. Ergò illum, qui hæc fecerat, Rudinum hominem majores noſtri in civitatem receperunt: nos hunc Heraclienſem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus conſtitutum de

noſtra

noſtra civitate ejiciemus? Nam ſi quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis verſibus percipi, quàm ex Latinis, vehementer errat: propterea quòd Græca leguntur in omnibus ferè gentibus; Latina ſuis finibus, exiguis ſanè continentur. Quare, ſi res hæ, quas geſſimus, orbis terræ regionibus definiuntur; cupere debemus, quò minùs manuum noſtrarum tela pervenerint, eòdem gloriam famámque penetrare: quod cum ipſis populis, de quorũ rebus ſcribitur, hæc ampla ſunt: tum iis certè, qui de vita, gloriæ cauſâ dimicant, hoc maximum, & periculorum incitamentum eſt, & laborum. Quàm multos ſcriptores rerum ſuarum magnus ille Alexander ſecum habuiſſe dicitur? Atque is tamen, cùm in Sigæo ad Achillis tumulũ adſtitiſſet, O fortunate, inquid, adoleſcens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris! & verè. Nam niſi Ilias exſtitiſſet illa; idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomẽ etiam obruiſſet. Quid noſter hic magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit? nónne Theophanem Mytilenæũ ſcriptorem rerum ſuarum, in concione militum, civitate donavit, & noſtri illi fortes viri, ſed ruſtici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quaſi participes ejuſdem laudis, magno illud clamore approbaverunt? itaq; credo, ſi civis Romanus Archias legibus non

eſſet;ut ab aliquo imperatore civitate donaretur,perficere non potuit,Sulla cùm Hiſpanos & Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiàſſet.Quem nos in concione vidimus,cùm ei libellum malus poëta de populo ſubjeciſſet, quod epigramma in eum feciſſet tantummodo alternis verſibus longiuſculis, ſtatim ex iis rebus,quas tunc vendebat,jubere ei præmium tribui, ſub ea conditione nè quid poſtea ſcriberet. Qui ſedulitatem mali poëtæ duxerit aliquo tamẽ præmio dignam, huius ingenium, & virtutem in ſcribendo, & copiam non expetîſſet ? Quid ? à Q. Metello Pio, familiariſſimo ſuo, qui civitate multos donavit,neq; per ſe,neq; per Lucullos impetraviſſet ? quæ præſertim uſq; eo de ſuis rebus ſcribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poëtis pingue quiddam ſonantibus,atq;peregrinũ tamen aures ſuas dederet. Neq; eſt hoc diſſimulandum, quod obſcurari non poteſt, ſed præ nobis ferendum:*trahimur omnes laudis ſtudio & optimus quiſque maximè gloriâ ducitur.* Ipſi illi philoſophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria ſcribunt, nomen ſuum inſcribunt : in eo ipſo, in quo prædicationem nobilitatémque deſpiciunt, prædicari ſe ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, ſummus ille vir, & imperator, Attii amiciſſimi ſui carminibus tem-

templorum ac monumentorum aditus exornavit ſuorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis Ennio comite, bellavit Fulvius, non dubitavit Martis manubias muſis conſecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati poëtarũ nomẽ & muſarum delubra coluerunt, in ea non debent togati judices à muſarum honore & à poëtarum ſalute abhorrere. Atq; ut id libentiùs faciatis, jam nunc vobis, judices, indicabo, & de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortaſſe, veruntamen honeſto, vobis confitebor. Nam quas res nos in conſulatu noſtro vobiſcum ſimul pró ſalute huius urbis, atq; imperii, & pro vita civiũ, próq; univerſa rep. geſſimus, attigit hic verſibus, atque inchoavit. Quibus auditis, quod mihi magna res & jucunda viſa eſt, hunc ad perficiendum hortatus ſum. Nullã enim virtus aliam mercedem laborum periculorúmque deſiderat, præter hanc laudis & gloriæ: quâ quidem detractâ, judices, quid eſt quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam brevi, tantis nos in laboribus exerceamus? certè ſi nihil animus præſentiret in poſterum &, ſi quibus regionibus vitæ ſpatium circũſcriptum eſt, eiſdem omnes cogitationes terminaret ſuas, nec tantis ſe laboribus frangeret, neque tot curis, vigiliiſque angeretur, nec toties de vita ipſa dimicaret. Nunc inſidet quædam

in optimo quoque *virtus*, quæ *noctes & dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri; sed cum omni posteritate adæquandam.* An verò tam parvi animi videamur esse omnes, qui in repub. atque in his vitæ periculis laboribúsque versamur, ut cùm usque ad extremum spatium, nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, vobiscum simul moritura omnia arbitremur? An cum statuas & imagines non animorum simulacra, sed corporum, studioſè multi summi homines reliquerunt: consiliorum relinquere, ac virtutum nostrarum effigiem nónne multò malle debemus, summis ingeniis expressam, & politam? Ego verò omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc verò sive à meo sensu post mortem abfutura sunt, sive ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebunt, nunc quidem certè cogitatione quadam spéque delector. Quare conservate, judices, hominem pudore eo, quem amicorum studiis videtis comprobari, tum dignitate, tum etiam venustate; ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitum esse videatis;

deatis; causſa vero ejuſmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, teſtimonioLuculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ità ſint, petimus à vobis, judices, ſi qua non modò humana, verùm etiam divina in tantis negotiis commendatio debet eſſe; ut eum, qui vos, qui veſtros imperatores, qui populi Romani res geſtas ſemper ornavit, qui etiam his recentibus noſtris veſtríſque domeſticis periculis æternum ſe teſtimonium laudum daturum eſſe profitetur, quíque eſt eo numero, qui ſemper apud omnes ſancti ſunt habiti atque dicti, ſic in veſtram accipiatis fidem, ut humanitate veſtrâ levatus potiùs, quàm acerbitate violatus eſſe videatur. Quæ de cauſſa, pro mea conſuetudine, breviter ſimplicitérque dixi, judices, ea confido probata eſſe omnibus: quæ non fori, neque judiciali conſuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipſius ſtudio locutus ſum, ea judices, à vobis ſpero eſſe in bonam partem accepta: ab eo, qui judicium exercet, certò ſcio.

ORATIO II.

Quæ est pro

M. MARCELLO.

Ant. Luschi Argumentum.

M. Marcellus *civis Romanus, amplissimus atque clarissimus in dissentione civili fuit cum* Pompeio, *quemadmodum &* Cicero *cũ multis aliis Senatoribus, civibúsque Rom. Confecto autẽ bello,* Cæsar *victor multas ex inimicis suis, fautoribúsque* Pompeii, *in patriam restituit, & ad pristinam dignitatem: inter quos* Ciceronem, *& posmodũ deprecante senatu, populóq; Rom. restituit, &* Marcellũ, *& ad patriam, & ad pristinam dignitatem, non obstante quòd* Marcellus Cæsarem *offendisset. & quòd* Cæsar *adhuc suspicari se diceret de voluntate* Marcelli, *tamen illa sua notissima benignitate suæ privatæ voluntati, publicam antepositit voluntatem. Unde hanc* Cicero *orationem agit ad* Cæsarem, *quâ ipsum de sua illa humanitate divino prope ore commendat: ostendens um esse per suam clementiam in restitutione* Marcelli *summam, atque immortalem gloriam consecutum. Deinde ostendit multis rationibus non debere* Cæsarem *de aliquo suspicari, & tamen eum rogat, ut pro salute publica*

lica vitam ſuam cuſtodiat, ſine qua nec poſsit dignitas reipub. nec reſtitui, nec ſervari.

DIuturni ſilentii, P. C. quo eram his temporibus uſus, non timore aliquo, ſed partim dolore, partim verecundiâ, finem hodiernus dies attulit, idémque initium, quæ vellem, quæque ſentirem, meo priſtino more dicendi. Tantam enim manſuetudinem, tam inuſitatam inauditámque clementiam, tantum in ſumma poteſtate rerum omnium modum, tam denique incredibilem ſapientiam, ac penè divinam, tacitus nullo modo præterire poſſum. M. enim Marcello vobis, P. C. reíque pub. reddito, non ſolùm illius, ſed meam etiam vocem, & auctoritatem, & vobis, & reipub. conſervatam ac reſtitutam puto. Dolebam enim, P. C. ac vehementer angebar, cùm viderem virum talem, qui in eadem cauſſa, in qua ego, fuiſſet, non in eadem eſſe fortunâ: nec mihi perſuadere poteram, nec fas eſſe ducebam, verſari me in veſtro veteri curriculo, illo æmulo atque imitatore ſtudiorum ac laborum meorum, quaſi quodam ſocio à me & comite diſtracto. Ergò & mihi meæ priſtinæ vitæ conſuetudinem, C. Cæſar, intercluſam aperuiſti; & his omnibus, ad bene de omni repub. ſperandum, quaſi ſignum aliquod ſuſtuliſti. Intellectum eſt enim mihi quidem

quidem in multis, & maximè in me ipſo, ſed paullo antè omnibus, cum M. Marcellum ſenatui populóq; Rom. & reipub. conceſſiſti, commemoratis præſertim offenſionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatémq; reipub. tuis vel doloribus vel ſuſpicionibus anteferre. Ille quidem fructum omnis anteactæ vitæ hodierno die maximum cepit, cũ ſũmo conſenſu Senatûs, tum præterea judicio tuo graviſſimo & maximo. Ex quo profectò intelligis, quanta in dato beneficio ſit laus, cùm in accepto tanta ſit gloria. Eſtverè fortunatus ille, cujus ex ſalute non minor pænè ad omnes, quùm ad illum ventura ſit, lætitia pervenerit. Quod ei quidem meritò, atq; optimo jure contigit. Quis enim eſt illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium ſtudio, aut innocentiâ, aut ullo genere laudis præſtantior; Nullius tantum eſt flumen ingenii, nulla dicendi, aut ſcribendi, tanta vis, tantáque copia, quæ nondicam exornare, ſed enarrare, C. Cæſar, res tuas geſtas poſſit: tamen hoc affirmo, & hoc pace dicam tuâ; nullam in his eſſe laudem ampliorem, quàm eam, quam hodierno die conſecutus es. Soleo ſæpe ante oculos ponere, ídque libenter crebris uſurpare ſermonibus, omnes noſtrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentiſſimorúmque

que populorum, omnes clariſſimorum regum res geſtas, cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero præliorũ, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec diſſimilitudine bellorum poſſe conferri: nec verò diſjunctiſſimas terras citiùs cujuſquam paſſibus potuiſſe peragrari, quàm tuis non dicam curſibus, ſed victoriis, illuſtratæ ſunt. Quæ quidem ego niſi ità magna eſſe fatear, ut ea vix cujuſquam mens aut cogitatio capere poſſit, amens ſim: ſed tamen ſunt alia majora. Nam bellicas laudes ſolent quidam extenuare verbis, eâſque detrahere ducibus, communicare cum militibus, nè propriæ ſint imperatorum. & certè in armis, militum virtus, locorum oportunitas, auxilia ſociorum, claſſes, commeatus, multùm juvant; maximam verò partem quaſi ſuo jure Fortuna ſibi vindicat, & quidquid eſt proſperè geſtum, id penè omne ducit ſuum. At verò hujus gloriæ, C. Cæſar, quam es paullò antè adeptus, ſocium habes neminem: totum hoc, quantumcumque eſt, quod certè maximum eſt, totum eſt, inquam tuum. Nihil ſibi ex iſtâ laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpſit. Quin etiã illa ipſa rerum humanarum domina fortuna in iſtius ſe ſocietatẽ gloriæ non offert, tibi cedit, tuam eſſe totam & propriam fatetur. Nunquam enim temeritas

tas cum ſapientia commiſcetur, nec ad conſilium caſus admittitur. Domuiſti gentes, immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes: ſed tamen ea victi, quæ & naturam, & conditionem, ut vinci poſſent, habebant. Nulla eſt enim tanta vis, tanta copia, quæ nõ ferro ac viribus debilitari frangique poſſit. Verùm animũ vincere, iracundiã cohibere, victoriã temperare, adverſariũ nobilitate, ingenio, virtute præſtantem non modò extollere jacentẽ, ſed etiam amplificare ejus priſtinam dignitatem; hæc qui faciat, non ego eũ cum ſummis viris comparo, ſed ſimillimum deo judico. Itaque, C. Cæſar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non ſolùm noſtris, ſed pænè omnium gentium literis atque linguis, neq; ulla unquam ætas de tuis laudibus conticeſcet. Sed tamen ejuſmodi res, neſcio quomodo, etiam, dum audiuntur, aut dum leguntur, obſtrepi clamore militum videntur, & tubarum ſono. At verò, cùm aliquid clementer, manſuete, juſtè, moderatè, ſapienter factum, in iracundia præſertim, quæ eſt inimica conſilio, & in victoria, quæ naturâ inſolens & ſuperba eſt, aut audimus, aut legimus: quo ſtudio incendimur, non modò in geſtis rebus, ſed etiam in fictis; ut eos ſæpe, quos nunquam vidimus, diligamus. Te verò,

rò, quem præſentem intuemur, cujus mentem, ſenſúſque, & os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reip. fecerit, id eſſe ſalvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus ſtudiis proſequemur? quâ benevolentiâ complectemur? parietes, medius fidius C. Cæſar, ut mihi videtur, hujus curiæ tibi gratias agere geſtiunt, quod brevi tempore futura ſit illa auctoritas in his majorum ſuorum, & ſuis ſedibus. Equidem, cùm C. Marcelli, viri optimi, & commemorabili pietate ac virtute prædíti, lacrymas modò vobiſcum viderem, omnium Marcellorum meũ pectus memoria effodit, quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conſervato, dignitatem ſuam reddidiſti, nobiliſſimámque familiam, jam ad paucos redactam, pænè ab interitu vindicâſti. Hunc tu igitur diẽ tuis maximis & innumerabilibus gratulationibus jure antepones. Hæc enim res unius eſt propria Cæſaris: cæteræ, duce te, geſtæ, magnæ illæ quidem, ſed tamen multo magnóque comitatu. Hujus autem rei tu idem es & dux, & comes, quæ quidem tanta eſt, ut tropæis monumentíſque tuis non ulla unquam allatura ſit finem ætas. Nihil enim eſt opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat & conſumat vetuſtas. At verò hæc tua juſtitia & lenitas animi floreſcet quotidie magis, ità, ut

quantum

quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus. Et cæteros quidem omnes victores bellorum civilium jam antè æquitate & misericordiâ viceras, hodierno verò die te-ipsum vicisti. Vereor, ut hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio. Ipsam victoriam vicisse videris, cùm ea ipsa, quæ illa erat adepta, victis remisisti. Nam, cùm ipsius victoriæ conditione jure omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. Rectè igitur unus invictus es, à quo etiam ipsius victoriæ conditio víque devicta est. Atque hoc C. Cæsaris judicium, P. C. quàm latè pateat, attendite. Omnes enim, qui ad illa arma fato sumus nescio quo reipub. misero funestóque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, à scelere certè liberati sumus. Nam, cùm M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipub. conservavit; memet mihi, & item reip. nullo deprecante, reliquos amplissimos viros, & sibi ipsis, & patriæ reddidit: quorum & frequentiam & dignitatem hoc ipso in consessu videtis; Non ille hostes induxit in curiam, sed judicavit, à plerisque ignoratione potiùs, & falso atque inani metu, quàm cupiditate, aut crudelitate civile bellum esse susceptum. Quo quidem in bello semper de pace agendum audiendúmque

esse

eſſe putavi; ſempérque dolui, non modò pacem, ſed orationem etiam civium pacem efflagitantium repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla unquam ſecutus ſum arma civilia, ſempérque mea conſilia pacis, & togæ ſocia, non belli atque armorum fuerunt. Hominem ſum ſecutus privato officio, non publico: tantúmque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nullo modo cupiditate, ſed nè ſpe quidem, prudens, & ſciens tanquam ad interitum ruerem voluntarium. Quod quidem meum conſilium mininè obſcurum fuit. Nam & in hoc ordine, integrâ re, multa de pace dixi, & in ipſo bello eadem etiam cum capitis mei periculo ſenſi. Ex quo nemo erit tam injuſtus rerum æſtimator, qui dubitet, quæ Cæſaris voluntas de bello fuerit, cùm pacis auctores conſervandos ſtatim cenſuerit; cæteris fuerit iratior. Atque id minus mirum videretur fortaſſe tum, cùm eſſet incertus exitus, & anceps fortuna belli: qui verò victor, pacis auctores diligit, is profectò declarat maluiſſe ſe non dimicare quàm vincere. Atque hujus quidem rei M. Marcello ſum teſtis. Noſtri enim ſenſus, ut in pace ſemper, ſic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego eum, & quanto cum dolore vidi, cùm inſolentiam certorum hominum, tum etiã ipſius victoriæ ferocitatem extimeſcentem? Quò

gratior

gratior tua liberalitas, C. Cæſar, nobis, qui illa vidimus, debet eſſe. Non enim jam cauſſæ ſunt inter ſe, ſed victoriæ comparandæ. Vidimus tuam victoriam prælíorum exitu terminatam: gladium vaginâ vacuum in urbe non vidimus. Quos amiſimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, ſi fieri poſſet, C. Cæſar ab inferis excitaret, quoniâ ex eadem acie conſervat, quos poteſt. Alterius verò partis, nihil amplius dicam, quàm id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuiſſe victoriam. Quidam enim non modò armatis, ſed interdum etiam otiolis minabantur: nec, quid quiſque ſenſiſſet, ſed, ubi fuiſſet, cogitandum eſſe dicebant: ut mihi quidē videantur dii immortales, etiamſi pœnas à populo Romano ob aliquod delictum expetiverint, qui civile bellum tantum & tam luctuoſum excitaverunt, vel placati jam, vel etiam ſatiati, aliquando omnem ſpem ſalutis ad clementiam victoris & ſapientiam contuliſſe. Quare gaude tuo iſto tam excellenti bono, & fruere cùm fortunâ & gloriâ, tum etiam naturâ & moribus tuis: ex quo quidem maximus eſt fructus jucundátiſque ſapienti. Cætera cùm tua recordabere, etſi perſæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere: de nobis quos in republ.

tecum

tecum ſimul ſalvos eſſe voluiſti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de ſingulari ſapientia tua cogitabis: quæ non modò ſumma bona, ſed nimirum audebo vel ſola dicere. Tantus eſt enim ſplendor in laude vera, tanta in magnitudine animi & conſilii dignitas, ut hæc à virtute donata, cætera à fortuna cõmodata eſſe videantur. Noli igitur in conſervandis bonis viris defatigari, nõ cupiditate præſertim aut pravitate aliquâ lapſus, ſed opinione officii, ſtultâ fortaſſe, certè non improbâ, & ſpecie quadam reipub. Non enim tua ulla culpa eſt, ſi te aliqui timuerunt: contráque ſumma laus, quòd plerique minimè timendum fuiſſe ſenſerunt.

Nunc verò venio ad graviſſimam querelam & atrociſſimam ſuſpicionem tuam: quæ non tibi ipſi magis, quàm cùm omnibus civibus, tum maximè nobis, qui à te conſervati ſumus, providenda eſt. Quam, etſi ſpero eſſe falſam, nunquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio, noſtra cautio eſt: ut ſi in alterutro peccandũ ſit, malim videri nimis timidus quàm parùm prudens. Sed quiſnam eſt iſte tã demens, qui ſcilicet tibi inſidiaretur? de tuíſne? tametſi, quĩ magis ſunt tui, quàm quibus tu ſalutem inſperantibus reddidiſti? an ex eõ numero, qui unà tecum fue-

runt?non eſt credibilis tantus in ullo furor, ut,quo duce,omnia ſumma ſit adeptus,hujus vitam non anteponat ſuæ. At,ſi tui nihil cogitant ſceleris,cavendum eſt,nè quid inimici.Qui?omnes enim,qui fuerunt,aut ſuâ pertinaciâ vitam amiſerunt,aut tuâ miſericordiâ retinuerunt:ut aut nulli ſuperſint de inimicis aut,qui ſuperfuerant,amiciſſimi ſint. Sed tamen, cùm in animis hominum tantæ latebræ ſint,& tanti receſſus, augeamus ſanè ſuſpicionem tuam:ſimul enim augebimus & diligentiam.Nam quis eſt omnium tam ignarus rerum, tam rudis in repub. tam nihil unquã nec de ſuâ, nec de communi ſalute cogitans, qui non intelligat tuâ ſalute contineri ſuam, & ex unius tuî, vitam pendere omnium ? Equidem de te dies,noctéſque, ut debeo, cogitans; caſus duntaxat humanos,& incertos eventus valetudinis, & naturæ communis fragilitatem extimeſco : doleóque, cùm reſpub. immortalis eſſe debeat, eam in unius mortalis animo conſiſtere.Si verò ad humanos caſus, incertóſque eventus valetudinis, ſceleris etiam accedat inſidiarúmq; conſenſio ; quem deum, etiamſi cupiat, opitulari poſſe reipub.credamus?Omnia ſunt excitanda tibi,C.Cæſar,uni, quæ jacere ſentis belli ipſius impetu,quod neceſſe fuit, perculſa, atque proſtrata:conſtituenda judicia, revocanda

da fides, comprimendæ libidines, propaganda ſoboles: omnia, quæ dilapſa jam fluxerunt, ſeveris legibus vincienda ſunt. Non fuit recuſandum in tanto civili bello, tantóque animorum ardore, & armorum, quin quaſſata reſp. quicunque belli eventus fuiſſet, multa perderet & ornamenta dignitatis, & præſidia ſtabilitatis ſuæ: multáque uterq; Dux armatus faceret, quæ idem togatus fieri prohibuiſſet. Quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda ſunt; quibus præter te mederi nemo poteſt. Itaque illum tuam præclariſſimam & ſapientiſſimam vocem invitus audivi, ſatis te diu vel *naturæ* vixiſſe, vel *gloriæ*; ſatis, ſi ità vis: naturæ fortaſſe: addo etiã, ſi placet, gloriæ: at, quod maximum eſt, patriæ certè parũ. Quare omitte, quæſo, iſtã doctorum hominũ in contẽnenda morte prudentiã. Noli noſtro periculo ſapiens eſſe. Sæpe enim venit ad aures meas, te idem iſtud nimis crebrò dicere, ſatis te tibi vixiſſe. credo, ſed tũ id audirem, ſi tibi ſoli viveres, aut ſi tibi etiã ſoli natus eſſes: nunc, cùm omniũ ſalutem civiũ, cunctámq; remp. res tuæ geſtæ complexæ ſint *tantum abes à perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris.* Hic tu modum tuæ vitæ non ſalute reipub. ſed æquitate animi definies? quid, ſi iſtud nè gloriæ quidem tuæ ſatis eſt? cujus

te esse avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis. Parúmne igitur inquies, gloriã magnam relinquemus? immo verò aliis, quamvis multis, satis; tibi uni parúm. Quidquid enim est, quamvis amplum sit, id certè partim est tum, cùm est aliquid amplius. Quod si rerum tuarum immortalium, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, rempub. in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide quæso, nè tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quã gloriæ. Si quidẽ gloria est illustris ac pervagata multorũ & magnorum vel in suos cives, vel in patriam, vel in omne genus hominũ fama meritorũ. Hæc igitur tibi reliqua pars est: hic restat actus: in hoc elaborandũ est, ut remp. constituas, eáq; tu in primis compositã, summã tranquillitate & otio perfruare. Tum te si voles, cùm & Patriæ, quod debes, solveris, & naturam ipsam expleveris satietate vivendi, satis diu vixisse dicito. Quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum? quod cùm venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura sit. Quamquã iste tuus animus nunquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, semperque immortalitatis amore flagravit. Nec verò hæc tua vita dicenda est, quæ corpore & spiritu continetur. Illa, inquam, illa vita est

tua

tua, Cæſar, quæ vigebit memoriâ ſeculorum omnium, quàm poſteritas alet, quam ipſa æternitas ſemper intuebitur. Huic tu inſervias, huic te oſtentes oportet: quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet: nunc etiam quæ laudet, exſpectat. Obſtupeſcent poſteri certè imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta, munera, triumphos audientes & legentes tuos. Sed, niſi hæc urbs ſtabilita tuis conſiliis & inſtitutis erit; vagabitur modò nomen tuum longè atque latè, ſedem quidem ſtabilem & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam qui naſcentur, ſicut inter nos fuit, magna diſſenſio; cùm alii laudibus ad cœlum res tuas geſtas efferent, alii fortaſſe aliquid requirent, atque vel maximum, niſi belli civilis incendiũ ſalute patriæ reſtinxeris: ut illud fari fuiſſe videatur, hoc conſilii. Servi igitur iis etiam judicibus, qui multis pòſt ſeculis de te judicabunt, & quidem haud ſcio, an incorruptiùs quàm nos. Nam & ſine amore & ſine cupiditate, & rurſus ſine odio, & ſine invidia judicabunt. Id autem, etiamſi tunc ad te, ut quidam falſò putant, non pertinebit: nunc certè pertinet, te eſſe talem, ut tuas laudes obſcuratura nulla unquam ſit oblivio. Diverſæ voluntates civium ruerant, diſtractæque ſenten-

tiæ. Non enim consiliis solùm,& studiis,sed armis etiam, & castris dissidebamus. Erat autem obscuritas quædam,erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant, quid optimum esset: multi,quid sibi expediret: multi,quid deceret:nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta resp. est hoc misero tataliq; bello: vicit is,qui non fortunâ inflammaret odium suum,sed bonitate leniret;neque omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam exsilio aut morte dignos judicaret. Arma ab aliis posita,ab aliis erepta sunt:ingratus est,injustúsque civis,qui armorum periculo liberatus animum tamen retinet armatum:ut etiam ille sit melior, qui in acie cecidit, quàm qui in causſa animã profudit. Quæ enim pertinacia est quibusdam,eadem aliis constantia videri potest. Sed quia jam omnis fracta dissentio est armis & exstincta æquitate victoris: restat,ut omnes unũ velint, qui modò habent aliquid non solùm sapientiæ,sed etiã sanitatis:quia, nisi te, C. Cæsar, salvo,& in ista sententia, qua cùm antea, tum hodie vel maximè usus es,manente,salvi esse non possumus. Quare omnes te,qui hæc salva esse volumus & hortamur,& obsecramus, ut vitæ,ut saluti tuæ consulas:omnésque tibi, (ut pro aliis etiam loquar,quod de me ipse sentio)quoniam subesse aliquid putas, quod cavendum sit, non

modò

modò excubias,& cuſtodias, ſed etiam laterum noſtrorum oppoſitus & corporũ pollicemur. Sed,ut unde eſt orſa,in eodem terminetur oratio mea,maximas tibi omnes gratias agimus,C. Cæſar, majores etiam habemus. Nam omnes idem ſentiunt, quod ex omnium precibus & lacrymis ſentire potuiſti. Sed,quia non eſt aſtantibus omnibus neceſſe dicere à me certè dici volunt, cui neceſſe eſt quodammodo, & quod volunt, & quod M. Marcello,à te huic ordini populóq; Rom. & reip. reddito,præcipuè id à me fieri debere intelligo. Nam lætari omnes non ut de unius ſolùm,ſed ut de communi omnium ſalute, ſentio. Quod autem ſummæ benevolentiæ eſt quæ mea erga illum omnibus ſemper nota fuit,ut vix C. Marcello,optimo & amantiſſimo fratri,præter eum quidem cederem nemini: cùm id ſolicitudine, curá, labore tamdiu præſtiterim, quamdiu eſt de illius ſalute dubitatum: certè hoc tempore magnis curis, moleſtiis,doloribus liberatus præſtare debeo. Itaq; C. Ceſar,ſic tibi gratias ago,ut omnibus me rebus à te non conſervato ſolùm, ſed etiam ornato,tamẽ ad tua innmerabilia in me unum merita, quod fieri jam poſſe non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus acceſſerit.

ORATIO III.

Que eſt pro

Q. LIGARIO.

Argumentum.

QUintus Ligarius *civis Romanus, cum* C. Conſidio *conſule profectus eſt legatus in* Africam, *ante belli civilis principium. Deinde provinciâ decedente* C. Conſidio, Ligarius, *præfectus provinciæ manſit in* Africa; *poſtea cùm bellum exarſiſſet inter* Cæſarem & Pompeium, Ligarius, *nullo negotio ſe implicari paſſus eſt, ut dicit* Cicero. *nam* P. Accius Varus, *qui prætor* Africam *obtinuerat, Uticam venit & arripuit imperium ad clamorem multitudinis imperitæ, ad eum factio concurſu: &* Ligarius, *adventu ſuo quievit, ſed neceſſitate manſit in* Africa, *quæ provincia contra* Cæſarem *tenebatur: ad quam provinciam, bello ardente.* L. Tubero, *cum juſto imperio ſibi à ſenatu & ſorte, ut moris erat, lato, veniſſet, eam intrare non potuit, prohibente* Ligariò *ut aſſerebat ipſe* Tubero, *unde ad* Pompeium *iter in* Macedoniam, *& apud eum de injuria quæſtus eſt, ut dicit* Cicero, *& cum eo fuit in bello civili; quo bello finito,* Cæſar

victor

victor Tuberoni *& multis aliis, patriam reſtituit: ſed* Ligarius, *exulabat, domi manentibus duobus fratribus* Ligarii, *qui cum* Cæſare *ſemper fuerant. & cum* Q. Tubero *filius* L. Tuberonis Ligarium *apud* Cæſarem, *accuſaviſſet, quòd contra* Cæſarem *fuiſſet in* Africa, *quódque ipſum cum patre ſuo pr vinciâ prohibuiſſet,* Ligarium Cicero *hac inſigni oratione defendit, & pro ipſo gratiam* Cæſaris *nititur impetrare.*

NOvum crimen, C. Cæſar,& ante hunc diem inauditū propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuiſſe:idq;C.Panſa præſtanti vir ingenio,fretus fortaſſe eâ familiaritate,quæ eſt ei tecum, auſus eſt confiteri. Itaque, quò me vertam, neſcio.paratus enim veneram,cùm tu id neq; per te ſcires, neque audire aliunde potuiſſes, ut ignoratione tuâ ad hominis miſeri ſalutē abuterer.Sed quoniam diligentiâ inimici inveſtigatum eſt, quòd latebat, confitendum eſt,ut opinor:præſertim cùm meus neceſſarius C. Panſa fecerit,ut id jam integrum non eſſet:omiſſáque controverſiâ omnis oratio ad miſericordiam tuam conferenda eſt,quâ plurimi ſunt conſervati,cùm à te non ſolùm liberationem culpæ,ſed errati veniam impetraviſſent. Habes igitur, Tubero, quod eſt accuſatori

ſatori maximè optandum, confitentem reum: ſed tamen ità confitentem, ſe in ea parte fuiſſe, quâ te Tubero, quâ virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque priùs de veſtro delicto confiteamini neceſſe eſt, quàm Ligarii ullam culpam reprehendatis. Q. igitur Ligarius, cùm eſſet adhuc nulla belli ſuſpitio, legatus in Africam cum proconſule C. Conſidio profectus eſt, qua in legatione & civibus, & ſociis ità ſe probavit, ut decedens Conſidius provinciâ, ſatisfacere hominibus non poſſet, ſi quemquã aliũ provinciæ præfeciſſet. Itaque Q. Ligarius, cùm diu recuſans nihil proteciſſet provinciã accepit invitus: cui ſic præfuit in pace, ut et civibus & ſociis gratiſſima eſſet ejus integritas, & fides. Bellũ ſubitò exarſit: quod qui erant in Africa, antè audierunt geri quàm parari: quo audito, partim cupiditate inconſideratá, partim cæco quodam timore, primò ſalutis causá, pòſt etiam ſtudii ſui, quærebant aliquem ducem. Tum Ligarius domum ſpectans, & ad ſuos redire cupiens, nullo ſe implicari negotio paſſus eſt. Interim, P. Actius Varus, qui prætor, Africam obtinuerat, Uticam venit. Ad eum ſtatim concurſum eſt, atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium; ſi illud imperium eſſe potuit, quod ad privatum, clamore multitudinis imperitæ, nullo publico conſilio deferebatur. Itaque

Ligarius

Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paulum adventu Vari conquievit. Adhuc, C. Cæsar, Q. Ligarius omni culpâ vacat. Domo est egressus non modò nullum ad bellum, sed nè ad minimam quidem suspicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatissima ità se gessit, ut ei pacem esse expediret. Profectio certè animum tuum non debet offendere. Num igitur remansio? multò minús. Nam profectio voluntatem habuit non turpem; remansio etiam necessitatem honestam. ergò hæc duo tempora carent crimine: unum, cùm est legatus profectus; alterum, cùm efflagitatus à provincia, præpositus Africæ est. Tertium est tempus, quo post adventū Varii in Africa restitit. Quod si est criminosum, necessitatis crimen est, non voluntatis. An ille, si potuisset illinc ullo modo evadere, Uticæ potiùs quàm Romæ, cùm P. Actio, quàm cum concordissimis fratribus; cum alienis esse, quàm cum suis maluisset? cùm ipsa legatio plena desiderii ac solicitudinis fuisset propter incredibilem quendam fratrum amorem, hic æquo animo esse potuit, belli dissidio distractus à fratribus? Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. L. signum alienæ à te voluntatis; cujus ego caussā, animadverte, quæso, quâ side defendam, cùm prodo meam. O clementiam admirabilem, atque

omni

omni laude, prædicatione, literis, monumentísq; decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuisse, in qua se ipsum confitetur fuisse; nec tuas tacitas cogitationes exhimescit; nec quid tibi de alio audienti, de seipso occurrat, reformidat. Vide, quàm non reformidem: vide quanta lux liberalitatis & sapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur: quantum potero voce contendam, ut hoc populus Ro. exaudiat. Suscepto bello Cæsar, gesto etiam ex magna parte, nullâ vi coactus, judicio meo ac voluntate ad ea arma profectus sum, quæ erant sumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, cùm hoc sciret, tamen me, antequam vidit, reipublicæ reddidit: qui ad me ex Ægypto litteras misit, ut essem idem, qui fuissem: qui cùm ipse imperator in toto imperio populi Romani unus esset, esse me alterum passus est; à quo, hoc ipso C. Pansa mihi nuntiante perferente concessos fasces laureatos tenui, quoad tenendos putavi: qui mihi tum denique se salutem putavit reddere, si eam nullis spoliatam ornamentis redderet.

Vide quæso, Tubero, ut qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cùm de se eadem diceret, ignosceret. Cujus ego industriæ gloriæque faveo

veo, vel propter propinquam cognationem, vel quòd ejus ingenio ſtudiiſque delector, vel quòd laudem adoleſcentis propinqui exiſtimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quæro: quis putet fuiſſe crimen, eſſe in Africa Ligarium? nempe is, qui & ipſe in eadem Africa eſſe voluit, & prohibitum ſe à Ligario queritur, & certè contra ipſum Cæſarem eſt congreſſus armatus. Quid enim, Tubero, tuus ille diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo: commoveri videtur adoleſcens: ad me revertar, iiſdem in armis fui. Quid autem aliud egimus, Tubero, niſi ut, quod hic poteſt, nos poſſemus? Quorum igitur impunitas, Cæſar, tuæ clementiæ laus eſt, eorum ipſorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac cauſa nonnihil equidem, Tubero, etiam tuam, ſed multò magis patris tui prudentiam deſidero: quòd homo cùm ingenio, tum etiam doctrinâ excellens, genus hoc cauſæ, quod eſſet, non viderit. Nam ſi vidiſſet, quovis profectò, quam iſto modo à te agi maluiſſet. Arguis fatentem; non eſt ſatis: accuſas eum qui cauſſam habet, aut, ut ego dico, meliorem quàm tu: aut, ut tu vis, parem. Hæc

non

non modò mirabilia ſunt, ſed prodigiis ſimilia, quæ dicam. Non habet eam vim iſta accuſatio, ut Q. Ligarius condemnetur, ſed ut necetur. Hoc egit civis Romanus ante te nemo. Externi iſti mores uſque ad ſanguinem incitare ſolent odium aut levium Græcorum, aut inmanium barbarorum. Nam quid aliud agis? ut Romæ nè ſit? ut domo careat? nè cum optimis fratribus, nè cum hoc T. Brocho avunculo ſuo, nè cum ejus filio conſobrino ſuo, nè nobiſcum vivat? nè ſit in patria? num eſt? num poteſt magis carere his omnibus, quàm caret? Italiâ prohibetur, exſulat. Non tu ergò hunc patriâ privare, quâ caret, ſed vitâ vis. At iſtud nè apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quiſquam egit iſto modo. ipſe jubebat occîdi, nullo poſtulante: præmiis etiam invitabat. Quæ tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis pòſt, quem tu nunc crudelem eſſe, vis vindicata eſt. Ego verò iſtud non poſtulo, inquies. Ità me hercule exiſtimo, Tubero. Novi enim te, novi patrem tuum, novi domum, nomènque veſtrum: ſtudia denique generis ac familiæ veſtræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ, plurimarum artium atque optimarum, nota ſunt mihi omnia,. Itaque certò ſcio, vos non petere ſanguinem; ſed parùm atenditis. Res enim cò ſpectat, ut eâ

pœna, in qua adhuc Q. Ligarius ſit, non videamini eſſe contenti. Quæ eſt igitur alia, præter mortem? ſi enim in exilio eſt, ſicuti eſt, quid amplius poſtulatis? an, nè ignoſcatur? hoc verò multò acerbius, multóque eſt gravius. Quod nos domi perimus precibus, & lacrymis proſtrati ad pedes, non tam noſtræ cauſæ fidentes, quàm hujus humanitati: id nè impetremus, pugnabis? & in noſtrum fletum irrumpes? & nos jacentes ad pedes ſupplicum voce prohibebis? Si, cum hoc domi faceremus, quod & fecimus, & ut ſpero, non fruſtrà fecimus, tu derepente irrupiſſes, & clamare cœpiſſes, C. Cæſar, cave credas, cave ignoſcas, cave te fratrum, pro fratris ſalute obſecrantium, miſereat: nónne omnem humanitatem exſuiſſes? quantò hoc durius, quod nos domi petimus, id à te in foro oppugnari? & in tali miſeria multorum perfugium miſericordiæ tollere? Dicam planè, C. Cæſar, quod ſentio, ſi in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non eſſet, quantam tu per te, per te, inquam, obtines, (intelligo quid loquar) acerbiſſimo luctu redundaret iſta victoria: quam multi enim eſſent de victoribus, qui te crudelem eſſe vellent, cùm etiam de victis reperiantur quàm multi, qui, cùm à te nemini ignoſci vellent, impedirent clementiam tuam, cùm etiam ii, quibus ipſe ignoviſti,

nolint

nolint te in alios esse misericordem? Quod si probare Cæsari possemus, in Africa Ligarium omnino non fuisse: si honesto, & misericordi mendacio, saluti civis calamitosi consultum esse vellemus; tamen hominis non esset, in tanto discrimine & periculo civis refellere & coarguere nostrum mendacium: &, si esset alicujus, ejus certè non esset, qui in eadem caussa & fortuna fuisset. Sed tamen aliud est, errare Cæsarem nolle, aliud nolle misereri. tum diceres, Cave Cæsar credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te. Nunc quid dicis? Cave ignoscas. Hæc nec hominis, nec ad hominem vox est: quâ qui apud te, C. Cæsar, utetur, suam citiùs abjiciet humanitatem, quàm extorquebit tuam. Ac primus aditus, & postulatio Tuberonis hæc, ut opinor, fuit, velle se de Q. Ligarii scelere dicere. Non dubito, quin admiratus sis, vel quod de nullo alio quisquam, vel quòd is, qui in eadem caussa fuisset, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur isto enim nomine illa adhuc caussa caruit: alii errorem appellant, alii timorem: qui duriùs, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui gravissimè, temeritatem: scelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium & verum nomen nostri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidisse videtur, &

improvidas hominum mentes occupaviſſe: ut nemo mirari debeat humana conſilia divinâ neceſſitate eſſe ſuperata. Liceat eſſe miſeros, quanquam, hoc victore, eſſe non poſſumus. ſed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt: fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: ſceleris verò crimine, furoris, parricidii, liceat Cn. Pompeio mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quiſquam ex te, Cæſar, audivit? aut tua quid aliud arma voluerunt, niſi à te contumeliam propulſare? quid egit tuus ille invictus exercitus, niſi ut ſuum jus tueretur & dignitatẽ tuam? quid? tu, cùm pacẽ eſſe cupiebas, id nè agebas, ut tibi cum ſceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret? Mihi verò, Cæſar, tua in me maxima merita, tanta certè non viderentur, ſi me ut ſceleratum à te conſervatũ putarem. Quomodo autem tu de rep. bene meritus eſſes, ſi tot ſceleratos incolumi dignitate eſſe voluiſſes? Succeſſionem tu illam exiſtimaviſti, Cæſar, initio, non bellum: non hoſtile odium, ſed civile diſſidium utriſque cupientibus rempubl. ſalvam, ſed partim conſiliis, partim ſtudiis à communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat penè par, non par fortaſſe eorũ, qui ſequebantur: cauſſa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari poſſet: nunc me-

lior certè ea judicanda est, quam etiam dii adjuverint. Cognitâ verò clementiâ tuâ, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, nisi armatus? Sed, ut omittam communem causſam, veniamus ad noſtram. Utrùm tandem existimas facilius fuisſe, Tubero, Ligarium ex Africa exire, an vos in Africam non venire? poteramúsne, inquies, cum senatus censuisſet? Si me consulis, nullo modo. Sed tamen Ligarium senatus idem legaverat: atque ille eo tempore paruit, cùm parere senatui necesſe erat: vos tunc paruistis, cùm paruit nemo, qui nolult, reprehendo igitur? minimè verò, neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiæ, disciplinæ. Sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, eaſdem in aliis reprehendatis. Tuberonis ſors conjecta est ex s.c. cùm ipse non adesſet, morbo etiam impediretur: statuerat se excusare. Hæc ego novi propter communes necessitudines, quæ mihi sunt cum L. Tuberone: domi unà eruditi, militiæ contubernales, pòst affines, in omni denique vita familiares; magnum etiam vinculum, quod iisdem semper studiis usi sumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluisſe, sed ità quidam agebant, ità reip. sanctiſſimum nomen opponebant, ut, etiamsi aliter sentiret, verborum tamen ipsorum pondus sustinere non posſet.

Cessit

Ceſſit auctoritati ampliſſimi viri, vel potiùs paruit: unà eſt profectus cum iis, quorum erat una cauſſa. tardiùs iter fecit: itaque in Africam venit jam occupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potiùs. nam, ſi crimen eſt prohibere illum voluiſſe, non minùs magnum eſt, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluiſſe, quàm aliquem ſe imperatorem eſſe maluiſſe. Atque is tamen aliquis Ligarius non fuit. Varus imperium ſe habere dicebat: faſces certè habebat. Sed quoquo modo ſeſe illud habet, hæc querela veſtra, Tubero, quid valet? recepti in provinciam non ſumus. Quid, ſi eſſetis? Cæſaríne eam tradituri fuiſſetis, an contra eum retenturi? Vide quid licentiæ, Cæſar, nobis tua liberalitas det, vel potiùs audaciæ. Si reſponderit Tubero, Africam, quò ſenatus eum ſórſque miſerat, tibi patrem ſuum traditurum fuiſſe: non dubitabo apud ipſum te, cujus id eum facere interfuit, graviſſimis verbis ejus conſilium reprehendere. non enim, ſi tibi ea res grata fuiſſet, eſſet etiam probata. Sed jam hoc totum omitto, non tam ut nè offendam tuas patientiſſimas aures, quàm, nè Tubero, quod nunquam cogitavit, facturus fuiſſe videatur. Veniebatis igitur in Africam Provinciam, unam ex omnibus huic victoriæ

maximè infestam, in qua erat rex potentissimus, inimicus huic caussæ, aliena voluntas, conventus firmi atque magni. Quæro, quid facturi fuissetis? quanquam quid facturi fueritis, non dubitem, cùm videam, quid feceritis. Prohibiti estis in provincia vestra pedem ponere: & prohibiti, ut perhibetis, summa cum injuria. Quomodo id tulistis? acceptæ injuriæ querelam ad quem detulistis? nempe ad eum, cujus auctoritatem secuti in societatem belli veneratis? quod si Cæsaris caussâ in provinciam veniebatis, ad eum profectò exclusi provinciâ venissetis. Venistis ad Pompeium. Quæ est ergò apud Cæsarem querela, cùm eum accusetis, à quo queramini vos prohibitos contra Cæsarem bellum gerere? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, si vultis, gloriari per me licet, vos provinciâ fuisse Cæsari tradituros, etiamsi à Varo & quibusdam aliis prohibiti essetis. Ego autem confitebor culpam esse Ligarii, qui vos tantæ laudis occasione privaverit. Sed vide quæso, C. Cæsar, constantiâ ornatissimi viri L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipse probarē, ut probo; tamē non commemorarē, nisi à te cognovissem in primis eam virtutem soleri laudari. Quæ fuit igitur unquā in ullo homine tanta constantia? constantiam dico? nescio an meliùs patientiam possem dicere. Quotus enim

nim istud quisq; feciſſet, ut à quibus partibus in diſſentione civili non eſſet receptus, eſſétque etiam cum crudelitate ejectus, ad eas ipſas rediret? magni cujuſdam animi, atque ejus viri eſt, quem de ſuſcepta cauſſa, propoſitáque ſententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum poſſet depellere. Ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuiſſent, honos, nobilitas, ſplendor, ingeniúm, quæ nequaquam fuerunt: hoc certè præcipuum Tuberonis fuit, quod juſto cum imperio ex S.C. in provinciam ſuam venerat. Hinc prohibitus non ad Cæſarem, nè iratus; non domum, nè iners; non aliquam in regionem, nè condemnare cauſſam illam, quam ſecutus eſſet, videretur: in Macedoniam, in Cn. Pompeii caſtra venit, in eam ipſam cauſſam, à qua erat rejectus cum injuria. Quid? cum iſta res nihil commoviſſet ejus animum, ad quem veneratis, languidiore, credo, ſtudio in cauſſa fuiſtis. tantummodo in præſidiis eratis, animi verò à cauſſa abhorrebant: an, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quàm in reliquis, omnes vincendi ſtudio tenebamur; pacis equidem ſemper auctor fui, ſed tum ſerò: erat enim amentis, cùm aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus, tu certè præcipuè, qui in eum locum veniſſes, ubi tibi eſſet pereundum, niſi viciſſes: quanquam, ut

nunc ſe res habet, non dubito, quin hanc ſalutem anteponas illi victoriæ. Hæc ergò non dicerem Tubero, ſi aut vos conſtantiæ veſtræ, aut Cæſarem beneficii ſui pœniteret. Nunc quæro, utrùm veſtras injurias, an reip. perſequamini? ſi reipub. quid de veſtra in ea cauſa perſeverantia reſpondebitis? ſi veſtras, videte nè erretis, qui Cæſarē veſtris inimicis iratum fore putetis, cùm ignoverit ſuis. Itaq; num tibi videor, Cæſar, in cauſſa Ligarii occupatus eſſe? num de ejus facto dicere? quicquid dixi, ad unam ſummam referri volo, vel humanitatis, vel clementiæ, vel miſericordiæ tuæ. Cauſſas, Cæſar, egi multas, & quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certè unquam hoc modo, Ignoſcite, judices, erravit, lapſus eſt, non putavit, ſi unquam poſthac. Ad parentem ſic agi ſolet. ad judices, Non fecit, non cogitavit, falſi teſtes, fictum crimen. Dic te, Cæſar, de facto Ligarii judicem eſſe: quibus iu præſidiis fuerit, quære. Taceo: nè hæc quidem colligo, quæ fortaſſe valerent etiam apud judicem: legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppreſſus, in eo non acerbus. Tum etiam fuit totus animo & ſtudio tuus. Ad judicem ſic agi ſolet: ſed ego ad parentem loquor. Erravi, temere feci, pœnitet. Ad clementiam tuam confugio, delicti veniã peto, ut ignoſcas oro.

ſi nemo imperavit, arroganter : ſi plurimi, tu dem fer opem, qui ſpem dediſti. An ſperandi Ligario cauſſa non ſit, cùm mihi apud te ſit locus etiam pro altero deprecandi ? Quamquam neque in hac oratione ſpes eſt poſita cauſſæ, nec in eorum ſtudiis, qui à te pro Ligario petunt, tui neceſſarii. Vidi enim, & cognovi, quid maximè ſpectares, cùm pro alicujus ſalute multi laborarent : cauſſas apud te rogantium graviores eſſe, quàm preces : neque ſpectare, quàm tuus eſſet neceſſarius is, qui te oraret ; ſed quàm illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ità multa, ut mihi beatiores illi eſſe videantur interdum, qui tuâ liberalitate fruuntur, quàm tu ipſe, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen apud te cauſſas, ut dixi rogantiũ valere plus, quàm preces : ab iiſque te moveri, maximè, quorum juſtiſſimum dolorem videas in petendo. In Q. Ligario conſervando, multis tu quidem gratum facies neceſſariis tuis : ſed hoc quæſo conſidera, quod ſoles : poſſum fortiſſimos viros Sabinos, tibi probatiſſimos, totúmque agrum Sabinum florem Italiæ, robur reipubl. proponere ; nôſti optimè homines. Animadverte horum omnium mœſtitiam & dolorem. hujus T. Brochi, de quo non dubito quid exiſtimes, lacrymas ſqualorémque ipſius & filii vides. Quid de fratribus dicam?

noli, Cæsar, putare de unius capite nos agere. Aut tres Ligarii in civitate retinendi sunt, aut tres ex civitate exterminandi. Quodvis exilium his est optatius, quàm patria, quàm domus, quàm dii penates, uno illo exsulante. Si fraternè, si piè, si cum dolore faciunt, moveant te horum lacrymæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit: te enim dicere audiebamus, nos omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent: te, omnes, qui contra te non essent, tuos. Vidésne igitur hunc splendorem, omnem hanc Brochorum domum, hunc L. Martium, C. Cesetium, L. Cornificium, hosce omnes equites Roman. qui adsunt veste mutatâ, non solùm notos tibi, verùm etiam probatos viros, qui tecum fuerunt? Atque his maximè irascebamur, & hos requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur. Conserva igitur tuis suos, ut, quemadmodum cætera, quæ dicta sunt à te, sic hoc verissimum reperiatur. Quod si penitùs perspicere posses concordiam Ligariorum, omnes fratres tecum judicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis est, qui horum consensum conspirantem, & penè conflatum, in hac propè æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non

sentiat

ſentiat, quidvis priùs futurum fuiſſe, quàm ut hi fratres diverſas ſententias fortunáſq; ſequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt; tempeſtate abreptus eſt unus: qui, ſi conſilio id feciſſet, eſſet eorum ſimilis, quos tu tamen ſalvos eſſe voluiſti. Sed ierit ad bellum: diſſenſerit non à te ſolùm, verùm etiam à fratribus: hi te orant tui. Equidem, cum tuis omnibus negotiis intereſſem, memoria teneo qualis tum T. Ligarius quæſtor urbanus fuerit erga te & dignitatem tuam - ſed parùm eſt, me hoc meminiſſe: ſpero etiam te, qui obliviſci nihil ſoles, niſi injurias, quoniam hoc eſt animi, quòniam etiam ingenii tui, te aliquid de hujus quæſtoris officio cogitantem, etiam de aliis quibuſdam quæſtoribus reminiſcentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim hæc divinabat) niſi, ut tu eum tui ſtudioſum & bonum virum judicares, nunc à te ſupplex fratris ſalutem petit: quam hujus admonitus officio cùm utriſque his dederis, tres fratres optimos, & integerrimos, non ſolùm ſibi ipſos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis neceſſariis ſuis, ſed etiam reipublicæ condonaveris. Fac igitur, quod de homine nobiliſſimo & clariſſimo M. Marcello reſtituto feciſti nuper in curia, nunc quidem in foro de optimis & huic omni frequentiæ probatiſſimis

probatiſſimis fratribus ; ut conceſſiſti illum ſenatui, ſic da hunc populo, cujus voluntatem cariſſimam ſemper habuiſti. & ſi ille dies tibi glorioſiſſimus, populo Romano gratiſſimus fuit; noli obſecro, dubitare, C. Cæſar, ſimilem illi gloriæ laudem quàm ſæpiſſime quærere. Nihil eſt enim tam populare, quàm bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis nec gratior, nec admirabilior miſericordia eſt. homines enim ad deos nullâ re propiùs accedunt, quàm ſalutẽ hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tua majus, quàm ut poſſis ; nec natura tua melius, quàm ut velis conſervare quamplurimos. Longiorem orationem cauſſa forſitan poſtulat, tua certè natura breviorem. Quare, cum utilius eſſe arbitrer te ipſum, quàm me aut quemquam loqui tecum, finem jam faciam : tantùm te ipſum admonebo, ſi illi abſenti ſalutem dederis, præſentibus his omnibus te daturum.

ORATIO IV.

Quæ eſt pro.

REGE DEIOTARO.

Argumentum.

Deiotarus *rex amiciſſimus populo Roman. bello civili cum* Pompeio *fuit, & poſt pugnam Pharſalicam ſe contulit domum, atque deinde* C. Cæſarem *bella gerentem ſubſidiis adjuvat. Quare ab ipſo* Cæſare *relictus rex fuit in regno ſuo aliquantulum ab eo, quia ſibi* Pompeium *in amicitia prætuliſſet, rerum ſuarum parte mulctatus. Is* Deiotarus *poſt per Philippum medicum, ſervum ſuum (quem Romam cum legatis ſuis miſerat) accuſatus eſt apud* Cæſarem, *quia cùm ipſe* Cæſar *diverſaretur in hoſpitio apud* Deiotarum *in caſtello Luceio, eum rex interficere per inſidias voluerit, collocatis primùm armatis in loco ubi erat regia dona daturus* Cæſari. *Deinde in balneo compoſitis inſidiatoribus, cùm* Cæſar *ire percuraviſſet, dicitur ab accuſatore non voluntate* Deiotari, *ſed ſuâ fortunâ eſſe ſervatus. etiam accuſatus* Deiotarus *ab eodem, quòd fuiſſet ſemper adversùs* Cæſarem *animo impio atq; alieno, quódque exercitum contra ipſum comparaviſſet, quòdq; nuncios ad Cælium quendam*

inimicum

inimicum Cæſaris *deſtinare voluiſſet, quódque equites non bonos* Cæſari *miſiſſet, & in in his ſervum quendam judicatum : quódque bello Africano audiens* Domitium *periiſſe naufragio,* Cæſarem *obſideri, verſum Græcum dixiſſet diræ, atque ſuſpectæ ſententiæ, quódque præ lætitia vino obrutus in convivio ſaltaviſſet: quódq; Bleſamius legatus et amicus regius, regi ſcripſiſſet probra de* Cæſare. *Has accuſationes Philippus ille ſervus & medicus intendit contra* Deiotarum, *Dominum ſuum, ut dicit hic* Cicero, *corruptus & ſubornatus à Caſſore quodam, adoleſcente,* Deiotari *ex filia nepote, & avo ſuo inimiciſſimo. Contra quas accuſationes inductas,* Cicero *coram* Cæſare *hanc orationem habuit.*

CUm in omnibus cauſſis gravioribus, C. Cæſar, initio dicendi commoveri ſoleam vehementiùs, quàm videtur vel uſus, vel ætas mea poſtulare: tum in hac cauſſa ità me multa perturbant, ut, quantum mea fides ſtudii mihi adferat ad ſalutem regis Deiotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primum dico pro capite, fortuníſque regis: quod ipſum, etſi nõ iniquum eſt, in tuo duntaxat periculo; tamen eſt ità inuſitatum, regẽ capitis reum eſſe, ut ante hoc tempus non ſit auditum. Deinde eum regem, quem ornare

antea

antea cuncto cum senatu solebamus pro perpetuis ejus in nostram remp. meritis, nunc contra atrocissimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accusatorum alterius crudelitate, alterius indignitate perturber. Crudelis Castor, nè dicam sceleratum, & impium, qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæque suæ terrorem intulerit ei, cujus senectutem tueri & tegere debebat, commendationémque ineuntis ætatis ab impietate & scelere duxerit, avi servum corruptum præmiis ad accusandũ dominum impulerit, & à legatorum pedibus abduxerit. Fugitivi autem dominum accusantis, & dominum absentem, & dominum amicissimum nostræ reip. cùm os videbam, cùm verba audiebam, non tam afflictam regiam condicionem dolebam, quàm de fortunis communibus extimescebam. Nam, cùm more majorum de servo in dominum nè tormentis quidem quæri liceat, in qua quæstione dolor veram vocem elicere possit etiam ab invito; exortus est servus, qui, quem in eculeo appellare non posset, eum accuset solutus. Perturbat me, C. Cæsar, etiam illud interdum: quod tamen cùm te penitùs recognovi, timere desinore enim inquum est, sed tuâ sapientiâ fit æquissimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam consilium facinoris inis-

se

ſe arguare, ſi per ſe ipſum conſideres, grave, eſt. Nemo enim fere eſt, qui ſui periculi judex, non ſibi ſe æquiorem, quàm reo præbebeat. ſed tua, C. Cæſar, præſtans ſingulariſque natura hunc mihi metũ minuit. Nó enim tam timeo, quid tu de rege Deiotaro, quàm intelligo quid de te cæteros velis judicare. Moveor etiam loci ipſius inſolentiâ, quòd tantam cauſam, quanta nulla unquam in deſceptatione verſata eſt, dico intra domeſticos parietes, dico extra conventum, & eam frequentiam, in qua oratorum ſtudia niti ſolent. In tuis oculis, in tuo ore, vultúque acquieſco: te unum intueor; ad te unum omnis mea ſpectat oratio: quæ mihi ad ſpem obtinendæ veritatis graviſſima ſunt, ad motum animi, & ad omnem impetum dicendi, contentionémque leviora. Hanc enim, C. Cæſar, cauſſam ſi in foro dicerem, eodem audiente & diſceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concurſus adferret; quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Romani bellis conſumptam eſſe meminiſſet? ſpectarem curiam, intuerer forum, cœlum denique; teſtarer ipſum. ſic cum deorum immortalium, & populi Romani, & ſenatûs beneficia in regem Deiotarum recordarer, nullo modo mihi deeſſe poſſet oratio. Quæ quoniam anguſtiora parietes

rietes faciunt, actióque cauſſæ maximè debilitatur loco: tuum eſt, Cæſar: qui pro multis ſæpe dixiſti, quid nunc mihi animi ſit, ad te ipſum referre: quò faciliùs tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed, antequam de accuſatione ipſa dico, de accuſatorum ſpe pauca dicam: qui, cùm videantur neque ingenio neque uſu, atque exercitatione rerum valere: tamen ad hanc cauſſam non ſine aliqua ſpe & cogitatione venerunt. Iratum te regi Deiotaro fuiſſe non erant neſcii: afflictum illum quibuſdam incommodis & detrimentis propter offenſionem animi tui meminerant: téque cùm hulc iratum, tum ſibi amicum cognoverant: cúmque apud ipſum de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facilè fictum crimen inſideret. Quamobrem hoc nos primùm metu, C. Cæſar, per fidem, & conſtantiam, & clementiam tuam libera, nè reſidere in te ullam partem iracundiæ ſuſpicemur. Per dexteram te iſtam oro, quam regi Deiotaro hoſpes hoſpiti porrexiſti: iſtam, inquam, dexteram, non tam in bellis, neque in præliis, quàm in promiſſis & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hoſpitium revocare voluiſti: te ejus dii penates acceperunt: te amicum, & placatum Deiotari regis aræ foci-

que

que viderunt. Cùm facilè exorari, Cæsar, tum semel exorari soles. Nemo unquam te placavit inimicus, qui ullas resedisse in te simultatis reliquias senserit. Quamquam cui sunt inauditæ cum Deiotaro querelæ tuæ? nunquam tu illum accusavisti, ut hostem, sed ut amici officio parùm functum, quòd propensior in Cn. Pompeii amicitiam fuisset, quàm in tuam: cui tamen ipsi regi veniam te daturum fuisse dicebas, si, cum auxilia Pompeio, vel si etiam filium misisset, ipse tamen excusatione ætatis usus esset. Itaque, cum maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiæ culpam relinquebas. Itaque non solùm in eum non animadvertisti, sed omni metu liberavisti, hospitem agnovisti, regem reliquisti. Neque enim ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est. Is Rex, quem Senatus hoc nomine sæpe honorificentissimis decretis appellavisset, quique illum ordinem ab adolescentia gravissimum sanctissimúmque duxisset, iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus, & alienigena, quibus nos in media republica nati semperque versati. Cùm audisset senatûs consentientis auctoritate arma sumpta, consulibus, prætoribus, tribunis plebis, novis imperatoribus rempublicam defendendam datam, movebatur animo, & vir huic

imperio

imperio amiciſſimus de ſalute populi Romani extimeſcebat, in qua etiam ſuam iucluſam eſſe videbat: ſummo tamen timore quieſcendum ſibi eſſe arbitrabatur. Maximè verò perturbatus eſt, ut audivit conſules ex Italia profugiſſe, omnéſque conſulares, (ſic enim nuntiabatur) cunctum ſenatum, totam Italiam eſſe effuſam. Talibus enim nuntiis & rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri ſubſequebantur: nihil ille de condicionibus tuis, nihil de ſtudio concordiæ, & pacis, nihil de conſpiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. Quæ cùm ità eſſent, tamen uſque eò ſe tenuit, quoad à Cn. Pompeio ad eum legati literæque venerunt. Ignoſce, ignoſce, Cæſar, ſi ejus viri auctoritate rex Deiotarus ceſſit, quem nos omnes ſecuti ſumus: in quem cùm dii atque homines omnia ornamenta congeſſiſſent, tum tu ipſe plurima & maxima. Neque enim ſi tuæ res geſtæ cæterorum laudibus obſcuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeii memoriam amiſimus. Quantum nomen ejus fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti ſenatûs, quanti tui, quis ignorat? tantò ille ſuperiores vicerat gloriâ, quantò tu omnibus præſtitiſti. Itaque Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, conſulatus, admi-

rantes numerabamus: tuos enumerare non poſſumus. Ad eum igitur rex Deiotarus venit hoc miſero fatalíque bello, quem antè juſtis hoſtilibúſque bellis adjuverat, quocum erat non hoſpitio ſolùm, verùm etiam familiaritate conjunctus: & venit vel rogatus ut amicus, vel accerſitus ut ſocius, vel evocatus ut is qui ſenatui parere didiciſſet: poſtremò venit ut ad fugientem, non ut ad inſequentem, id eſt, ad periculi, non ad victoriæ ſocietatem. Itaq;, Pharſalico prælio facto, à Pompeio diſceſſit: ſpem infinitam perſequi noluit: vel officio, ſi quid debuerat, vel errori, ſi quid neſcierat, ſatisfactum eſſe duxit: domum ſe contulit; téque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit. Ille exercitum Cn. Domitii ampliſſimi viri ſuis tectis & copiis ſuſtentavit: ille Epheſum ad eum, quem tu ex tuis fideliſſimum, & probatiſſimum, omnibus delegiſti, pecuniam miſit: ille iterum, ille tertiò auctionibus factis, pecuniam dedit, quâ ad bellum uteretur: ille corpus ſuum periculo objecit, tecúmque in acie contra Pharnacem fuit, tuúmque hoſtem eſſe dixit ſuum. Quæ quidem à te in eam partem accepta ſunt, C. Cæſar, ut eum ampliſſimo regis honore & nomine afficeris. Is igitur non modò à te periculo liberatus, ſed etiam honore ampliſſimo ornatus, arguitur domi te ſuæ interficere voluiſſe.

fuiſſe. Quod tu, niſi eum furioſiſſimum judicas, ſuſpicari profectò non potes. Ut enim omittam, cujus tanti ſceleris fuerit, in conſpectu deorum penatium necare hoſpitem: cujus tantæ importunitatis, omnium gentium atq; omnis memoriæ clariſſimum lumen extinguere: cujus tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimeſcere: cujus tam inhumani & ingrati animi, à quo rex appellatus eſſet, in eum tyrannum inveniri: ut hæc omittam: cujus tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes ſocios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra ſe unum excitare? quonam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum cariſſimo filio diſtractus eſſet, tanto ſcelere non modò perfecto, ſed etiam cogitato? At, credo hæc homo inconſultus & temerarius non videbat. Quis conſideratior illo? quis tectior? quis prudentior? quanquam hoc loco Deiotarum non tam ingenio, & prudentiâ, quàm fide, & religione vitæ, defendendum puto. Nota tibi eſt, C. Cæſar, hominis probitas, noti mores, nota conſtantia. cui porrò, qui modo populi Romani nomen audivit, Deiotari probitas, integritas, gravitas, virtus, fides non ſit audita? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem

cadere posset, propter metum præsentis exitii, nec in facinorosum, nisi esset idem amentissimus, id vos & à viro optimo, & ab homine minimè stulto cogitatum esse confingitis. At quem non modò non credibiliter, sed nè suspiciosè quidem! Cùm, inquit, in castellum Luceium veniisses, & domum regis hospitis tui divertisses, locus erat quidam, in quo erant ea composita, quibus rex te munerare constituerat: huc te à balneo, priùs quàm accumberes, ducere volebat, ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipso loco collocati. En crimen, en caussa, cur regem fugitivus, dominum servus accuset. Ego mehercule, C. Cæsar, initio, cùm est ad me ista caussa delata, Philippum medicum, servum regium, qui cum legatis missus esset, ab ipso adolescente esse corruptum, hac suspicione sum perculsus: medicum indicem subornavit: finget videlicet aliquod crimen veneni, etsi à veritate longè, tamen à consuetudine criminandi non multùm res abhorrebat. Quid aït medicus? nihil de veneno. At id fieri potuit. Primò occultiùs in potione, vel in cibo: deinde etiam impuniùs fit, quod, cùm est factum, negari potest. Si palam te interemisset, omnium in se gentium non solùm odia, sed etiam arma convertisset; si veneno, Jovis illius quidem hospitalis

lis numen nunquam celare potuiſſet, homines verò fortaſſe celaviſſet. Quod igitur & occultiùs conari, & efficere cautiùs potuit, id tibi, & medico callido, & ſervo, ut putabat, fideli non credidit: de armis, de ferro, de inſidiis celare te noluit? At quàm feſtivè crimen contexitur! tua te inquit, eadem, quæ ſemper, fortuna ſervavit. Negaviſti tum te inſpicere velle. Quid poſtea? an Deiotarus, re illo tempore non perfectâ, continuò dimiſit exercitum? nullus erat alius inſidiandi locus? At eodem te, cùm cœnaviſſes, rediturum dixeras: itaque feciſti. Horam unam aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant, retinere magnum fuit? cùm in convivio comiter & jucundè fuiſſes, tum illuc iviſti, ut dixeras. Quo in loco Deiotarum talem erga te cognoviſti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit: cui magnificentiſſima dona, ut ſcriptum legimus, uſque ad Numantiam miſit ex Aſia: quæ Africanus, inſpectante exercitu, accepit. Quod cùm præſens Deiotarus regio & animo & more feciſſet, tu in cubiculum diſceſſiſti. Obſecro, C. Cæſar, repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium atque admirantium recordare. Num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid, niſi moderatè, niſi quietè, niſi ex hominis graviſ-

simi & sanctissimi disciplina? Quid igitur caussæ excogitari potest, cur te lautum voluerit, cœnatum noluerit occidere? in posterum, inquit, diem distulit, ut, cùm in castellum Luceium ventum esset, ibi cogitata perficeret. Non video caussam loci mutandi, sed tamen acta res criminosè est. Cùm, inquit, vomere post cœnam velle te dixisses, in balneum te ducere cœperunt: ibi enim erant insidiæ. At te eadem tua fortuna servavit. In cubiculum te ire malle dixisti. Dii te perdant, fugitive: ità non modò nequam, & improbus, sed & fatuus, & amens es. Quid? ille signa ænea in insidiis posuerat, quæ è balneo in cubiculum transferri non possent? Habes crimina insidiarum: nihil enim dixit amplius. Horum, inquis, eram conscius. Quid tum? ità demens ille erat, ut eum, quem conscium tanti sceleris habebat, à se dimitteret? Romam etiam mitteret, ubi & inimicissimum sciret esse nepotem suum, & C. Cæsarem, cui feciset insidias; præsertim cùm is unus esset, qui posset de absente se vindicare? & fratres meos, inquit, quòd erant conscii, in vincula conjecit. Cùm igitur eos vinciret quos secum habebat, te solutum Romam mittebat, qui eadem scires, quæ illos scire dicis? Reliqua pars accusationis duplex fuit: una, regem semper in speculis fuisse, cùm à te animo esset alieno: altera, exercitum eum con-

contra te magnum comparâſſe. De exercitu dicam breviter, ut cætera. Nunquam eas copias Rex Deiotarus habuit, quibus inferre bellum populo Rom. poſſet; ſed quibus fines ſuos ab excurſionibus hoſtium & latrociniis tueretur, & imperatoribus noſtris auxilia mitteret. Atque antea quidem majores copias alere poterat, nunc exiguas vix tueri poteſt. At miſit ad Cælium neſcio quem. Sed eos, quos miſit, quòd ire voluerunt, in vincula conjecit. Non quæro quàm veriſimile ſit, aut non habuiſſe regem, quos mitteret: aut eos, quos miſiſſet, non paruiſſe, aut, qui dicto audientes in tanta re non fuiſſent, eos vinctos potiùs, quàm necatos fuiſſe. Sed tamen, cùm ad Cælium mittebat, utrùm cauſſam illam victam neſciebat, an Cælium iſtum magnum hominem putabat? quem profectò is, qui optimè noſtros homines novit, vel quia non noſſet, vel quia noſſet, contemneret. Addidit etiam illud, equites non optimos miſiſſe tibi. Veteres, credo, Cæſar. Nihil ad tuum equitatum: ſed miſit ex iis, quos habuit, electos. Aït neſcio quem ex eo numero ſervum judicatum. Non arbitror: non audivi, ſed in eo etiam ſi accidiſſet, culpam regis nullam fuiſſe arbitrarer. Alieno autem à te animo fuit? quomodo? ſperavit, credo, difficiles tibi Alexandriæ fore exitus, propter regionis naturam, &

fluminis. At eo ipſo tempore pecuniam dedit, exercitum aluit: quem Aſiæ præfeceras, ei nulla in re defuit: tibi victori non ſolùm ad hoſpitium, ſed ad periculum etiam atque ad aciem præſtò fuit. Secutum eſt bellum Africanum: graves de te rumores ſparſi: qui etiam furioſum illum Cælium excitaverunt. quo tum erga te rex animo fuit, qui auctionatus ſit, ſeſéque & filium ſuum expoliare maluerit, quàm tibi pecuniam non ſubminiſtrare? At eo inquit, tempore ipſo Niceam Epheſúmque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, & celeriter ad ſe referrent. Itaque, cùm eſſet ei nuntiatum, Domitium naufragio periiſſe, te in caſtello circumſideri: de Domitio dixit verſum Græcum eâdem ſententiâ, quâ etiam nos habemus Latinum, *Pereant amici, dum unà inimici intercidant.* quod ille, ſi eſſet tibi inimiciſſimus, nunquam tamen dixiſſet. Ipſe enim manſuetus; verſus immanis. Qui autem Domitio poterat eſſe amicus, qui tibi eſſet inimicus? tibi porrò inimicus cur eſſet, a quo cùm vel interfici belli lege potuiſſet, regem, & ſe, & filium ſuum conſtitutos eſſe meminiſſet? Quid deinde furcifer? quò progreditur? aït hac lætitiâ Deiotarum elatum, vino ſe obruiſſe, in convivióque nudum ſaltraviſſe. Quæ crux huic fugitivo poteſt ſatis ſupplicii adferre

ferre? Deiotarum ſaltantem quiſquam, aut ebrium vidit unquam? omnes ſunt in illo regiæ virtutes; quod te, Cæſar, ignorare non arbitror: ſed præcipuè ſingularis & admiranda frugalitas. Etſi hoc verbo ſcio laudari reges non ſolere. Frugi hominẽ dici non multum habet laudis in rege: fortem, juſtum, ſeverum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ ſunt regiæ laudes: illa privata eſt. Ut volet quiſque, accipiat: ego tamen frugalitatem, id eſt, modeſtiam, & temperantiam, virtutem eſſe maximam judico. hæc in illo eſt ab ineunte ætate, tum à cuncta Aſia, tum à magiſtratibus legatiſque noſtris, tum ab equitibus Roman. qui in Aſia negotiati ſunt, perſpecta, & cognita. Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublicam noſtram ad hoc regium nomen aſcendit: ſed tamen quidquid à bellis populi Rom. vacabat, cum hominibus noſtris conſuetudines, amicitias, res, rationéſque jungebat: ut non ſolam tetrarcha nobilis, ſed optimus paterfamilias, & diligentiſſimus agricola, & pecuarius haberetur. Qui igitur adoleſcens nondum tantâ gloriâ præditus nihil unquam niſi ſeveriſſimè & graviſſimè fecerit, is eâ exiſtimatione, eáque ætate ſaltabit? Imitari potiùs, Caſtor, avi tui mores diſciplinámque debebas, quàm optimo & clariſſimo viro

viro fugitivi ore maledicere. Quod si saltatorem avum habuisses, neque eum virum, unde pudoris pudicitiæque exempla peterentur, tamen hoc maledictum minimè in illam ætatem conveniret: quibus ille studiis ab ineunte ætate se imbuerat, non saltandi, sed bene ut armis, optimè ut equis utaretur: ea tamen illum cuncta jam ætate exacta defecerant. Itaq; Deiotarum cum plures in equum sustuliſſent, quod hærere in eo senex posset, admirari solebamus. Hic verò adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cùm in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos unà cum eo ad Pompeium pater miserat, quos concursus facere solebat? quàm se jactare? quàm se ostentare? quàm nemini in illa causſa, studio, & cupiditate concedere? Cùm verò, exercitu amisso, ego, qui pacis auctor semper fui, post *Pharsalicum autem prælium suasor fuissem armorum non deponendorum, sed abjiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quòd & ipse ardebat studio ipsius belli, & patri satisfaciendum esse arbitrabatur. Felix ista domus, quæ non impunitatem solùm adepta sit, sed * habet etiam accusandi licentiam*. Calamitosus Deiotarus, qui ab eo, qui in iisdem castris fuerit, non modò apud te, sed etiam à suis accusetur.

vos veſtra ſecundâ fortunâ, Caſtor, non poteſtis ſine propinquorum calamitate eſſe contenti. Sint ſanè inimicitiæ, quæ eſſe non debebant. Rex enim Deiotarus veſtram familiam abjectam & obſcuram è tenebris in lucem vocavit. Quis tuum patrem antea, qui eſſet, quàm cujus gener eſſet, audivit? Sed, quamvis ingratè & impiè neceſſitudinis nomen repudiaretis, tamen inimicitias, hominum more gerere poteratis, non ficto crimine inſectari, non expetere vitam, non capitis arceſſere. Eſto, concedatur hæc quoque acerbitatis & odii magnitudo: adeóne, ut etiam omnia vitæ, ſalutíſq; communis: atque etiam humanitatis jura violentur, ſervum ſolicitare verbis, ſpe, promiſsíſque corrumpere, abducere domo, contra dominum armare, hoc eſt, non uni propinquo, ſed omnibus familiis bellum nefarium indicere? nam iſta corruptela ſervi, ſi non modò impunita fuerit, ſed etiam à tanta auctoritate approbata, nulli parietes noſtram ſalutem, nullæ leges, nulla jura cuſtodient. Ubi enim id, quod intus eſt, atque noſtrum, inpunè evolare poteſt, contráque nos pugnare: fit in dominatu ſervitus, in ſervitute dominatus. O tempora! ô mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri conſulem, cenſorem, pontificem maximum vidimus, cùm tribunus plebis M. Scaurum principem civitatis

tatis in judicium populi vocaviſſet, Scaurí-
que ſervus ad eum clàm domum veniſſet, &
crimina in dominum delaturum ſe eſſe dixiſ-
ſet, comprehendi hominem juſſit, ad Scau-
rúmque deduci. Vide, quid interſit; (etſi
iniquè Gaſtorem cum Domitio comparo.)
Sed tamen ille inimico ſervum remiſit, tu ab
avo abduxiſti: ille incorruptum audire no-
luit, tu corrupiſti: ille adjutorem ſervum con-
tra dominum repudiavit, tu etiam accuſato-
rem adhibuiſti. At ſemel iſte eſt corruptus à
vobis? nónne cùm eſſet productus teſtis, &
cùm tecum fuiſſet, refugit ad legatos? nón-
ne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nón-
ne, audiente hoc Ser. Sulpitio clariſſimo vi-
ro, qui tum caſu apud Domitium cœnabat,
& hoc T. Torquato, optimo adoleſcente, ſe
à te corruptum, tuis promiſſis in fraudem
impulſum eſſe confeſſus eſt? quæ eſt iſta tam
impudens, tam crudelis, tam immoderata
inhumanitas? idcireo in hanc urbem veniſti,
ut hujus urbis jura & exempla corrumperes,
domeſticáque tuâ inhumanitate noſtræ ci-
vitatis humanitatem inquinares? At quàm
acutè collecta crimina? Bleſamius, inquit
(ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi
ignoti, maledicebat tibi) ad regem ſcribere
ſolebat, te invidioſè tyrannum exiſtimari:
ſtatuâ inter reges poſitâ animos hominum

vehementer

vehementer offenſos: plaudi tibi non ſolere. Nónne intelligis, Cæſar, ex urbibus malevolorum ſermunculis hæc ab iſtis eſſe collecta? Bleſamius tyrannum Cæſarem ſcriberet? multorum enim civium capita viderat: multos juſſu Cæſaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas & everſas domos: armatis militibus refertum forum. Quæ ſemper in civili victoria ſenſimus, ea, te victore, non vidimus: ſolus, inquam, es, C. Cæſar, cujus in victoria ceciderit nemo, niſi armatus, & quem nos liberi in ſumma reipublicæ libertate nati non modò non tyrannum, ſed etiam clementiſſimum in victoria videmus ducem: is Bleſamio, qui vivit in regno, tyrannus videri poteſt? Nam de ſtatua quis queritur, unâ præſertim, cùm tam multas videat? valdè enim invidendum eſt ejus ſtatuæ, cujus trophæis non invidemus. Nam ſi locus adfert invidiam, nullus locus eſt, ad ſtatuam quidem, roſtris clarior. De plauſu autem quid reſpondeam? qui nec deſideratus unquam à te eſt, & nonnunquam obſtupefactis hominibus ipſâ admiratione compreſſus eſt: & fortaſſe eò prætermiſſus, quia nihil vulgare te dignum videri poteſt. Nihil à me arbitror prætermiſſum, ſed aliquid ad extremam cauſſæ partem reſervatum. Id autem aliquid eſt, te ut planè Deiotaro reconciliet oratio mea. Non

enim

enim jam metuo, nè tu illi ſuccenſeas : illud vereor, nè tibi illum ſuccenſere aliquid ſuſpicere. Quod abeſt longiſſimè, mihi crede, Cæſar. Quid enim retineat per te, meminit, non quid amiſerit : neque ſe à te multatum arbitratur : ſed, cùm exiſtimaret, multis tibi multa eſſe tribuenda, quo minùs à ſe, qui in altera parte fuiſſet, ea ſumeres, non recuſavit. Etenim, ſi Antiochus magnus ille Rex Aſiæ, cùm, poſtea quàm à Scipione devictus, Taurotenus regnare juſſus eſſet, omnémque hanc Aſiam, quæ eſt nunc noſtra provincia, amiſiſſet, dicere eſt ſolitus, benignè ſibi à populo Romano eſſe factum, quod nimis magnâ procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur: poteſt multò faciliùs ſe Deiotarus conſolari. Ille enim furoris multam ſuſtinuerat, hic erroris. Omnia tu Deiotaro, Cæſar, tribuiſti, cùm & ipſi, & filio, nomen regium conceſſiſti. Hoc nomine retento, atque conſervato, nullum beneficium populi Rom. nullum judicium de ſe ſenatûs imminutum putat : magno animo & erecto eſt, nec unquam ſuccumbet inimicis, nè fortunæ quidem. Multa ſe arbitratur & peperiſſe antea factis, & habere in animo, atque virtute, quæ nullo modo poſſit amittere. Quæ enim fortuna, aut quis caſus, aut quæ tanta poſſit injuria omnium imperatorum de Deiotaro decreta

creta delere? ab omnibus enim eſt ornatus: qui, poſtquam in caſtris eſſe potuit per ætatem, in Aſia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella geſſerunt Senatûs verò judicia de illo tam multa, támq; honorifica, quæ publicis populi Romani literis monimentíſque conſignata ſunt, quæ unquam vetuſtas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? Quid de virtute ejus dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, conſtantiâ? quæ omnes docti atque ſapientes ſumma, quidam etiam ſola bona eſſe dixerunt, hiſque non modò ad bene, ſed etiam ad beatè vivendum contentam virtutem eſſe. Hæc ille reputans, & dies, & noctes cogitans, non modò tibi non ſuccenſet, (eſſet enim non ſolùm ingratus, ſed etiam amens) verùm omnem tranquillitatem & quietem ſenectutis acceptam refert clementiæ tuæ. Quo quidem animo cùm antea fuerit, tum non dubito, quin tuis literis, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Bleſamio dediſti, ſe magis etiam erexerit, ab omníque ſolicitudine abſtraxerit. Jubes enim eum bene ſperare, & bono eſſe animo. Quod ſcio te non fruſtrà ſcribere ſolere. Memini enim iiſdem ferè verbis ad me te ſcribere, méq; tuis literis bene ſperare non fruſtrà eſſe juſſum. Laboro equidem regis Deiotari cauſſâ, quocum mihi amicitiam reſpubl. conciliavit, hoſpitium

hoſpitium voluntas utriuſque conjunxit, familiaritatem conſuetudo attulit, ſummam verò neceſſitudinem magna ejus officia in me & in exercitum meum effecerunt: ſed cùm de illo laboro, tum de multis ampliſſimis viris, quibus ſemel eſſe ignotum à te oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari, nec hærere in animis hominum ſollicitudinem ſempiternam, nec accidere, ut quiſquam te timere incipiat eorum, qui ſemel à te ſint liberati timore. Non debeo, C. Cæſar, quod fieri ſolet in tantis periculis, tentare, quonam modo diſcendo miſericordiam tuam commovere poſſim. Nihil opus eſt: occurrere ipſa ſolet ſupplicibus, & calamitoſis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges, & id animo contemplare, quod oculis non potes: dabis profectò miſericordiæ, quod iracundiæ negaviſti. Multa ſunt tuæ clementiæ monimenta: ſed maximè eorum incolumitates, quibus ſalutem dediſti: Quæ ſi in privatis glorioſa ſunt, multò magis commemorabuntur in regibus, ſemper regium nomen in hac civitate ſanctum fuit: ſociorum verò regum, & amicorum, ſanctiſſimum. Quod nomen hi reges nè amitterent, te victore, timuerunt: retentum verò, & à te confirmatum, poſteris etiam ſuis tradituros eſſe confido. Corpora verò ſua, pro ſalute regum

ſuorum

ſuorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras, & Bleſamius, & Antigonus, tibi nobíſque omnibus jamdiu noti, eadémque fide & virtute præditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus eſt ad te miſſus : tum regum amiciſſimi, tum tibi etiam, ut ſpero, probati. Exquire de Bleſamio, nunquid ad regem contra dignitatem tuam ſcripſerit. Hieras quidem cauſſam omnem ſuſcipit, & criminibus illis pro rege ſe ſupponit reum : memoriam tuam implorat, quâ vales plurímum : negat unquam ſe à te in Deiotari tetrarchia pedem diſceſſiſſe : in primis finibus tibi ſe præſtò fuiſſe dicit, uſque ad ultimos proſecutum : cùm è balneo exîſſes, tecum ſe fuiſſe : cùm illa munera inſpexiſſes cœnatus : cùm in cubiculo recubuiſſes : eandémque aſſiduitatem tibi ſe præbuiſſe poſtridie. Quamobrem, ſi quid eorum, quæ objecta ſunt, cogitatum ſit : non recuſat, quin id facinus ſuum judices. Quocirca, C. Cæſar, velim exiſtimes, hodierno die ſententiam tuam aut cum ſummo dedecore miſerrimam pœnam importaturam eſſe regibus, aut incolumem famam cum ſalute : quorum alterum optare, illorum crudelitatis eſt : alteram conſervare, clementiæ tuæ.

ORATIO V.

Quæ est prima in

L. CATILINAM.

Argumentum super quatuor *Catilinariis.*

LUcius Catilina, teste Saluſtio Criſpo, *qui conjurationem hujuſmodi ſcripſit, nobili genere natus fuit, magnâ vi animi & corporis, ſed ingenio malo pravóque. Huic ab adoleſcentiâ bella inteſtina, rapinæ, cædes, diſcordia civilis, grata fuere; ibique juventutem exercuit. Corpus patiens inediæ, algoris, vigiliæ fuit, ſuprà quàm credibile eſt. Animus audax, ſubdolus, varius, cujuſlibet rei ſimulator, ac diſſimulator, alieni appetens, ſuî profuſus, ardens cupiditatibus, ſatìs eloquentiæ, ſapientiæ parùm, vaſtus animus, immoderata vel incredibilia, & nimis alta ſemper cupiebat. Hunc poſt dominationem* L. Syllæ *libido maxima invaſerat R. P. capiendæ: neque id quibus modis aſſequeretur, dum ſibi regnum pararet, quicquam penſi habebat. Agitabatur magìs atque magìs animus, indièſque ferox inopiâ familiaris rei, ſcelerum conſcientiâ. Quæ utraque his artibus auxerat, quas ſuprà memoravi. Incitabant eum præterea*

corrupti

corrupti mores civitatis, quos peſsima ac diverſa mala inter ſe luxuria atque avaritia vexabant. Corruptâ namque in civitate ratus eſt, id quod facillimum factu erat, omnium flagitioſorum atque facinoroſorum circum ſe tarquam ſtipatorum catervas habere. His amicis ſociisque conſiſus, opprimendæ reip. conſilium cœpit: ad hoc quietis rebus ipſi conſulatum petenti magna ſpes fuit. Sed pecuniarum repetundarum probatus reus, conjuravit de arripiendo dominium. Quod Fulvia *nobilis mulier inſolentiâ* Q. Curii *conſocii cognitum propalavit. Quo accenſis patrum ſtudiis* M. Tullius, Cn. Antonius *Coſſ. declarantur. At* Tullius, *cui urbs evenerat, ad evitandum illius dolos & aſtutias, & perquirendum illius conſilia vigilavit. Tandem manifeſtâ re apud P. C. publico in Senatu* Catilinam *præſentem invehit, monétque ut ex prima invectiva liquet, urbe diſcedat. Indè per ſecundam invectivam milites ſeu* Quirites *in* Catilinam *hortatur: monétque ſi qui ſunt conjurationis complices, abeant. Ad* Quirites *item per tertiam, Qualiter conſpirationem noverit, manifeſtat: rogátque grates agant diis, & is dies perpetuò celebretur. Demum, per quartam, Senatum conſulit, quid de complicibus captis agendum. Sunt itaque hæ quatuor invectivæ in genere demonſtrativo, in quantum* Catilinam *vitu-*

perat. Sunt etiam in genere deliberativo, in quantum conſulit. Conſtitutio videtur generaliter conjecturalis. Diſpoſitio verò eſt non ab artis inſtitutione profecta, ſed ad caſum temporis, oratoris judicio accommodata.

QUouſque tandem abutere, Catilina, patientiâ noſtrâ? quamdiu nos etiam furor iſte tuus eludet? quem ad finem ſeſe effrænata jactabit audacia? nihilne te nocturnum præſidium Palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil conſenſus bonorum omnium, nihil hic munitiſſimus habendi ſenatûs locus, nihil horum ora vultúſque moverunt? patere tua conſilia non ſentis? conſtrictam jam omnium horum conſcientia teneri conjurationem tuam non vides? quid proximâ, quid ſuperiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid conſilii ceperis, quem noſtrûm ignorare arbitraris? O tempora, ô mores! Senatus hoc intelligit, conſul videt: hic tamen vivit. vivit? imò verò etiam in ſenatum venit: fit publici conſilii particeps: notat & deſignat oculis ad cædem unumquemque noſtrûm. Nos autem viri fortes ſatisfacere reipubl. videmur, ſi illius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci, juſſu conſulis, jampridem oportebat: in te conferri peſtem illam, quam tu in nos omnes

nes jamdiu machinaris. An verò vir amplissimus P.Scipio pontifex maximus Tiberium Gracchum mediocriter labefactantem statum reipublicæ privatus interfecit? Catilinam verò orbem terræ cæde atque incendiis vastare cupientem nos consules perferemus? nam illa nimis antiqua prætereo, quòd Q. Servilius Ahala Sp. Melium novis rebus studentem manu suâ occîdit. Fuit, fuit ista quondam in hac repub. virtus viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum, quàm acerbissimum hostem coërcerent. Habemus enim senatusconsultum in te, Catilina, vehemens, & grave: non deest reipub. consilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico apertè, consules desumus. Decrevit quondam senatus, ut L. Opimius cos. videret, nè quid respub. detrimenti caperet. Nox nulla intercessit: interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C.Gracchus, clarissimo patre natus, avis, majoribus: occisus est cum liberis M. Fulvius consularis. Simili senatusconsulto, C.Mario & L.Valerio coss. permissa est respubl. num unum diem postea L.Saturninũ tribunum plebis, & C.Servilium mors à reipubl. pœna remorata est? At nos vigesimum jam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis habemus enim hujusmodi senatusconsultum, veruntamen inclusum

in tabulis, tanquam gladium in vagina reconditum, quo ex ſenatuſconſulto confeſtim interfectum te eſſe, Catilina, convenit. Vivis, & vivis, non ad deponendam, ſed ad confirmandam audaciam. Cupio, P.C. me eſſe clementem, cupio in tantis reipub. periculis non diſſolutum videri: ſed jam meipſum inertiæ nequitiæq; condemno. Caſtra ſunt in Italia contra rempub. in Etruriæ faucibus collocata: creſcit in dies ſingulos hoſtium numerus: eorum autem imperatorem castrorum, ducémq; hoſtium, intra mœnia, atque adeò in ſenatu videmus, inteſtinam aliquam quotidie perniciem reipub. molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, ſi interfici juſſero: credo, erit verendum mihi, nè non hoc potiùs omnes boni ſeriùs à me, quàm quiſquam, crudeliùs factum eſſe dicat. Verùm ego hoc, quod jampridem factum eſſe oportuit, certa de cauſſa nondum adducor ut faciam: tum denique interficiam te, cùm jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tuî ſimilis inveniri poterit, qui id non jure factum eſſe fateatur. Quamdiu quiſquam erit qui te defendere audeat, vives, & vives ità ut nunc vivis, multis meis & firmis præſidiis obſeſſus, nè commovere te contra rempubl. poſſis: multorum te etiam oculi & aures non ſentientem, ſicut adhuc fecerunt, ſpeculabuntur, atque cuſtodient.

Etenim

Etenim quid eſt, Catilina, quod jam ampliùs exſpectes, ſi neq; nox tenebris obſcurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ poteſt? ſi illuſtrantur, ſi erumpunt omnia? Muta jam iſtam mentem, mihi crede: obliviſcere cædis, atque incendiorum. Teneris undique: luce ſunt clariora nobis tua conſilia omnia: quæ etiam mecum licet recognoſcas. Meminiſtíne me ante diem xii. Kalend. Novemb. dicere in ſenatu, certo die fore in armis, qui dies futurus eſſet ante diem viii. Kalend. Novembris, C. Manlium audaciæ ſatellitem atq; adminiſtrum tuæ? num me fefellit, Catilina, non modò res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verùm, id quod multò magis eſt admirandum, dies? Dixi ego idem in ſenatu, cædem te optimatum contuliſſe in ante-diem v. Kal. Novem. Tum cùm multi principes civitatis Roman. non tam ſuî conſervandi, quàm tuorum conſiliorum reprimendorum cauſſâ profugerunt. Num inficiari potes, te illo ipſo die meis præſidiis, meâ diligentiâ circumcluſum, commovere te contra rempub. non potuiſſe? cùm tu diſceſſu cæterorum, noſtrâ tamen, qui remaniſſemus, cæde contentum te eſſe dicebas. Quid? cum te Præneſte Kalen. ipſis Novembris occupaturum nocturno impetu eſſe confideres? ſenſiſtíne, illam coloniam meo juſſu,

meis præsidiis, custodiis, vigiliísque esse munitam? nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modò audiam, sed etiam videam, planéque sentiam. Recognosce mecum tandem illam superiorem noctem: jam intelliges, multò me vigilare acriùs ad salutem, quàm te ad perniciem reipub. Dico te priori nocte venisse inter falcarios (non agam obscurè) in M. Leccæ domum: convenisse eódem complures ejusdem amentiæ scelerísque socios. Num negare audes? quid taces? convincam, si negas: video enim esse hìc in senatu quosdam, qui tecum unà fuere. O dii immortales, ubinam gentium sumus? quam rempubl. habemus? in qua urbe vivimus? hìc, hìc sunt in nostro numero, P. C., in hoc orbis terræ sanctissimo gravissimóque consilio, qui de meo, nostrûm omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeò orbis terrarum exitio cogitent. Hosce ego video consul, & de republica sententiam rogo: & quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuisti igitur apud Leccam eâ nocte Catilina: distribuisti partes Italiæ: statuisti quo quemque proficisci placeret: delegisti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: descripsisti urbis partes ad incendia: confirmâsti te ipsum jam esse exiturum: dixisti paululum tibi esse etiam tum moræ, quod ego

viverem.

viverem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te istâ curâ liberarent, & tecum illâ ipsâ nocte paullò ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu vestro dimisso, comperi: domum meam majoribus præsidiis munivi, atque firmavi: exclusi eos, quos tu manè ad me salutatum miseras, cùm illi ipsi venissent; quos ego jam multis viris ad me venturos id temporis esse prædixeram. Quæ cùm ità sint, Catilina, perge quo cœpisti: egredere aliquando ex urbe: patent portæ, proficiscere: nimiùm diu te imperatorem illa tua Manliana castra desiderant: educ tecum etiam omnes tuos: si minùs, quàm-plurimos: purga urbem: magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus intersit: nobiscum versari jam diutiùs non potes: non feram, non patiar, non sinam. Magna diis immortalibus habenda est gratia, atque huic ipsi Jovi Statori antiquissimo custodi hujus urbis, quòd hanc tam tetram, tum horribilem, támq; infestam reipublicæ pestem toties jam effugimus: non est sæpius in uno homine salus summa periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi consuli designato Catilina insidiatus es, non publico me præsidio, sed privatâ diligentiâ defendi: cùm proximis comitiis consularibus me consulem in campo & competitores tuos

interficere

interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio & copiis, nullo tumultu publicè concitato : denique quotiescunque me petîsti, per me tibi obstiti : quanquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipubl. esse conjunctam. Nunc jam apertè rempub. uniuersam petis, templa deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam ad exitium & vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum atque hujus imperii disciplinæque majorum proprium est, facere non audeo : faciam id, quod est ad severitatem lenius, ad communem salutem utilius. Nam si te interfici jussero, residebit in republica reliqua conjuratorum manus : sin (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna & perniciosa sentina reipublicæ. Quid est, Catilina? num dubitas id, me impetrante, facere, quod jam tuâ sponte faciebas ? exire ex urbe consul hostem jubet : interrogas me, num in exsilium ? non jubeo: sed si me consulis, suadeo. Quid enim, Catilina, est, quod te jam in hac urbe delectare possit ; in qua nemo est extra illam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat, nemo qui te non oderit? Quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? quod privatarum rerum

rum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus unquam tuis, quod flagitium à toto corpore abfuit? cui tu adoleſcentulo, quem corruptelarum illecebris irritîſſes, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem prætuliſti? Quid verò nuper? cum morte ſuperioris uxoris novis nuptiis domum vacuam feciſſes, nónne etiam alio incredibili ſcelere hoc ſcelus cumulâſti? quod ego prætermitto, & facilè patior ſileri, nè in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitiſſe, aut non vindicata eſſe videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum; quas omnes impendere tibi proximis idibus ſenties; ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domeſticam tuam difficultatem ac turpitudinem, ſed ad ſummam reipublicæ, atque ad omnium noſtrûm vitam ſalutémq; pertinent. Potéſtne tibi hujus vitæ hæc lux, Catilina, aut hujus cœli ſpiritus eſſe jucundus? cùm ſcias horum eſſe neminem, qui neſciat te pridie Kalend. Januar. Lepido & Tullo coſs. ſtetiſſe in comitio cum telo? manum, conſulum & principum civitatis interficiendorum cauſſâ, paraviſſe? ſceleri, ac furori tuo, non mentem aliquam, aut timorem tuum, ſed fortunam reipubl. obſtitiſſe? Ac jam illa omitto. Neque enim ſunt aut obſcura,

ſcura, aut non multò poſt commiſſa. Quoties tu me delignatum, quoties me conſulem interficere voluiſti? quot ego tuas petitiones ità conjectas, ut vitari poſſe non viderentur, parvâ quadam declinatione, &, ut aïunt, corpore effugi? nihil agis, nihil aſſequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neq; tamen conari ac velle deſiſtis. Quoties jam, quoties jam tibi extorta eſt iſta de manibus? quoties verò excidit caſu aliquo, & elapſa eſt? tamen eâ carere diutiùs non potes: quæ quidem quibus abs te initiata ſacris ac devota ſit, neſcio, quod eam neceſſè putas conſulis in corpore defigere. Nunc verò quæ tua eſt iſta vita: ſic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus eſſe videar, quo debeo, ſed ut miſericordiâ, quæ tibi nulla debetur. Veniſti paullò antè in ſenatum: quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac neceſſariis ſalutavit? ſi hoc poſt hominum memoriam contigit nemini, vocis exſpectas contumeliam, cùm ſis gravissimo judicio taciturnitatis oppreſſus? quid, quòd adventu tuo iſta ſubſellia vacua facta ſunt? quid, quòd omnes conſulares, qui tibi perſæpe ad cædem conſtituti fuerunt, ſimulatque aſſediſti, partem iſtam ſubſelliorum nudam atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? ſervi, mehercule, mei, ſi mè

illo

iſto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui; domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? & ſi me meis civibus injuriâ ſuſpectum tam graviter, atque infenſum viderem, carere me aſpectu civium, quàm infeſtis oculis omnium conſpici mallem: tu cum conſcientiâ ſcelerum tuorum agnoſcas odium omnium juſtum, & jam tibi diu debitum; dubitas, quorum mentes ſenſúſque vulneras, eorum aſpectum præſentiámq; vitare? Si te parentes timerent atque odiſſent tui, neque eos ullâ ratione placare poſſes, ut opinor, ab eorum oculis aliquò concederes: nunc te patria, quæ communis eſt omnium noſtrûm parens, odit ac metuit, & jamdiu te nihil judicat, niſi de parricidio ſuo, cogitare. Hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium ſequere, neque vim pertimeſces? quæ tecum, Catilina, ſic agit, & quodam modo tacita loquitur: Nullum jam tot annos facinus exſtitit, niſi per te: nullum flagitium ſine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio, direptióque ſociorum impunita fuit ac libera: tu non ſolùm ad negligendas leges & quæſtiones, verùm etiam ad evertendas perfringendáſque valuiſti. Superiora illa, quanquam ferenda non fuerunt; tamen, ut potui, tuli: nunc verò, me totam eſſe in metu propter te unum; quidquid increpuerit, Catilinam

tilinam timeri; nullum videri contra me consilium iniri posse, quod à tuo scelere abhorreat, non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, nè opprimar; sin falsus, ut tandem aliquando timere desinam. Hæc si tecum, ut dixi, patria loquatur, nónne impetrare debeat, etjamsi vim adhibere non pollit; Quid: quod tu te ipse in custodiam dedisti? quid quod vitandæ suspicionis caussâ, apud M. Lepidum te habitare velle dixisti? à quo non receptus, etiam ad me venire ausus es, atque ut domi meæ te asservarem rogâsti? Cùm è me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tutò esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem mœnibus contineremur, ad Q. Metellum prætorem venisti, à quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum M. Marcellum demigrâsti: quem tu videlicet & ad custodiendum te diligentissimum, & ad suspicandum sagacissimum, & ad vindicandum fortissimum fore putâsti. sed quàm longè videtur à carcere atque à vinculis abesse debere, qui seipsum jam dignum custodiâ judicaverit? Quæ cùm ità sint, Catilina, dubitas, si hìc emori æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam, multis suppliciis justis debitísque ereptam, fugæ solitudiníque mandare?

dare? Refer, inquis, ad ſenatum. Id enim poſtulas: &, ſi hic ordo ſibi placere decreverit te ire in exſilium, obtemperaturum te eſſe dicis. Non referam id, quod abhorret à meis moribus; & tamen faciam, ut intelligas quid hi de te ſentiant. Egredere ex urbe Catilina: libera rempublicam metu: in exſilium, ſi hanc vocem exſpectas, proficiſcere. Quid eſt, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum ſilentium? patiuntur: tacent. Quid exſpectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perſpicis? At ſi hoc idem huic, adoleſcenti optimo P. Sextio, ſi fortiſſimo viro M. Marcello dixiſſem, jam mihi conſuli hoc ipſo in templo jure optimo ſenatus vim & manus intuliſſet: de te autem, Catilina, cùm quieſcunt, probant: cùm patiuntur, decernunt: cùm tacent, clamant. Neque hi ſolùm quorum tibi auctoritas eſt videlicet cara, vita viliſſima: ſed etiam illi equites Romani, honeſtiſſimi atque optimi viri, cæteríque fortiſſimi cives qui circumſtant ſenatum: quorum tu & frequentiam videre, & ſtudia perſpicere, & voces paulò antè exaudire potuiſti. Quorum ego vix abs te jamdiu manus ac tela contineo, eoſdem facilè adducam, ut te hæc, quæ jampridem vaſtare ſtudes, relinquentem uſque ad portas proſequantur. Quanquam quid loquor? te

ut

ut nulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? tu ullum ut exilium cogites? utinam tibi istam mentem dii immortales darent. Tametsi video, si meâ voce perterritus ire in exsilium animum induxeris, quanta tempestas invidiæ nobis, si minùs in præsens tempus recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem, impendeat. Sed est mihi tanti, dummodo ista privata sit calamitas, & à reipubl. periculis sejungatur. Sed tu ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimescas, ut temporibus reipubl. concedas, non est postulandum. Neque enim, Catilina, is es, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore revocârit. Quamobrem, ut sæpe jam dixi, proficiscere. Ac si mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam, rectà perge in exsilium: vix feram sermones hominum, si id feceris: vix molem istius invidiæ, si in exsilium ieris jussu consulis, sustinebo. Sin autem servire meæ laudi & gloriæ mavis, egredere cum importuna sceleratorum manu: confer te ad Manlium, concita perditos cives, secerne te à bonis, infer patriæ bellum, exsulta impio latrocinio: ut à me non ejectus ad alienos, sed invitatus ad tuos isse videaris. Quanquam quid ego te invitem, à quo jam sciam esse præmissos, qui tibi ad Forum Aurelium præsto-

præſtolarentur armati? ſciam pactam & conſtitutam eſſe cum Manlio diem? à quo etiam Aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus perniciosam eſſe confido, & funeſtam futuram, cui domi tuæ ſacrarium ſcelerum tuorum conſtitutum fuit, ſciam eſſe præmiſſam? Tu ut illâ diutiùs carere poſſis, quam venerari, ad cædem proficiſcens, ſolebas? à cujus altaribus ſæpe iſtam dextram impiam ad necem civium tranſtuliſti? Ibis tandem aliquando, quò te jampridem tua iſta cupiditas effrænata ac furioſa rapiebat. neque enim tibi hæc res affert dolorem, ſed quandam incredibilem voluptatem. Ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortùna ſervavit. Nunquam tu non modò otium, ſed nè bellum quidem, niſi nefarium concupîſti. Nactus es ex perditis, atque ab omni non modò fortuna, verùm etiam ſpe derelictis conflatam improborum manum. Hìc tu quâ lætitiâ perfruere? quibus gaudiis exſultabis? quanta in voluptate bacchabere? cùm in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quenquam neque videbis? Ad hujus vitæ ſtudium meditati illi ſunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi non modò ad obſidendum ſtuprum, verùm etiam ad facinus obeundum: vigilare non ſolùm ad inſidiandum ſomno maritorum, ve-

rùm etiam bonis occiſorum. Habes ubi oſtentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium, quibus te brevi tempore confectum eſſe ſenties. Tantum profeci tum, cùm te à conſulatu repuli, ut exul potiùs tentare, quàm conſul vexare rempubl. poſſes; atq; ut id quod eſſet à te ſceleratè ſuſceptum, latrocinium potiùs, quàm bellum nominaretur. Nunc ut à me P. C. quandam prope juſtam patriæ querimoniam deteſter ac deprecer, percipite, quæſo, diligenter quæ dicam, & ea penitùs animis veſtris mentibúſque mandate. Etenim ſi mecum patria, quæ mihi vitâ meâ multò eſt carior, ſi cuncta Italia, ſi omnis reſpublica loquatur: M. Tulli, quid agis? túne eum, quem eſſe hoſtem comperiſti, quem ducem belli futurum vides, quem exſpectari imperatorem in caſtra hoſtium ſentis, auctorem ſceleris, principem conjurationis, evocatorem ſervorum & civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emiſſus ex urbe, ſed immiſſus in urbem eſſe videatur? nónne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non ſummo ſupplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? móſne majorum? at perſæpe etiam privati in hac repub. pernicioſos cives morte multârunt. An leges, quæ de civium Romanorum ſupplicio rogatæ ſunt? At nunquam

in

in hac urbe ii, qui à republica discesserunt, civium jura tenuerunt. An invidiam posteritatis times? præclaram verò populo Romano refers gratiam, qui te hominem per te cognitum, nullâ commendatione majorum, tam maturè ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit; si propter invidiam aut alicujus periculi metum, salutem civium tuorum negligis. Sed si quis est invidiæ metus, num est vehementius severitatis ac fortitudinis invidia, quàm inertiæ ac nequitiæ pertimescenda? An cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt, tum te non existimas invidiæ incendio conflagraturum? His ergò sanctissimis reipublicæ vocibus, & eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu judicarem, P.C. Catilinam morte multari, unius usuram horæ gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Etenim si summi viri, & clarissimi cives Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & superiorum complurium sanguine non modò se non contaminârunt, sed etiam honestârunt: certè verendum mihi non erat, nè quid, hoc parricidâ civium interfecto, invidiæ mihi in posteritatem redundaret. Quod si ea mihi maximè impenderet; tamen hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invi-

diam putarem. Quanquam nonnulli ſunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant; aut ea quæ vident, diſſimulent: qui ſpem Catilinæ mollibus ſententiis aluerunt, conjurationémque naſcentem non credendo corroboraverunt: quorum auctoritatem ſecuti multi, non ſolùm improbi, verùm etiam imperiti, ſi in hunc animadvertiſſem, crudeliter & regiè factum eſſe dicerent. Nunc intelligo, ſi iſte, quò intendit, in Manliana caſtra pervenerit, neminem tam ſtultum fore, qui non videat conjurationem eſſe factam: neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipubl. peſtem pauliſper reprimi, non in perpetuum comprimi poſſe. Quod ſi ſe ejecerit, ſecúmque ſuos eduxerit, & eodem cæteros undique collectos naufragos aggregaverit; extinguetur atq; delebitur non modò hæc tam adulta reipublicæ peſtis, verùm etiam ſtirps ac ſemen malorum omnium. Etenim jamdiu P.C. in his periculis conjurationis inſidiiſq; verſamur: ſed neſcio quo pacto omnium ſcelerum, ac veteris furoris, & audaciæ maturitas in noſtri conſulatûs tempus erupit. Quod ſi ex tanto latrocinio iſte unus tolletur; videbimus fortaſſe ad breve quoddam tempus curâ & metu eſſe relevati: periculum autem reſidebit & erit incluſum penitùs in venis atque in viſceribus rei-

reipublicæ. Ut ſæpe homines ægri morbo gravi cum æſtu febríque jactantur, ſi aquam gelidam biberint, primò relevari videntur; deinde multò graviùs vehementiúſq; afflictantur: ſic hic morbus, qui eſt in republica, relevatus iſtius pœnâ, vehementiùs, vivis reliquis, ingraveſcet. Quare, P.C. ſecedant improbi, ſecernant ſe à bonis, unum in locum congregentur, muro deniq;, id quod ſæpe jam dixi, ſecernantur à nobis: deſinant inſidiari domi ſuæ conſuli, circumſtare tribunal prætoris urbani, obſidere cum gladiis curiam, malleolos ad incendendam urbem, facéſque comparare: ſit denique inſcriptum in fronte uniuſcujuſque civis, quid de republ. ſentiat. Polliceor vobis hoc P. C. tantam in nobis coss. fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Roman. virtutem, tantam in omnibus bonis conſenſionem, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illuſtrata, oppreſſa, vindicata eſſe videatis. Hiſce omnibus, Catilina, cum ſumma reipubl. ſalute & cum tua peſte, ac pernicie, cúmque eorum exitio, qui ſe tecum omni ſcelere parricidióque junxerunt, proficiſcere ad impium bellum ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iiſdem, quibus hæc urbs, auſpiciis à Romulo es conſtitutus, quem Statorem hujus urbis atq; imperii verè nominamus, hunc & hujus

ſocios à tuis aris cæteriſque templis, à tectis urbis, ac mœnibus, à vita fortuníſque civium omnium arcebis; & omnes inimicos bonorum, hoſtes patriæ, latrones Italiæ, ſcelerum fœdere inter ſe, nefariâ ſocietate conjunctos, æternis ſuppliciis vivos mortuóſque mactabis.

ORATIO VI,

Quæ eſt ſecunda in

L. CATILINAM.

TAndem aliquando, Quirites, L Catilinam furentem audaciâ, ſcelus anhelantem, peſtem patriæ nefariè molientem, vobis atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emiſimus, vel ipſum egredientem urbe proſecuti ſumus. Abiit, exceſſit, evaſit, erupit. Nulla jam pernicies à monſtro illo atque prodigio mœnibus ipſis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domeſtici ducem ſine controverſia vicimus. Non enim jam inter latera noſtra ſica illa verſabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domeſticos parietes pertimeſcemus.

Loco

Loco ille motus eſt, cùm eſt ex urbe depulſus: palàm jam cum hoſte, nullo impediente bellum juſtum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificè que vicimus, cùm illum ex occultis inſidiis in apertum latrocinium conjecimus. Quòd verò non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quòd vivis nobis egreſſus eſt, quòd ei ferrum de manibus extorſimus, quòd incolumes cives, quòd ſtantem urbem reliquit: quantò tandem illum mœrore afflictum eſſe & profligatum putatis? Jacet ille nunc proſtratus, Quirites, & ſe perculſum atque abjectum eſſe ſentit, & retorquet oculos profectò ſæpe ad hanc urbem, quam ex ſuis faucibus ereptam eſſe luget: quæ quidem lætari mihi videtur, quòd tantam peſtem evomuerit foràſque projecerit. At ſi quis eſt talis, quales eſſe omnes oportebat, qui in hoc ipſo, in quo exſultat & triumphat oratio mea, me vehementer accuſet, quòd tam capitalem hoſtem non comprehenderim potiùs quàm emiſerim: non eſt iſta mea culpa, Quirites, ſed temporum. Interemptum eſſe L. Catilinam, & graviſſimo ſupplicio affectum jampridem oportebat: idque à me & mos majorum, & hujus imperii ſeveritas, & reſpublica poſtulabat. Sed quàm multos fuiſſe putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quàm multos, qui propter ſtultitiam

non putarent? quàm multos, qui etiam defenderent? quàm multos, qui propter improbitatem faverent? Ac si sublato illo, depelli à vobis omne periculum judicarem; jampridem ego L. Catilinam non modò invidiæ meæ, verùm etiam vitæ periculo sustuliſſem. sed cùm viderem, nè vobis quidem omnibus re etiam tum probatâ, si illum, ut erat meritus, morte multâſſem, fore, ut ejus ſocios invidiâ oppreſſus perſequi non poſſem: rem huc deduxi, ut tum palàm pugnare poſſetis, cùm hoſtem apertè videretis. Quem quidem ego hoſtem, Quirites, quàm vehementer foris eſſe timendum putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam moleſtè fero, quòd ex urbe parùm comitatus exierit. Utinam ille omnes ſecum ſuas copias eduxiſſet! Tongillum mihi eduxit, quem amare in prætexta cœperat: Publicium, & Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reipublicæ metum afferre poterat. Reliquit quos viros? quanto alieno ære? quàm valentes? quàm nobiles vos videtis? Itaque ego illum exercitum, ex Gallicanis legionibus, & hoc delectu, quem in agro Piceno & Gallico Q. Metellus habuit, & his copiis, quæ à nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex ſenibus deſperatis, ex agreſti luxuria, ex ruſticis mendiculis, ex decoctoribus, ex iis, qui vadimonia

dimonia deſerere quàm illum exercitum maluerunt. Quibus ego non modò ſi aciem exercitûs noſtri, verùm etiam ſi edictum prætoris oſtendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos ſtare ad curiam, quos etiam in ſenatum venire, qui nitent unguentis, qui fulgent purpurâ, mallem ſecum ſuos milites eduxiſſet: quì ſi hìc permanent, mementote, non tam exercitum illum eſſe nobis, quàm hos, qui exercitum deſeruerunt, pertimeſcendos. Atque etiam hoc magis ſunt timendi, quòd quid cogitent, me ſcire ſentiunt, neque tamen permoventur. Video cui Apulia ſit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui ſibi has urbanas inſidias cædis atque incendiorum depopoſcerit: omnia ſuperioris noctis conſilia ad me perlata eſſe ſentiunt: patefeci in ſenatu heſterno die: Catilina ipſe pertimuit, profugit: hi quid exſpectant? næ illi vehementer errant, ſi illam meam priſtinam lenitatem perpetuam ſperant futuram: quod exſpectavi, jam ſum aſſecutus, ut vos omnes factam eſſe apertè conjurationem contra remp. videretis. Niſi verò ſi quis eſt, qui Catilinæ ſimilis cum Catilina ſentire non putet. Non eſt jam lenitati locus; ſeveritatem res ipſa flagitat. Unum etiam nunc concedam: exeant, proficiſcantur, nè patiantur deſiderio ſui Catilinam miſerum

ſerum tabeſcere : demonſtrabo iter : Aureliâ viâ profectus eſt: ſi accelerare volent, ad veſperam conſequentur. O fortunatam remp. ſiquidem hanc ſentinam hujus urbis ejecerit. uno mehercule Catilinâ exhauſto, relevata mihi, & recreata reſpubl. videtur. Quid enim mali aut ſceleris fingi aut excogitari poteſt, quod non ille conceperit? quis totâ Italiâ veneficus, quis gladiator, quis latro, quis ſicarius, quis parricîda, quis teſtamentorum ſubjector, quis circumſcriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter? quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri poteſt, qui ſecum Catilina non familiariſſimè vixiſſe fateatur : quæ cædes per hoſce annos ſine illo facta eſt ? quod nefarium ſtuprum non per illum ? Jam verò quæ tanta in ullo unquam homine Juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipſe amabat turpiſſimè; aliorum amori flagitioſiſſimè ſervebat : aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum non modò impellendo verùm etiam adiuvando pollicebatur. Nunc verò quàm ſubitò non ſolùm ex urbe, verùm etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat ? nemo non modò Romæ, ſed nec ullo in angulo totius Italiæ oppreſſus aere alieno fuit, quem non ad hoc incredibile ſceleris fœdus aſciverit. Atq; ut ejus

diverſa

diverſa ſtudia in diſſimili ratione perſpicere poſſitis; nemo eſt in ludo gladiatorio paullò ad facinus audacior, qui ſe non intimum Catilinæ eſſe fateatur: nemo in cœna levior & nequior, qui ſe non ejuſdem prope ſodalem fuiſſe commemoret. Atque idem tamen ſtuprorum & ſcelerum exercitatione, aſſuefactus frigore, & fame, & ſiti, ac vigiliis perferendis, fortis ab iſtis ſuis ſociis prædicabatur, cùm induſtriæ ſubſidia, atque inſtrumenta virtutis in libidinem audaciámque conſumerentur. Hunc verò ſi ſui fuerint comites ſecuti, ſi ex urbe exierint deſperatorum hominum flagitioſi greges, ô nos beatos, ô rempubl. fortunatam, ô præclaram laudem conſulatûs mei! Non enim jam ſunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, niſi cædes, niſi incendia, niſi rapinas. Patrimonia ſua profuderunt: fortunas ſuas abligurierunt: res eos jampridem; fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quod ſi in vino & alea comeſſationes ſolùm & ſcorta quærerent, eſſent illi quidem deſperandi, ſed tamen eſſent ferendi: hoc verò quis ferre poſſit, inertes homines fortiſſimis viris inſidiari, ſtultiſſimos prudentiſſimis, ebrioſos ſobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviis,

viis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, confecti cibo, ſertis redimiti, unguentis obliti, debilitati ſtupris, eructant ſermonibus ſuis cædem bonorum, atque urbis incendia. Quibus ego confido impendere fatum aliquod; & pœnas jamdiu improbitati, nequitiæ, ſceleri, libidini debitas, aut inſtare jam planè, aut certè jam appropinquare. Quos ſi meus conſulatus, quoniam ſanare non poteſt, ſuſtulerit; non breve neſcio quod tempus, ſed multa ſecula propagârit reipublicæ. Nulla eſt enim natio, quem pertimeſcamus: nullus rex, qui bellum populo Romano inferre poſſit: omnia ſunt externa, unius virtute, terrâ marique pacata. Domeſticum bellum manet: intus inſidiæ ſunt: intus incluſum periculum eſt: intus eſt hoſtis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum ſcelere certandum eſt. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: ſuſcipio inimicitias hominum perditorum Quæ ſanari poterunt, quacunque ratione ſanabo: quæ reſecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manare. Proinde aut exeant, aut quieſcant, aut, ſi & in urbe, & in eadem mente permanent, ea quæ merentur, expectent. At etiam ſunt, Quirites, qui dicant à me in exſilium ejectum eſſe Catilinam. Quod ego ſi verbo aſſequi poſſem, iſtos ipſos ejicerem, qui hæc ſequuntur. Homo enim videlicet timidus

midus,& permodeſtus, vocem Conſulis ferre non potuit: ſimulatque ire in exſilium juſſus eſt, paruit. Quid, quod heſterno die cum domi meæ pænè interfectus eſſem, ſenatum in ædem Jovis Statoris vocavi; rem omnem ad patres conſcriptos detuli? quò cùm Catilina veniſſet, quis eum ſenator appellavit? quis ſalutavit? quis denique ità aſpexit ut perditum civem; ac non potiùs ut importuniſſimum hoſtem? quin etiam principes ejus ordinis partem illam ſubſelliorum, ad quam ille acceſſerat, nudam atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille conſul, qui verbo cives in exſilium ejicio, quæſivi à Catilina, an nocturno conventu apud M. Leccam fuiſſet, nécne: cùm ille homo audaciſſimus, conſcientiâ convictus, primò reticuiſſet, patefeci cætera: quid eâ nocte egiſſet, ubi fuiſſet, quid in proxima conſtituiſſet, quemadmodum eſſet ei ratio totius belli deſcripta, docui. Cùm hæſitaret, cùm cunctaretur; quæſivi, quid dubitaret proficiſci eò, quò jampridem parârat: cùm arma, cùm ſecures, cùm faſces, cùm tubas, cùm ſigna militaria, cùm aquilam illam argenteam, cui ille etiam ſacrarium ſcelerum domi ſuæ fecerat, ſcirem eſſe præmiſſam. In exſilium ejiciebam, quem jam ingreſſum in bellum eſſe videbam? etenim credo, Manlius iſte centurio, qui in agro Fæſulano caſtra poſuit,

poſuit, bellum populo Romano ſuo nomine indixit; & illa Caſtra nunc non Catilinam ducem exſpectant; & ille ejectus in exilium, ſe Maſſiliam, ut aiunt, non in hæc caſtra conferet! O conditionem miſeram non modò adminiſtrandæ, verùm etiam conſervandæ reipublicæ! Nunc ſi L. Catilina conſiliis, laboribus, periculis meis circumcluſus, ac debilitatus, ſubitò pertimuerit, ſententiam mutaverit, deſeruerit ſuos, conſilium belli faciundi abjecerit, ex hoc curſu ſceleris, & belli, iter ad fugam atq; exilium converterit; non ille à me ſpoliatus armis audaciæ, non obſtupefactus, ac perterritus meâ diligentiâ, non de ſpe conatúque depulſus, ſed indemnatus, innocens in exilium ejectus à conſule, vi & minis eſſe dicetur: & erunt, qui illum, ſi hoc fecerit, non improbum, ſed timidum; me non diligentiſſimum conſulem, ſed crudeliſſimum tyrannum exiſtimari velint. Eſt mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falſæ atque iniquæ tempeſtatem ſubire, dummodo à vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicatur ſanè ejectus eſſe à me, dummodo eat in exilium: ſed, mihi credite, non eſt iturus. Nunquam ego à diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ cauſsâ, ut L. Catilinam ducere exercitum hoſtium atque in armis volitare audiatis: ſed triduo

tamen audietis: multóque magis illud timeo, nè mihi fit invidioſum aliquando, quòd illum emiſerim potiùs, quàm quòd ejecerim. Sed cùm ſint homines, qui illum, cùm profectus ſit, ejectum eſſe dicant, iidem, ſi interfectus eſſet, quid dicerent? Quanquam iſti, qui Catilinam Maſſiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quàm verentur. Nemo eſt iſtorum tam miſericors, qui illum non ad Manlium, quàm ad Maſſilienſes ire malit. Ille autem, ſi, mehercules, hoc, quod agit, nunquam antè cogitâſſet, tamen latrocinantem ſe interfici mallet, quàm exſulem vivere: nunc verò, cùm ei nihil adhuc præter ipſius voluntatem cogitationémque acciderit, niſi quòd vivis nobis Româ profectus eſt, optemus potiùs, ut eat in exſilium, quàm queramur. Sed cur tamdiu de uno hoſte loquimur, & de eo hoſte, qui jam fatetur, ſe eſſe hoſtem, & quem, quia, quod ſemper volui, mu-rus intereſt, non timeo; de his, qui diſſimulant, qui Romæ remanent, qui nobiſcum ſunt, nihil dicimus: quos quidem ego, ſi ullo modo fieri poſſet, non tam ulciſci ſtudeo, quàm ſanare, & ipſos placare reipublicæ: neque, id quare fieri non poſſit, ſi me audire voluerint, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum iſtæ copiæ comparentur: deinde ſingulis medicinam conſilii,

ſilii, atque orationis meæ, ſi quam potero, afferam. Primum genus eſt eorum, qui magno in ære alieno majores etiam poſſeſſiones habent, quarum amore adducti diſſolvi nullo modo poſſunt. Horum hominum ſpecies eſt honeſtiſſima: ſunt enim locupletes; voluntas verò, & cauſſa impudentiſſima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familiâ, tu rebus omnibus ornatus, & copioſus ſis; & dubites aliquid de poſſeſſione detrahere, ac fidem acquirere? Quid enim exſpectas? bellum? quid? ergò in vaſtatione omnium, tuas poſſeſſiones ſacroſanctas futuras putas? an tabulas novas? errant, qui iſtas à Catilina exſpectant. Meo beneficio tabulæ novæ proferentur; verùm auctionariæ. Neque enim iſti, qui poſſeſſiones habent, aliâ ratione ullâ ſalvi eſſe poſſunt. Quod ſi maturiùs facere voluiſſent, neque (id quod ſtultiſſimum eſt) certare cum uſuris, fructibus prædiorum; locupletioribus his & melioribus civibus uteremur. Sed hoſce homines minimè puto pertimeſcendos, quòd aut deduci de ſententia poſſunt; aut ſi permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempubl. quàm arma laturi. Alterum genus eſt eorum, qui quanquam premuntur ære alieno, dominationem tamen expetunt: rerum potiri volunt: honores, quos quietâ republicâ deſperant, pertur-

turbatâ conſequi ſe poſſe arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum ſcilicet & idem quod cæteris omnibus, ut deſperent, ſe id, quod conantur, conſequi poſſe. Primum omnium me ipſum vigilare, adeſſe, providere reipubl., deinde magnos animos eſſe in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea copias militum, deos denique immortales huic invicto populo, clariſſimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim ſceleris præſentis auxilium eſſe laturos. Quod ſi jam ſint id, quod cum ſummo furore cupiunt, adepti; num illi in cinere urbis, & ſanguine civium, quæ mente conſceleratâ ac nefariâ concupierunt, ſe conſules, ac dictatores, aut etiam reges ſperant futuros? non vident ſe cupere id, quod ſi adepti fuerint, fugitivo alicui aut gladiatori concedi ſit neceſſe? Tertium genus eſt ætate jam confectum, exercitatione robuſtum. Quo ex genere eſt ipſe Manlius, qui nunc Catilinæ ſucceſſit. Hi ſunt homines ex his Coloniis, quas Feſulis Sulla conſtituit: quas ego univerſas civium eſſe optimorum & fortiſſimorum virorum ſentio: ſed tamen hi ſunt coloni, qui ſe inſperatis repentiníſque pecuniis ſumptuoſiùs inſolentiúſque jactârunt. Hi dum ædificant tanquam beati, dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviis, apparatibus dele-

ſtantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut ſi ſalvi eſſe velint, Sulla ſit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agreſtes homines tenues atq; egentes in eandem illam ſpem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utroſque, Quirites, in eodem genere prædatorum direptorúmque pono. Sed eos hoc moneo, deſinant furere, & proſcriptiones & dictaturas cogitare. Tantus enim illorũ temporum dolor inuſtus eſt civitati, ut jam iſta non modò homines; ſed nè pecudes quidem mihi paſſuræ eſſe videantur. Quartum genus eſt ſanè varium, & miſtum, & turbulentum: qui jampridem premuntur: qui nunquam emergent: qui partim inertiâ, partim malè gerendo negotia, partim etiam ſumptibus in vetere ære alieno vacillant: qui vadimoniis, judiciis, proſcriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris ſe in illa caſtra conferre dicuntur. Hoſce ego non tam milites acres, quàm inficiatores lentos eſſe arbitror. Qui homines primùm, ſi ſtare non poſſunt, corruant: ſed ità, ut non modò civitas, ſed nè vicini quidem proximi ſentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem ſi vivere honeſtè non poſſunt, perire turpiter velint; aut cur minore dolore perituros ſe cum multis, quàm ſi ſoli pereant, arbitrentur. Quintum genus eſt parricidarum, ſicariorum, denique omnium

omnium facinoroſorum: quos ego à Catilina non revoco. Nam neq; divelli ab eo poſſunt: & pereant ſanè in latrocinio, quoniam ſunt ità multi, ut eos capere carcer non poſſit. Poſtremum autem genus eſt, non ſolùm numero, verùm etiam genere ipſo, atque vitâ, quod proprium eſt Catilinæ, de ejus delectu, immo verò de complexu ejus ac ſinu: quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis, manicatis & talaribus ac tritis tunicis; velis amictos, non togis: quorum omnis induſtria vitæ, & vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri impudicíque verſantur. Hi pueri tam lepidi, ac delicati, non ſolùm amare, & amari, neque cantare, & ſaltare, ſed etiam ſicas vibrare, & ſpargere venena didicerunt; qui niſi exeunt, niſi pereunt, etiamſi Catilina perierit, ſcitote hoc in rempub. ſeminarium Catilinarium futurum. Veruntamen quid ſibi iſti miſeri volunt? num ſuas ſecum mulierculas ſunt in caſtra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præſertim jam noctibus? quo autem pacto illi Appenninum atque illas pruinas ac nives perferent? niſi idcirco ſe facilius hiemem toleraturos putant quòd in conviviis nudi ſaltare didicerunt. O bellum magnopere pertimeſcendum, cùm hanc ſit habi-

biturus Catilina ſcortatorum cohortem prætoriam. Inſtruite nunc, Quirites, contra hastam præclaras Catilinæ copias veſtra præſidia, veſtróſque exercitus; & primum gladiatori illi confecto & ſaucio conſules imperatoréſque veſtros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum florem totius Italiæ ac robur educite. Jam verò urbes coloniarum ac municipiorum reſpondebunt Catilinæ tumulis ſilveſtribus. Neque verò cæteras copias, ornamenta, præſidia veſtra, cum illius latronis inopiâ atque egeſtate debeo conferre. Sed ſi omiſſis his rebus omnibus, quibus nos ſuppeditamur, eget ille, ſenatu, equitibus Romanis, populo, urbe, ærario, vectigalibus, cunctâ Italiâ, provinciis omnibus, exteris nationibus: ſi inquam, his rebus omiſſis, ipſas cauſſas, quæ inter ſe confligunt, contendere velimus: ex eo ipſo, quàm valdè illi jaceant, intelligere poſſumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc ſtuprum: hinc fides, illinc fradatio: hinc pietas, illinc ſcelus: hinc conſtantia, illinc furor: hinc honeſtas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: poſtremò copiæ cum egeſtate,

egeſtate, bona ratio cum perdita, mens ſana cum amentia, bona deniq; ſpes cum omnium rerum deſperatione confligit. In hujuſcemodi certamine ac prælio nónne, etiamſi hominum ſtudia deficiant, dii ipſi immortales cogent ab his præclariſſimis virtutibus tot & tanta vitia ſuperari? Quæ cùm ità ſint, Quirites, vos quemadmodum jam antea dixi, veſtra tecta cuſtodiis vigiliiſq; defendite: mihi, ut urbi ſine veſtro metu ac ſine ullo tumultu ſatis eſſet præſidii, conſultum ac proviſum eſt. Coloni omnes, municipéſq; veſtri, certiores à me facti de hac nocturna excurſione Catilinæ, facilè urbes ſuas finéſque defendent: gladiatores, quam ſibi ille maximam manum & certiſſimam fore putavit, quanquam meliore animo ſunt, quàm pars patriciorum, poteſtate tamen in veſtra continebuntur. Q. Metellus, quem ego, proſpiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenúmque præmiſi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatúſque prohibebit. Reliquis autem de rebus conſtituendis, maturandis, agendis, jam ad ſenatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanſerunt, atque adeò qui contra urbis ſalutem, omniúmque veſtrûm, in urbe à Catilina relicti ſunt, quanquam ſunt hoſtes: tamen quia nati ſunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea leni-

tas adhuc si cui solutior visa est, hoc exspectavit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum est, jam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his esse moriendum. Nullus est portæ custos, nullus insidiator viæ: si qui exire volunt, consulere sibi possunt: qui verò in urbe se commoverit, cujus ego non modò factum, sed incœptum ullum conatúmve contra patriam deprehendero, sentiet, in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum, ac manifestorum scelerum majores nostri esse voluerunt. Atque hæc omnia sic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum, ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum, ac maximum, me uno togato duce, & imperatore, sedetur. Quod ego sic administrabo, Quirites, ut si ullo modo fieri poterit, nè improbus quidem quisquam in hac urbe pœnam tui sceleris sufferat. Sed si vis manifestæ audaciæ, si impendens patriæ periculum me necessariò de hac animi lenitate deduxerint; illud profectò perficiam, quod in tanto & tam insidioso bello vix optandum videtur, ut nè quis bonus intereat, paucorúmque pœnâ vos omnes

mnes jam ſalvi eſſe poſſitis. Quæ quidem ego neque meâ prudentia, neque humanis conſiliis fretus polliceor vobis, Quirites, ſed multis & non dubiis deorum immortalium ſignificationibus: quibus ego ducibus in hanc ſpem ſententiámque ſum ingreſſus: qui jam non procul, ut quondam ſolebant, ab externo hoſte, atque longinquo, ſed hic præſentes, ſuo numine atque auxilio ſua templa atque urbis tecta defendunt. Quod vos, Quirites precari, venerari, atque implorare debetis: ut quam urbem pulcherrimam, florentiſſimam potentiſſimámq; eſſe voluerunt, hanc omnibus hoſtium copiis terrâ marique ſuperatis, à perditiſſimorum civium nefario ſcelere defendant.

ORATIO VII.

Quæ eſt tertia in

L. CATILINAM.

REmpublicam, Quirites, vitámque omnium veſtrûm, bona, fortunas, conjuges, liberóſque veſtros, atque hoc domicilium clariſſimi imperii, fortunatiſſimam pulcherrimámque urbem, hodierno die, deorum

immortalium ſummo erga vos amore, laboribus, conſiliis, periculiſque meis, ex flamma atque ferro, ac penè ex faucibus fati ereptam, & vobis conſervatam, ac reſtitutam videtis. Etſi non minùs nobis jucundi atque illuſtres ſunt ii dies, quibus conſervamur, quàm illi, quibus naſcimur: quòd ſalutis certa lætitia eſt, naſcendi incerta conditio; & quòd ſine ſenſu naſcimur: cum voluptate conſervamur: profectò, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum ad deos immortales benevolentiâ famáque ſuſtulimus; eſſe apud vos poſterósque veſtros in honore debebit is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatámque ſervavit. Nam totius urbis templis, delubris, tectis omnibus ſubjectos prope jam ignes circumdatóſque reſtinximus: iidémque gladios in rempubl. diſtrictos retudimus, mucronéſque eorum à jugulis veſtris rejecimus. Quæ quoniam in ſenatu illuſtrata, patefacta, compertáque ſunt per me; vobis jam exponam breviter, Quirites: ut & quanta, & quàm manifeſta, & quâ ratione inveſtigata & comprehenſa ſint, vos, qui ignoratis, ex actis ſcire poſſitis. Principiò, ut Catilina paucis antè diebus erupit ex urbe, cum ſceleris ſui ſocios & hujuſce nefarii belli acerrimos duces Romæ reliquiſſet; ſemper vigilavi, & providi, Quirites, quemadmodum in tantis & tam abſconditis

conditis insidiis, salvi esse possemus. Nam tum, cùm ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cùm illa magis sit timenda, quod vivus egressus est) sed tum, cùm illum exterminari volebam, aut reliquam conjuratorum manum simul exituram, aut eos, qui remansissent, infirmos sine illo ac debiles fore putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore & scelere esse inflammatos sciebam, eos esse nobiscum, & Romæ remansisse: in eos omnes dies noctésque consumpsi, ut quid agerent, quid molirentur, sentirem, ac viderem: ut, quoniam auribus vestris, propter incredibilem magnitudinem sceleris, minorem fidem faceret oratio mea; rem ità comprehenderem, ut tum demum animis, saluti vestræ provideretis, cùm oculis maleficium ipsum videretis. Itaque ut comperi, legatos Allobrogum, belli transalpini & tumultûs Gallici excitandi caussâ, à P. Lentulo esse solicitatos, eósque in Galliam ad suos cives, eodem itinere, cum literis mandatísque ad Catilinam esse missos, comitémque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas esse ad Catilinam literas: facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quódque ego semper optabam à diis immortalibus, tota res non solùm à me, sed etiam à senatu & à vobis mani-

manifestè deprehenderetur. Itaque hesterno die L. Flaccum, & C. Potinium, prætores fortissimos, atque amantissimos reipubl. viros, ad me vocavi : rem omnem exposui: quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de republ. præclara atque egregia sentirent, sine recusatione ac sine ulla mora negotium suscepérunt, &, cùm advesperascéret, occultè ad pontem Milvium pervenerunt, atque ibi in proximis villis ità bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos & pons interesset; eodem autem & ipsi sine cujusquam suspicione multos fortes viros eduxerunt, & ego de præfectura Reatina complures dilectos adolescentes, quorum operâ utor assiduè in reipublicæ præsidio, cum gladiis miseram. Interim tertiâ ferè vigiliâ exactâ, cùm jam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unáque Vulturcius, fit in eos impetus : educuntur & ab illis gladii, & à nostris: res erat prætoribus nota solis: ignorabatur à cæteris. Tum interventu Pontinii, atq; Flacci, pugna, quæ erat commissa, sedatur : literæ, quæcunque erant in eo commitatu, integris signis prætoribus traduntur : ipsi comprehensi ad me, cùm jam diluceſceret, deduntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum Galbinium statim ad me nihil dum suspicantem

ſpicantem vocavi. Deinde item accerſitur P. Statilius, & poſt eum Cethegus: tardiſſimè autem Lentulus venit; credo, quod in litteris dandis præter conſuetudinem proximâ nocte vigilaret. Cùm verò ſummis ac clariſſimis hujus civitatis viris, qui, auditâ re, frequentes ad me manè convenerant, literas à me priùs aperiri, quàm ad ſenatum referri placeret, nè, ſi nihil eſſet inventum, temere à me tantus tumultus injectus civitati videretur: negavi me eſſe facturum, ut de periculo publico, non ad conſilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, ſi ea, quæ erant ad me delata, reperta non eſſent, tamen ego non arbitrabar in tantis reipubl. periculis eſſe mihi nimiam diligentiam pertimeſcendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidiſtis, coëgi. Atque interea ſtatim admonitu Allobrogum C. Sulpicium prætorem fortem virum miſi, qui ex ædibus Cethegi, ſi quod telorum eſſet, efferret: ex quibus ille maximum ſicarum numerum & gladiorum extulit. Introduxi Vulturcium ſine Gallis: fidem ei publicam juſſu ſenatûs dedi; hortatus ſum, ut ea quæ ſciret, ſine timore indicaret. Tum ille dixit, cùm vix ſe ex magno timore recreâſſet, à P. Lentulo ſe habere ad Catilinam mandata, & literas, ut ſervorum præſidio uteretur, & ad urbem quamprimum cum exercitu

tu accederet: id autem eo consilio, ut, cùm urbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum distributúmq; erat, incendissent, cædémque infinitam civium fecissent, præstò esset ille, qui & fugientes exciperet, & se cum his urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem Galli jusjurandum sibi, & literas à P. Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem datas esse dixerunt: atque ità sibi ab his & à L. Cassio esse præscriptum, ut equitatum in Italiam quamprimum mitterent; pedestres sibi copias non defuturas: Lentulum autem sibi confirmâsse ex fatis Sibyllinis Haruspicúmque responsis, se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum urbis hujus atque imperium pervenire esset necesse: Cinnam ante se, & Sullam fuisse: eundémque dixisse, fatalem hunc esse annum ad interitum hujus urbis atque imperii; qui esset decimus annus post virginum absolutionem, post Capitolii autem incensionem vicesimus. Hanc autem Cethego cum cæteris controversiam fuisse dixerunt, quòd, cum Lentulo, & cæteris, Saturnalibus cædem fieri atque urbem incendi placeret; Cethego nimiùm id longum videretur. Ac nè longum sit, Quirites, tabellas proferri jussimus, quæ à quoq; dicebantur datæ. Primùm ostendimus Cethego: signum cognovit: nos linum incidimus:

legimus:

legimus: erat ſcriptum ipſius manu, Allobrogum ſenatui, & populo, ſeſe, quæ eorum legatis confirmâſſet, eſſe facturum: orare, ut item illi facerent, quæ ſibi legati eorum præcepiſſent. Tum Cethegus qui paulò antè aliquid de gladiis, ac ſicis, quæ apud illum itidem erant deprehenſæ, reſpondiſſet, dixiſſéq; ſe ſemper bonorum ferramentorum ſtudioſum fuiſſe, recitatis literis debilitatus, atque objectus, conſcientiâ convictus, repentè cõticuit. Introductus Statilius, cognovit manum & ſignum ſuum: recitatæ ſunt tabellæ in eandem ferè ſententiam: confeſſus eſt. Tum oſtendi tabellas Lentulo. Et quæſivi cognoſcerétne ſignum. annuit. Eſt verò, inquam, ſignum quidem notum, imago avi tui clariſſimi viri, qui amavit unicè patriam, & cives ſuos: quæ quidem te à tanto ſcelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eâdem ratione ad ſenatum Allobrogum populúmque literæ. Si quid de his rebus dicere vellet, feci poteſtatem. Atque ille quidem primò negavit: pòſt autem aliquantò, toto indicio expoſito, atque edito, ſurrexit: quæſivit à Gallis, quid ſibi eſſet cum iis, quamobrem domum ſuam veniſſent; itémque à Vulturcio; qui, cùm illi breviter conſtantérque reſpondiſſent, per quem ad eum quotiéſque veniſſent, quæſiſſéntque ab eo, nihílne ſecum eſſet de fatis Sibyllinis locutus:

tus : tum ſubito ille ſcelere demens, quanta vis conſcientiæ eſſet, oſtendit. Nam cùm id poſſet inficiari, repentè præter opinionem omnium confeſſus eſt : ità eum non modò ingenium illud, & dicendi exercitatio, quâ ſemper valuit, ſed etiam propter vim ſceleris manifeſti, atque deprehenſi, impudentia, quâ ſuperabat omnes, improbitáſque defecit. Vulturcius verò ſubitò proferri litteras, atque aperiri juſſit, quas ſibi à Lentulo ad Catilinam datas eſſe dicebat. Atque ibi vehementiſſimè perturbatus Lentulus, tamen ſignum & manum ſuam cognovit. erant autem ſcriptæ ſine nomine, ſed ità : *Qui ſim, ex eo, quem ad te miſi, cognoſces. Cura ut vir ſis, & cogita, quem in locum ſis progreſſus : & vide, quid jam tibi ſit neceſſe. Cura ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Galbinius deinde introductus, cum primo impudenter reſpondere cœpiſſet ; ad extremum nihil ex iis, quæ Galli inſimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cùm illa certiſſima ſunt viſa argumenta atque indicia ſceleris, tabellæ, ſigna, manus, denique uniuſcujuſque confeſſio : tum multò illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obſtupuerant, ſic terram intuebantur, ſic furtim nonnunquam inter ſe aſpiciebant, ut non jam ab aliis indicari,

dicari, ſed ipſi à ſe viderentur. Indiciis expoſitis, atque editis, Quirites, ſenatum conſului de ſumma republica, quid fieri placeret. Dictæ ſunt à principibus acerrimæ ac fortiſſimæ ſententiæ, quas ſenatus ſine ulla varietate eſt conſecutus. Et quoniam nondum eſt perſcriptum s. c. ex memoria vobis, Quirites, quid ſenatus cenſuerit, exponam. Primùm mihi gratiæ verbis ampliſſimis aguntur, quòd virtute, conſilio, prudentiâ mea, reſpubl. periculis ſit maximis liberata: deinde L. Flaccus & C. Pontinius prætores, quòd eorum operâ forti fidelique uſus eſſem, meritò ac jure laudantur: atq; etiam viro forti collegæ meo C. Antonio laus impertitur, quòd eos, qui hujus conjurationis particeps fuiſſent, à ſuis & reipublicæ conſiliis removiſſet. Atque ità cenſuerunt, ut P. Lentulus, cùm ſe prætura abdicâſſet, tum in cuſtodiam traderetur: itémque utì C. Cethegus, L. Statilius, P. Galbinius, qui omnes præſentes erant, in cuſtodiam traderentur. Atque idem hoc decretum eſt in L. Caſſium, qui ſibi procurationem incendendæ urbis depoposcerat: in M. Cæparium, cui ad ſolicitandos paſtores Apuliam eſſe attributam erat indicatum: in P. Furium, qui eſt ex his colonis quos Feſulas L. Sulla deduxit: in Q. Manlium Chilonem, qui unà cum hoc Furio ſemper erat in hac Allobrogum

brogum ſolicitatione verſatus: in P. Umbrenum libertinum hominem, à quo primùm Gallos ad Gabinium perductos eſſe conſtabat. Atq; eâ lenitate ſenatus eſt uſus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantáque vi ac multitudine domeſticorum hoſtium, novem hominum perditiſſimorum pœnâ republ. conſervatâ, reliquorum mentes ſanari poſſe arbitraretur. Atque etiam ſupplicatio diis immortalibus pro ſingulari eorum merito, meo nomine decreta eſt, Quirites: quod mihi primùm poſt hanc urbem conditam togato contigit: & his decreta verbis eſt, quòd urbem incendiis, cæde cives, Italiam bello liberâſſem. Quæ ſupplicatio, ſi cum cæteris conferatur, Quirites, hoc interſit, quòd cæteræ, bene geſtâ, hæc una, conſervatâ republ. conſtituta eſt. Atque illud quod faciendum, primum fuit factum, atq; tranſactum eſt. Nam P. Lentulus, quanquam patefactus indiciis, & confeſſionibus ſuis, judicio ſenatûs non modò prætoris jus, verùm etiam civis amiſerat; tamen magiſtratu ſe abdicavit: ut quæ religio C. Mario clariſſimo viro non fuerat, quo minùs C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, eâ nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur. Nunc quoniam, Quirites, ſceleratiſſimi periculoſiſſimíq; belli nefarios duces captos jam

&

& comprehenſos tenetis ; exiſtimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes ſpes atq; opes, his depulſis urbis periculis, concidiſſe. Quem quidem ego cùm ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilinâ, nec mihi eſſe P. Lentuli ſomnium, nec L. Caſſii adipem, nec C. Cethegi furioſam temeritatem pertimeſcendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, ſed tamdiu dum mœnibus urbio continebatur. Omnia nôrat: omnium aditus tenebat : appellare, tentare, ſolicitare poterat; audebat : erat ei conſilium ad facinus aptum; conſilio autem neq; lingua neq; manus deerat. Jam ad cæteras res conficiendas certos homines delectos ac deſcriptos habebat : neque verò cùm aliquid mandaverat, confectum putabat: nihil erat, quod non ipſe obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, ſitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in ſcelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, niſi ex domeſticis inſidiis in caſtrenſe latrocinium compuliſſem, (dicam id quod ſentio, Quirites) non facilè hanc tantam molem mali à cervicibus veſtris depuliſſem. Non ille vobis Saturnalia conſtituiſſet, neque tanto ante exitium ac fati diem reipubl. denuntiâſſet, neque commiſiſſet, ut ſignum, ut literæ ſuæ, teſtes denique

nique manifesti sceleris deprehenderentur. Quæ nunc, illo absente, sic gesta sunt, ut nullum in privata domo furtum unquam sit tam palàm inventum, quàm hæc tanta in rempub. conjuratio manifestò inventa atque deprehensa est. Quod si Catilina in urbe ad hanc diem remansisset; quanquam, quoad fuit, omnibus ejus consiliis occurri, atque obstiti: tamen, ut levissimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset, neque nos unquam, dum ille in urbe hostis fuisset, tantis periculis, rempub, tantâ pace, tanto otio, tanto silentio, liberâssemus. Quanquam hæc omnia, Quirites, ità sunt à me administrata, ut deorum immortalium nutu atque consilio, & gesta & provisa esse videantur. Idque cùm conjecturâ consequi possumus, quod vix videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse: tum verò ità præsentes his temporibus opem & auxilium nobis tulerunt, ut eos pæne oculis videre possemus. Nam ut illa omittam, visas nocturno tempore ab occidente faces, ardoremque cœli, fulminum jactus, ut terræmotus, cæteráque quæ tam multa, nobis consulibus, facta sunt, ut hæc quæ nunc fiunt canere dii immortales viderentur: hoc certè, Quirites, quod sum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum est. Nam profectò memoriâ tenetis, Cotta

&c

& Torquato Coss. complures in Capitolio turres de cœlo esse percussas, cùm & simulacra deorum immortalium depulsa sunt, & statuæ veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta. Tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus, quem inauratum in Capitolio parvum, atque lactantem, uberibus lupinis inhiantem fuisse meministis. Quo quidem tempore, cùm haruspices ex tota Etruria convenissent; cædes atque incendia, & legum interitum & bellum civile ac domesticum, & totius urbis atque imperii occasum appropinquare dixerunt; nisi dii immortales omni ratione placati suo numine prope fata ipsa flexissent. Itaque illorum responsis tunc & ludi decem per dies facti sunt, neque res ulla, quæ ad placandum deos pertineret, prætermissa est, iidémque jusserunt simulacrum Jovis facere majus, & in excelso collocare, & contrà, atque antè fuerat, ad orientem convertere: ac se sperare dixerunt, si illum signum, quod videtis, solis ortum, & forum curiámque conspiceret, fore, ut ea consilia, quæ clam essent inita contra salutem urbis atque imperii, illustrarentur, ut à S.P.Q.R. perspici possent. Atque illud ità collocandum consules illi statuerunt: sed tanta fuit operis tarditas, ut neque à superioribus consulibus, neque à nobis ante hodier-

num diem collocaretur. Hic quis poteſt eſſe, Quirites, tam averſus à vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia quæ videmus, præcipuéque hanc urbem, deorum immortalium nutu atque poteſtate adminiſtrari? Etenim cùm eſſet ità reſponſum, cædes, incendia interitúmque reipublicæ comparari, & ea à perditis civibus: quæ tum propter magnitudinem ſcelerum nonnullis incredibilia videbantur, ea non modò cogitata à nefariis civibus, verùm etiam ſuſcepta eſſe ſenſiſtis. Illud verò nónne ità præſens eſt, ut nutu Jovis optimi maximi factum eſſe videatur? ut, cùm hodierno die manè per forum meo juſſu & conjurati & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur; eo ipſo tempore ſignum ſtatueretur; quo collocato, atque ad vos ſenatúmque converſo, omnia & ſenatus, & vos, quæ erant contra ſalutem omnium cogitata, illuſtrata, & patefacta, vidiſtis. Quo etiam majore ſunt iſti odio ſupplicióque digni: qui non ſolùm veſtris domiciliis, atq, tectis, ſed etiam deorum templis, atque delubris ſunt funeſtos ac nefarios ignes inferre conati: quibus ego ſi me reſtitiſſe dicam, nimium mihi ſumam, & non ſim ferendus: ille, ille Jupiter reſtitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos omnes ſalvos eſſe voluit. Diis ego immortalibus ducibus

hanc

hanc mentem, Quirites, voluntatémque ſuſcepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam verò illa Allobrogum ſolicitatio ſic à Lentulo cæteríſq; domeſticis hoſtibus, tanta res tam dementer credita & ignotis & barbaris, commiſſæque literæ nunquam eſſent profectò, niſi à diis immortalibus huic tantæ audaciæ conſilium eſſet ereptum. Quid verò, ut homines Galli ex civitate malè pacata, quæ gens una reſtat, quæ populo Rom. bellum facere & poſſe, & non nolle videatur, ſpem imperii, & rerum ampliſſimarum ultro ſibi à patriciis hominibus oblatam negligerent, veſtrámque ſalutem ſuis opibus anteponerent: id nónne divinitus factum eſſe putatis? præſertim qui nos non pugnando, ſed tacendo ſuperare potuerunt. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria ſupplicatio decreta eſt, celebratote illos dies cum conjugibus ac liberis veſtris. Nam multi ſæpe honores diis immortalibus juſti habiti ſunt, ac debiti, ſed profectò juſtiores nunquam. Erepti enim ex crudeliſſimo ac miſerrimo interitu, & erepti ſine cæde, ſine ſanguine, ſine exercitu, ſine dimicatione, me uno togato duce & imperatore, viciſtis. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles diſſenſiones; neque ſolùm eas quas audiſtis; ſed & has quas voſmetipſi meminiſtis & vidiſtis. L. Sulla P. Sulpitium oppreſſit:

C.Marium cuſtodem hujus urbis, multóſque fortes viros, partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius Cos. armis ex urbe collegam ſuam expulit : omnis hic locus acervis corporum, & civium ſanguine redundavit. Superavit poſtea Cinna cum Mario. Tum verò clariſſimis viris interfectis, lumina civitatis extincta ſunt. Ultus eſt hujus victoriæ crudelitatem poſtea Sulla. Nè dici quidem opus eſt, quantâ diminutione civium, & quantâ calamitate reipub. Diſſenſit M. Lepidus à clariſſimo & fortiſſimo viro Q. Catulo. Attulit non tam ipſius interitus reipublicæ luctum, quàm cæterorum. Atque illæ diſſenſiones erat hujuſmodi, Quirites, quæ non ad delendam, ſed ad commutandam rempubl. pertinerent. Non illi nullam eſſe rempub. ſed in ea, quæ eſſet, ſe eſſe principes ; neque hanc urbem conflagrare, ſed ſe in hac urbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes diſſenſiones, quarum nulla exitium reipubl. quæſivit, ejuſmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, ſed internecione civium dijudicatæ ſint. In hoc autem uno poſt hominum memoriam maximo crudeliſſimóque bello, quale bellum nulla unquam barbaria cum tua gente geſſit, quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, C. Caſſio, Cethego conſtituta, ut omnes, qui ſalvâ urbe ſalvi eſſe poſſent,

ſent, in hoſtium numero ducerentur; ità me geſſi, Quirites, ut omnes ſalvi conſervaremini. Et cùm hoſtes veſtri tantum civium ſuperfuturum putâſſent, quantum infinitæ cædi reſtitiſſet; tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuiſſet: & urbem, & cives integros incoluméſq; ſervavi. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum inſigne honoris, nullum monumentum laudis poſtulo, præterquam hujus diei memoriam ſempiternam. In animis ego veſtris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis inſignia, condi & collocari volo. Nihil me mutum poteſt delectare, nihil tacitum, nihil denique hujuſmodi, quod etiam minùs digni aſſequi poſſint. Memoriâ veſtrâ, Quirites, noſtræ res alentur, ſermonibus creſcent, literarum monumentis inveteraſcent & corroborabuntur: eandémque diem intelligo, quam ſpero æternam fore, & ad ſalutem urbis, & ad memoriam conſulatûs mei propagatam: unóque tempore in hac republ. duos cives exſtitiſſe, quorum alter fines veſtri imperii, non terræ ſed cæli regionibus terminaret; alter ejuſdem imperii domicilium ſedémque ſervaret. Sed quoniam earum rerum, quas ego geſſi, non eſt eadem fortuna, atque conditio, quæ illorum, qui externa bella geſ-

ſerunt;quod mihi vivendum ſit cum illis quos vici ac ſubegi; illi hoſtes aut interfectos aut oppreſſos reliquerunt:veſtrûm eſt,Quirites,ſi cæteris recta ſua facta proſunt, mihi mea nequando obſint, providere. Mentes enim hominum audaciſſimorum ſceleratæ ac nefariæ nè vobis nocere poſſent,ego providi;nè mihi noceant,veſtrûm eſt providere. Quanqaam, Quirites, mihi quidem ipſi nihil jam ab iſtis noceri poteſt. Magnum enim eſt in vobis præſidium; quod mihi in perpetuum comparatum eſt: magna in republ.dignitas,quæ me ſemper tacita defendet: magna vis eſt conſcientiæ;quam qui negligent,eam me violare volent,ſe ipſi indicabunt.Eſt etiam in nobis is animus,Quirites,ut non modò nullius audaciæ cedamus, ſed etiam omnes improbos ultro ſemper laceſſamus. Quod ſi omnes impetus domeſticorum hoſtium depulſi à vobis ſe in me unum converterint: vobis erit providendum, Quirites, quâ conditione poſthac eos eſſe velitis, qui ſe pro ſalute veſtra obtulerint invidiæ periculiſque omnibus. Mihi quidem ipſi quid eſt quod jam ad vitæ fructum poſſit acquiri? præſertim cùm neque in honore veſtro,neque in gloria virtutis quidquam videam altius, quò quidem mihi libeat aſcendere.Illud perficiam profectò,Quirites, ut ea, quæ geſſi in conſulatu, privatus tuear

atque

atque ornem: ut ſi qua eſt invidia in conſervanda republ. ſuſcepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. Denique ità me in republ. tractabo, ut meminerim ſemper quæ geſſerim, curémque ut ea, virtute, non caſu geſta eſſe videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox eſt, veneramini illum Jovem, cuſtodem hujus urbis, ac veſtrûm, atque in veſtra tecta diſcedite, & ea, quanquam jam periculum eſt depulſum, tamen æquè, ac priori nocte feciſtis, cuſtodiis vigiliiſque defendite. Id nè vobis diutiùs faciendum ſit, atque ut in perpetua pace eſſe poſſitis, providebo.

ORATIO VIII.

Quæ eſt quarta in

L. CATILINAM.

VIdeo, P. C. in me omnium veſtrûm ora atque oculos eſſe converſos: video, vos non ſolùm de veſtro, ac reipublicæ, verùm etiam, ſi id depulſum ſit, de meo periculo eſſe ſolicitos. Eſt mihi jucunda in malis, & grata in dolore, veſtra erga me voluntas: ſed eam, per deos immortales, quæſo, deponite, atque obliti

obliti ſalutis meæ, de vobis ac de liberis veſtris cogitate. Mihi quidem ſi hæc conditio conſulatûs data eſt, ut omnes acerbitates, omnes dolores cruciatúſq; perferrem ; feram non ſolùm fortiter,ſed etiam libenter ; dummodo meis laboribus vobis populóque Romano dignitas ſalúſque pariatur. Ego ſum ille conſul,P.C. cui non forum,in quo omnis æquitas continetur; non campus, conſularibus auſpiciis conſecratus ; non curia, ſummum auxilium omnium gentium ; non domus, commune perfugium ; non lectus, ad quietem datus; non denique hæc ſedes honoris,ſella curulis, unquam vacua mortis periculo atque inſidiis fuit.Ego multa tacui,multa pertuli, multa conceſſi, multa meo quodam dolore, in veſtro timore ſanavi. Nunc ſi hunc exitum conſulatûs mei dii immortales eſſe voluerunt, ut vos P. C. populúmque Romanum ex cæde miſera, conjuges liberóſque veſtros virginéſque Veſtales ex acerbiſſima vexatione, templa, atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium noſtrûm ex fœdiſſima flamma, totam Italiam ex bello & vaſtitate eriperem: quæcunque mihi uni proponetur fortuna,ſubeatur. Etenim ſi P. Lentulus ſuum nomen, inductus à vatibus,fatale ad perniciem reipubl. fore putavit; cur ego non lætus meum conſulatum ad ſalutem reipubl.

publ. prope fatalem exſtitiſſe? Quare, P. C. conſulite vobis, proſpicite patriæ, conſervate vos, conjuges, liberos, fortunáſque veſtras, populi Romani nomen, ſalutémque defendite, mihi parcere, ac de me cogitare deſinite. Nam primùm debeo ſperare, omnes deos, qui huic urbi præſident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiam eſſe: deinde ſi quid obtigerit, æquo animo paratóque moriar. neque enim turpis mors forti viro poteſt accidere, neque immatura conſulari, nec miſera ſapienti. Nec tamen ego ſum ille ferreus, qui fratris cariſſimi atque amantiſſimi præſentis mœrore non movear, horúmque omnium lacrymis, à quibus me circumſeſſum videtis: neque meam mentem non domum ſæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, & parvulus filius; quem mihi videtur amplecti reſpublica tanquam obſidem conſulatûs mei: neque ille, qui exſpectans hujus exitum diei aſtat in conſpectu meo gener. Moveor his rebus omnibus, ſed in eam partem, ut ſalvi ſint vobiſcum omnes, etiamſi vis aliqua me oppreſſerit, potiùs, quàm ut, & illi, & nos, unà cum republ. pereamus. Quare, P. C. incumbite ad reipublicæ ſalutem: circumſpicite omnes procellas, quæ impendent, niſi providetis. Non Tiber. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit: non

C. Gracchus

C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus est: non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in discrimen aliquod, atque in vestræ severitatis judicium adducitur: sed tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad vestrûm omnium cædem, ad Catilinam accipiendum, Romæ restiterunt. Tenentur litteræ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio: solicitantur Allobroges: servitia excitantur: Catilina accersitur: id est initum consilium, ut interfectis omnibus, nemo nè ad deplorandam quidem reipub. nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem, relinquatur. Hæc omnia indices detulerunt, rei confessi sunt, vos multis jam judiciis judicavistis: primùm, quod mihi gratias egistis singularibus verbis, & meâ virtute atque diligentiâ perditorum hominum patefactam esse conjurationem decrevistis: deinde quod P. Lentulum, ut se abdicaret præturâ, coëgistis: tum, quòd eum, & cæteros, de quibus judicavistis, in custodiam dandos censuistis: maximéque, quòd meo nomine supplicationem decrevistis, qui honos togato habitus ante me est nemini: postremò, hesterno die præmia legatis Allobrogum, Titóque Vulturcio dedistis amplissima. Quæ sunt omnia ejusmodi, ut ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione à vobis damnati esse videantur.

deantur. Sed ego inſtitui referre ad vos, P.C. tanquam integrum, & de facto, quid judicetis; & de pœna, quid cenſeatis. Illa prædicam, quæ ſunt conſulis. Ego magnum in republica verſari furorem, & nova quædam miſceri, & concitari mala jampridem videbam: ſed hanc tantam, tam exitioſam haberi conjurationem à civibus, nunquam putavi. Nunc quicquid eſt, quocunque veſtræ mentes inclinant, atque ſententiæ, ſtatuendum vobis ante noctem eſt. Quantum facinus ad nos delatum ſit, videtis. Huic ſi paucos putatis affines eſſe; vehementer erratis. Latiùs opinione diſſeminatum eſt hoc malum, manavit non ſolùm per Italiam, verùm etiam tranſcendit Alpes, & obſcurè ſerpens multas jam provincias occupavit. Id opprimi ſuſtentando ac prolatando nullo pacto poteſt. Quacunque ratione placet, celeriter vobis vindicandum eſt. Video duas adhuc eſſe ſententias: unam D. Silani, qui cenſet, eos, qui hæc delere conati ſunt, morte eſſe multandos: alteram C. Cæſaris, qui mortis pœnam removet, cæterorum ſuppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Uterque & pro ſua dignitate, & pro rerum magnitudine in ſumma ſeveritate verſatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vitâ privare conati ſunt, qui delere imperium, qui populi Romani

nomen

nomen exſtinguere, puncto temporis frui vitâ & hoc communi ſpiritu non putat oportere, atque hoc genus pœnæ ſæpe in improbos cives in hac republica eſſe uſurpatum recordatur. Alter intelligit, mortem à diis immortalibus non eſſe ſupplicii cauſſâ conſtitutam: ſed aut neceſſitatem naturæ, aut laborum ac miſeriarum quietem eſſe. Itaque eam ſapientes nunquam inviti, fortes etiam ſæpe libenter oppetiverunt. Vincula verò, & ea ſempiterna, certa ad ſingularem pœnam nefarii ſceleris inventa ſunt. Itaque municipiis diſpertiri jubet. Habere videtur iſta res iniquitatem, ſi imperare velis: difficultatem, ſi rogare: decernatur tamen ſi placet. Ego enim ſuſcipiam, &, ut ſpero, reperiam, qui id quod ſalutis omnium cauſſâ ſtatueritis, non putat eſſe ſuæ dignitatis recuſare. Adjungit gravem pœnam municipibus, ſi quis eorum vincula ruperit: horribiles cuſtodias circumdat; & digna ſcelere hominum perditorum ſancit: nè quis, eorum pœnam, quos condemnat, aut per ſenatum, aut per populum levare poſſit: eripit etiam ſpem, quæ ſola hominem in miſeriis conſolari ſolet: bona præterea publicari jubet: vitam ſolam relinquit nefariis hominibus: quam ſi eripuiſſet multas uno dolore animi, ac corporis, & omnes ſcelerum pœnas ademiſſet. Itaque ut aliqua in vita formido

improbi-

improbis esset posita, apud inferos ejusmodi quædam illi antiqui supplicia impiis constituta esse voluerunt: quòd videlicet intelligebant, his remotis, non esse mortem ipsam pertimescendam. Nunc P. C. ego meâ video quid interfit: si eritis secuti sententiam Cæsaris, quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, secutus est, fortasse minùs erunt hoc monitore & auctore hujusce sententiæ mihi populares impetus pertimescendi: sin illam alteram secuti eritis, nescio an amplius mihi negotii contrahatur: sed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipub vendicat. Habemus enim à C. Cæsare, sicut ipsius dignitas & majorum ejus amplitudo postulabat, sententiam, tanquam obsidem perpetuæ in rempublicam voluntatis: intellectum est, quid interfit inter levitatem concionatorum, & animum verè popularem, saluti populi consulentem. Video, de istis, qui se populares haberi volunt, abesse non neminem, nè de capite videlicet civium Romanorum sententiam ferat. Is & nudiustertius in custodiam cives Romanos Cethegum & P. Lentulum dedit; & supplicationem mihi decrevit; & indices hesterno die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quæsitori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re & causa

cauſſa judicârit. At verò C. Cæſar intelligit, legem Sempronìam eſſe de civibus Romanis conſtitutam: qui autem reipublicæ ſit hoſtis, eum civem eſſe nullo modo poſſe: denique ipſum latorem legis Sempronìæ juſſu populi pœnas reipublicæ dependiſſe. Idem etiam ipſum largitorem Lentulum & prodigum non putat, cùm de pernicie reipubl. & exitio hujus urbis tam acerbè támque crudeliter cogitaret, appellare poſſe popularem. Itaque homo mitiſſimus atque leviſſimus, non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculíſque mandare: & ſancit in poſterum, nè quis hujus ſupplicio levando ſe jactare, & in perniciem reipubl. poſthac popularis eſſe poſſit. Adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus, & corporis etiam egeſtas ac mendicitas conſequatur. Quamobrem ſive hoc ſtatueritis, dederitis mihi comitem ad concionem populo Romano carum atque jucundum: ſive illam Silani ſententiam ſequi malueritis, facilè me atque vos à crudelitatis vituperatione defendetis: atque obtinebo, eam multò leniorem fuiſſe. Quanquam P.C. quæ poteſt eſſe in tanti ſceleris immanitate punienda crudelitas? Ego enim de meo ſenſu judico. Nam ità mihi ſalvâ republ. vobiſcum perfrui liceat, ut ego quòd in hac cauſa vehementior ſum, non atrocita-

te animi moveor (quis enim est me mitior?) sed singulari quadam humanitate & misericordia. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum atque arcem omnium gentium, subitò, uno incendio concidentem: cerno animo sepultam patriam, miseros, atq; insepultos acervos civium: versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi & furor in vestra cæde bacchantis. Cùm verò mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fatis sperâsse confessus est: purpuratum esse hunc Gabinium; cum exercitu venisse Catilinam, tum lamentationem matrum-familiâs; tum fugam virginum, atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium, perhorresco. Et quia mihi vehementer hæc videntur misera, atque miseranda, idcirco in eos qui ea perficere voluerunt, me severum vehementémque præbeo. Etenim quæro, si quis paterfamiliâs, liberis suis à servo interfectis, uxore occisâ, incensâ domo, supplicium de servis non quàm acerbissimum sumpserit, utrùm is clemens, ac misericors, an inhumanus & crudelissimus esse videatur? mihi verò importunus, ac ferreus, qui non dolorem suum & cruciatum dolore nocentis & cruciatu lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt; qui singulas uniuscujusq; nostrûm do-

mos, & hoc universum reipubl. domicilium delere conati sunt; qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in vestigiis hujus urbis atque in cinere deflagrati imperii collocarent, si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissiores esse voluerimus, summæ nobis crudelitatis in patriæ civiumque pernicie fama subeunda est. Nisi verò cupiam L. Cæsar vir fortissimus & amantissimus reipubl. crudelior nudiustertius est visus, cùm sororis suæ, fœminæ lectissimæ, virum præsentem & audientem, vitâ privandum esse dixit; cùm avum jussu Coss. interfectum, filium q; ejus impuberem legatum à patre missum, in carcere necatum esse dixit. Quorum quod simile fuit factum? quod initum delendæ reipub. consilium? Largitionis voluntas tum in republ. versata est, & partium quædam contentio. Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus & grave tum vulnus accepit, nè quid de summa dignitate reipubl minueretur: hic ad evertenda fundamenta reipubl. Gallos accersivit, servitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, cæteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam diripiendámque Catilinæ. Vereamini, censeo, nè in hoc scelere tam immani, ac nefario,

nimis

nimis aliquid ſeverè ſtatuiſſe videamini! cùm multò magis ſit verendum, nè remiſſione pœnæ crudeles magis in patriam, quàm nè ſeveritate animadverſionis nimis vehementes in acerbiſſimos hoſtes fuiſſe videamini. Sed quæ exaudio, P. C. diſſimulare non poſſum. Jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam ſatis præſidii ad ea, quæ vos ſtatueritis hodierno die, tranſigenda. Omnia proviſa, parata, & conſtituta ſunt, P. C. cùm meâ ſummâ curâ atque diligentiâ; tum multò etiam majore populi Romani, ad ſummum imperium retinendum, & ad communes fortunas conſervandas voluntate. Omnes adſunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum eſt forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Cauſſa enim eſt poſt urbem conditam hæc inventa, ſola in qua omnes ſentiunt unum atque idem, præter eos, qui cùm ſibi viderent eſſe pereundum, cum omnibus potiùs, quàm ſoli perire voluerunt. Hoſce ego homines excipio, & ſecerno libenter. Neque enim in improborum civium, ſed in acerbiſſimorum hoſtium numero habendos puto. Cæteri verò, dii immortales, quâ frequentiâ, quo ſtudio, quâ virtute ad communem dignitatem ſalutémque conſentiunt? Quid ego hic equites Rom. commemorem?

qui vobis ità ſumma ordinis conſiliiq; concedunt, ut vobiſcum de amore reipubl. certent: quos ex multorum annorum diſſenſione ad hujus ordinis ſocietatem concordiámque revocatos hodiernus dies nobiſcum atque hæc cauſſa conjunxit. quam conjunctionem ſi in conſulatu confirmatam meo, perpetuam in republ. tenuerimus; confirmo vobis nullum poſthac malum civile ac domeſticum adulſam reip. partem venturum eſſe. Pari ſtudio defendendæ reip. convenisſe video tribunos ærarios fortiſſimos viros, ſcribas item univerſos: quos cum caſu hic dies ad ærarium frequentes advocaſſet, video ab exſpectatione ſortis ad communem ſalutem eſſe converſos. Omnis ingenuorum adeſt multitudo, etiam tenuiſſimorum. Quis eſt enim, cui non hæc templa, aſpectus urbis, poſſeſſio libertatis, lux denique; hæc ipſa, & hoc commune patriæ ſolum, cùm ſit carum, tum verò dulce, atque jucundum? Operæ pretium eſt, P. C. libertinorum hominum ſtudia cognoſcere; qui ſuâ virtute fortunam civitatis conſecuti, hanc verè ſuam patriam eſſe judicant: quàm quidam hinc nati, & ſummo nati loco, non patriam ſuam, ſed urbem hoſtium eſſe judicaverunt. Sed quid ego hujuſce ordinis homines commemorem, quos privatæ fortunæ, quos communis reſpublicæ, quos denique libertas ea, quæ dulciſſima

ciſſima eſt, ad ſalutem patriæ defendendam excitavit? ſervus eſt nemo, qui modò tolerabili conditione ſit ſervitutis, qui non audaciam civium perditorum perhorreſcat, qui non obſtare cupiat, qui non tantum, quantum audet, & quantum poteſt, conferat ad communem ſalutem voluntatis. Quare ſi quem veſtrûm fortè commovet hoc, quod Lauſitum eſt, lenonem quendam Lentuli concurſare circum tabernas, pretio ſperantem ſolicitari posſe animos egentium atque imperitorum: eſt id quidem cœptum atque tentatum; ſed nulli ſunt inventi tam aut fortunâ miſeri, aut voluntate perditi, qui non ipſum illum ſellæ, atque operis, & quæſtûs quotidiani locum, qui non cubile ac lectulum ſuum, qui denique non curſum hunc otioſum vitæ ſuæ ſalvum eſſe velit. Multò verò maxima pars eorum, qui in tabernis ſunt, immo verò (id enim potiùs eſt dicendum) genus hoc universum amantiſſimum eſt otii. Etenim omne eorum inſtrumentum, omnis opera, ac quæſtus, frequentiâ civium ſuſtinetur, alitur otio. Quorum ſi quæſtus, occluſis tabernis, minui ſolet; quid tandem incenſis futurum eſt? Quæ cùm ita ſint, P.C. vobis populi Romani præſidia non deſunt: vos nè populo Romano deeſſe videamini, providete. Habetis conſulem ex plurimis periculis & inſidiis, atque ex me-

dia morte, non ad vitam ſuam, ſed ad ſalutem veſtram reſervatam : omnes ordines ad conſervandam rempubl. mente, voluntate, ſtudio, virtute, voce conſentiunt : obſeſſa facibus & telis impiæ conjurationis, vobis ſuplex manus tendit patria communis : vobis ſe, vobis vitam omnium civium, vobis arcem, & Capitolium, vobis aras penatium, vobis illum ignem Veſtæ perpetuum ac ſempiternum, vobis omnia templa deorum, atque delubra, vobis muros atque urbis tecta, commendat. Præterea de veſtra vita, de conjugum veſtrarum ac liberorum anima, de fortunis omnium, de ſedibus, de focis veſtris, hodierno die vobis judicandum eſt. Habetis ducem memorem veſtrî, oblitum ſui : quæ non ſemper facultas datur. Habetis omnes ordines, omnes homines, univerſum populum Romanum (id quod in civili cauſſa hodierno die primum videmus) unum atque idem ſentientem. Cogitate quantis laboribus fundatum imperium, quantâ virtute ſtabilitam libertatem, quantâ deorum benignitate auctas exaggeratáſque fortunas una vox pæne delerit. Id nè unquam poſthac non modò confici, ſed nè cogitari quidem poſſit, vobis hodierno die providendum eſt. Atque hæc, non ut vos, qui mihi ſtudio pæne præcurritis, excitarem, locutus ſum : ſed ut mea vox, quæ debet eſſe

in

in republica princeps, officio functa consulari videretur. Nunc antequam ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus est conjuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse judico turpem, & infirmam, contemptam, & abjectam. Quod si aliquando alicujus furore & scelere concitata manus ista plus valuerit, quàm vestra ac reipublicæ dignitas, me tamen meorum factorum atque consiliorum nunquam, P.C. pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitæ tantam laudem, quantâ vos me vestris decretis honestâstis, nemo est assecutus. Cæteris enim semper bene gestæ, mihi uni conservatæ reipublicæ gratulationem decreviſtis. Sit Scipio clarus; ille cujus consilio atq; virtute Hannibal in Africam redire atque ex Italia decedere coactus est: ornetur alter eximiâ laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infestissimas Carthaginem Numantiámque delevit: habeatur vir egregius L. Paulus ille, cujus currum rex potentissimus quondam & nobilissimus Perses honestavit: sit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione & metu servitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompeius, cujus res gestæ atque virtutes iisdem, quibus solis currus, regioni-

bus ac terminis continentur. Erit profectò inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ. Nisi fortè majus est, patere facere nobis provincias, quò exire possimus, quàm curare, ut etiam illi qui abiunt, habeant quò victores revertantur. Quanquam est in uno loco conditio melior externæ victoriæ quàm domesticæ: quòd hostes alienigenæ aut oppressi serviunt, aut recepti in amicitiam beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero civium dementiâ aliquâ depravati, hostes patriæ semel esse cœperunt, eos, cùm à pernicie reipubl. repuleris, neque vi coërcere, neque beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum susceptum esse video: quod ego vestro bonorúmque omnium auxilio, memoriáque tantorum periculorum, quæ non modò in hoc populo, qui servatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus ac mentibus semper hærebit, à me atque à meis facilè propulsari posse, confido. Neque ulla profectò tanta vis reperietur, quæ conjunctionem vestram equitúmque Romanorum, & tantam conspirationem bonorum omnium, perfringere & labefactare possit. Quæ cùm ità sint, Patres conscripti, pro imperio, pro exercitu, pro Provincia, quam neglexi, pro triumpho, cæterísque laudis insignibus, quæ sunt à me propter urbis vestræque

veſtræq; ſalutis cuſtodiam repudiata, pro clientelis, hoſpitiiſq; provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quàm comparo: pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos ſingularibus ſtudiis, próque hac, quam conſpicitis, ad conſervandam rempubl. diligentia, nihil aliud vobis, niſi hujus temporis totiúſq; mei conſulatûs memoriam poſtulo, quæ dum erit veſtris mentibus infixa, firmiſſimo me muro ſeptum eſſe arbitrabor. Quod ſi meam ſpem vis improborum fefellerit, atque ſuperaverit; commendo vobis parvum meum filium: cui profectò ſatis erit præſidii, non ſolùm ad ſalutem, verùm etiam ad dignitatem, ſi ejus, qui hæc omnia ſuo ſolius periculo conſervaverit, illum eſſe filium meminerîtis. Quapropter de ſumma ſalute veſtra populíque Romani, P.C. de veſtris conjugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis; de totius urbis tectis ac ſedibus, de imperio, de libertate, de ſalute Italiæ, déque univerſa republica decernite diligenter, ut inſtituiſtis, ac fortiter. Habetis enim conſulem, qui & parere veſtris decretis non dubitet; & ea quæ ſtatueritis, quoad vivet, defendere, & per ſe ipſum præſtare poſſit.

ORA-

ORATIO IX.

Quæ est in

MARCUM ANTONIUM,

Philippica secunda.

Barth. Latomi argumentum.

Quam Cicero *liberiùs de reipubl. & de* Antonio *dixerat, offensus ille graviter, venit post aliquot dies in Senatum, & meditatâ Oratione conquestus de injuriis* Ciceronis, *multis maledictis in personam ejus invectus est. Non respondit illo die* Cicero, *prohibitus ab amicis, propter arma* Antonii, *quibus ad manifestam vim spectare videbatur. Sed aliquantum post confirmatus opibus* Octavii, *qui hæres* Cæsaris *erat, & offensus* Antonio, *gratiâque & autoritate Senatûs, veteranorúmque præsidio ad parem potentiam provectus respondit hac ornatissimâ oratione, & quidem præsenti in Senatu. In qua primò objecta dilu-it: deinde insectatur vitam hominis: & per omnes gradus ætatis vitia colligens, criminosè commemorat, quæ ab illo unquam privatim aut publicè commissa fuerant. Hæc est secunda illa Philippica, quæ M. Antonium priore Orati-*

one vehementer commotum, ſic in Ciceronem *accendit, ut leniri odii atrocitas poſtea nunquam potuerit. Extitit autem exitii, & mortis* Ciceroni *cauſa, dicente etiam Satyrico Poëtâ :*

——— Ridenda poemata malo
Quàm te conſpicuæ divina Philippica famæ,
Volveris à prima quæ proxima.——

Juvenal. Sat. 10. v. 124.

QUonam meo fato P. C. fieri dicam, ut nemo his annis viginti Reipub. hoſtis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec verò neceſſe eſt à me quenquam nominari vobis, cùm ipſi recordemini. Mihi pœnarum illi, plus quàm optarem, dederunt. Te miror Antoni, quorum facta imitêre, eorum exitus non perhorreſcere. Atq; hoc in aliis minùs mirabar. Nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes à me reipub. cauſâ laceſſiti. Tu, nè verbo quidem violatus, ut audacior quàm L. Catilina, furioſior quàm P. Clodius videreris, ultrò maledictis me laceſſiſti, tuámque à me alienationem commendationem ad cives impios tibi gloriæ fore putaviſti. Quid putem? contemtúmne me? non video nec in vita, nec in gratia, nec in rebus geſtis, nec in hac mea mediocritate

mediocritate ingenii quid despicere possit Antonius. An in senatu facillimè detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestæ Reipub. testimonium multis, mihi uni conservatæ dedit? An decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est. Quid enim plenius, quid uberius, quàm mihi & pro me, & contra Antonium dicere? Illud profectò est: non existimavit suî similibus probari posse, se esse hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus. Cui priùs quàm de cæteris rebus respondeo, de amicitia, quam à me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen judico, pauca dicam. Contra rem suam venisse me nescio quando questus est. An ego non venirem contra alienum pro familiari & necessario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis specie, sed ætatis flore collectam? non venirem contra injuriam, quam iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit, non jure Prætorio? Sed hoc idcirco commemoratum à te puto, ut te infimo ordini commendares, cùm te omnes recordarentur libertini generum, & liberos tuos nepotes Qu. Fadii libertini hominis fuisse. At enim te in disciplinam meam tradideras (nam ità dixisti) domum meam ventitâras. Næ tu, si id fecisses, meliùs famæ, meliùs pudicitiæ

dicitiæ tuæ conſuluiſſes: ſed nec feciſti, nec ſi cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuiſſet. Auguratus petitionem mihi te conceſſiſſe dixiſti. O incredibilem audaciam! ô impudentiam prædicandam! Quo enim tempore me Augurem à toto collegio expetitum Cn. Pompeius & Qu. Hortenſius nominaverunt (neque enim licebat à pluribus nominari) tu nec ſolvendo eras, nec te ullo modo, niſi everſâ repub. incolumem fore putabas. Poteras autem eo tempore Auguratum petere, cùm in Italia Curio non eſſet? aut tum, cùm es factus, unam tribum ſine Curione ferre potuiſſes? cujus etiam familiares de vi condemnati ſunt, quòd tui nimis ſtudioſi fuiſſent. At beneficio ſum uſus tuo. Quo? quanquam illud ipſum, quod commemoras, ſemper præ me tuli: malui me tibi debere confiteri, quàm cuiquam minùs prudenti non ſatis gratus videri. Sed quo beneficio? quòd me Brunduſii non occideris? quem ipſe victor, qui tibi, ut tute gloriari ſolebas, detulerat ex latronibus ſuis principatum, ſalvum eſſe voluiſſet, in Italiam ire juſſiſſet, eum tu occideres? fac potuiſſe: quod eſt aliud P.C. beneficium latronum, niſi ut commemorare poſſint, iis ſe dediſſe vitam, quibus non ademerint? Quod ſi eſſet beneficium, nunquam ii, qui illum interfecerunt, à quo erant ſervati,

vati, quos tu ipſe viros clariſſimos appellare ſoles, tantam eſſent gloriam conſecuti. Quale autem beneficium eſt, quòd te abſtinueris nefario ſcelere? qua in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum à te, quàm miſerum, id te impunè facere potuiſſe. Sed ſit beneficium: quandoquidem majus accipi à latrone nullum potuit. In quo potes me dicere ingratum? an de interitu reipub. queri non debui, nè de te ingratus viderer? Nam in illa querela miſerâ quidem & luctuosâ, ſed mihi pro hoc gradu, in quo me ſenatus populúſque Roman. collocavit, neceſſariâ, quid eſt dictum à me cum contumelia? quid non moderatè? quid non amicè? Et quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abſtinere maledicto? præſertim cùm tu reliquias reipub. diſſipâſſes: cùm domi tuæ turpiſſimo mercatu omnia eſſent venalia: cùm leges eas, quæ nunquam promulgatæ eſſent, & de te, & à te latas confiterere: cum auſpicia Augur, interceſſionem Conſul ſuſtuliſſes: cùm eſſes fœdiſſimè ſtipatus armatis: cùm omnes impuritates publica in domo quotidie ſuſciperes, vino luſtríſque confectus. At ego tanquam mihi cum M. Craſſo contentio eſſet, quocum multæ & magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequiſſimo, de repub. graviter querens,

de

de homine nihil dixi. Itaque hodie perficiam, ut intelligat, quantum tum à me beneficium acceperis. At etiam literas, quas me ſibi miſiſſe diceret, recitavit homo & humanitatis expers, & vitæ communis ignarus. Quis enim unquam, qui paulùm modò bonorum conſuetudinem nôſſet, literas ad ſe ab amico miſſas, offenſione aliquâ interpoſitâ in medium protulit, palámque recitavit? Quid hoc eſt aliud, quàm tollere è vita vitæ ſocietatem? tollere amicorum colloquia abſentium? quàm multa joca ſolent eſſe in epiſtolis, quæ prolata ſi ſint, inepta eſſe videantur? quàm multa ſeria, neque tamen ullo modo divulganda? Sit hoc inhumanitatis tuæ: ſtultitiam incredibilem videre. Quid habes, quod mihi opponas homo diſerte, ut Muſtelæ Tamiſio, & Tironi Numiſio videris? qui cùm hoc ipſo tempore ſtent cum gladiis in conſpectu ſenatûs, ego quoque te diſertum putabo, ſi oſtenderis quomodo ſis eos inter ſicarios defenſurus. Sed quid opponas tandem, ſi negem me unquam iſtas literas ad te miſiſſe? quo me teſte convinces? an chirographo? in quo habes ſcientiam quæſtuoſam: quî poſſis? ſunt enim librarii manu. Jam invideo magiſtro tuo, qui te tantâ mercede, quantam jam proferam, nihil ſapere docuit. Quid enim eſt minus non dico ora-

toria

toris, ſed hominis, quàm id objicere adverſario, quod ille ſi verbo negârit, longius progredi non poſſit, qui objecerit? At ego non nego: téque in illo ipſo convinco non inhumanitatis ſolùm, ſed etiam amentiæ. Quod enim verbum in illis literis eſt non plenum humanitatis, officii, benevolentiæ? omne autem crimen tuum eſt, quòd de te in his literis non malè exiſtimem: quòd ſcribam tanquam ad civem, tanquam ad bonum virum, non tanquam ad ſceleratum, & latronem. At ego tuas literas, etſi jure poteram à te laceſſitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam de exilio reducere: adjuráque id te invito me non eſſe facturum? atque à me impetras: quid enim me interponerem audaciæ tuæ? quam neque auctoritas hujus ordinis, neque exiſtimatio populi Romani, neque leges ullæ poſſent coërcere? veruntamen quid erat, quod me rogares, ſi erat is, de quo rogabas, Cæſaris lege reductus? ſed videlicet meam gratiam voluit eſſe: in quo nè ipſius quidem ulla poterat eſſe lege lata. Sed cùm mihi Patres conſcripti & pro me aliquid, & in M. Ant. multa dicenda ſint: alterum peto à vobis, ut pro me dicentem benignè, alterum ipſe efficiam, ut contra illum cùm dicam, attentè audiatis. Simul illud oro, ſi meam

cùm

cùm in omni vita, tum in dicendo moderationem, modeſtiámque cognoſcitis, nec me hodie cùm illi, ut provocavit, reſpondebo, oblitum eſſe putetis mei. Non tractabo ut Conſulem: nè ille quidem me ut Conſularem: etſi ille nullo modo Conſul, vel quòd ità vivit, vel quòd ità reipub. gerit, vel quòd ità factus eſt Conſul: ego ſine ulla controverſia Conſularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipſe ſe Conſularem profiteretur, objecit mihi conſulatum meum. Qui conſulatus verbo meus P.C. re vester fuit: quid enim constitui, quid geſti, nisi ex hujus ordinis conſilio, auctoritate, ſententiâ? Hæc tu homo ſapiens, non ſolùm eloquens, apud eos, quorum conſilio ſapientiáque geſta ſunt, auſus es vituperare? Quis autem meum conſulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus eſt? cujus quidem te fatum, ſicuti C. Curionem manet: quoniam id domi tuæ eſt, quod fuit illorũ utriq; fatale. Non placet M. Antonio conſulatus meus: at placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis conſularibus, qui proximè eſt mortuus: placuit Qu. Luctatio Catulo, cujus ſemper in hac rep. vivet autoritas: placuit duobus Lucullis, M. Craſſo, Qu. Hortenſio, C. Curioni, M. Lepido, C. Piſoni, M. Labeoni, L. Volcatio, C. Figulo, D. Syllano, L. Murenæ, qui tunc

erant consules designati : placuit idem, quod consularibus, M. Catoni, qui cùm multa, vitâ excedens providit: tum quòd te consulem non vidit. Maximè verò consulatum meum Cn. Pompeius probavit : qui ut me primùm decedens ex Syria vidit, complexus, & gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro ? frequentissimo senatui sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non ut parenti gratias ageret : qui non mihi vitam suam, liberos, fortunás, remp. referret acceptam. Sed quoniam illis, quos nominavi, tot & talibus viris resp. orbata est : veniamus ad eos, qui duo è consulari numero reliqui sunt; L. Cotta, vir summo ingenio, summáque prudentiâ, rebus his gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis : eique illi ipsi quos modò nominavi, consulares, senatúsque cunctus assensus est. Qui honos post conditam hanc urbem habitus est togato ante me nemini. L. Cæsar avunculus tuus, quâ oratione, quâ constantiâ, quâ gravitate sententiam dixit in sororis suæ virum, vitricum tuum ? hunc tu cùm autorem, & præceptorem omnium consiliorum, totiúsque vitæ debuisses habere, vitrici te similem, quàm avunculi esse maluisti. Hujus ego consiliis alienus Consul usus sum: tu sororis filius, ecquid ad eum unquam

unquam de repub. retulisti? ad quos refert dii immortales? ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi sunt. Hodie non descendit Antonius: cur? dat natalitia in hortis: cui? neminem nominabo: putatote eum Phormioni alicui, tum Ghatoni, tum Ballioni. O scœditatem hominis flagitiosam! ô impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu cùm Principem Senatorem, civem singularem, tam propinquum habeas, ad eum de repub. nihil refers: ad eos refers, qui domum suam nullam habent, tuam exhauriunt. Tuus videlicet salutaris consulatus, pernicios meus? adeône pudorem cum pudicitia perdidisti, ut hoc in eo templo dicere ausus sis, in quo ego senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præsidebat, consulebam: tu homines perditissimos cum gladiis collocavisti? At etiam ausus es (quid autem est quod tu non audeas?) Clivum Capitolinum dicere, me consule, plenum servorum armatorum fuisse: ut illa, credo nefaria senatusconsulta tum fierent, vim afferebam senatui. O miserum, sive illa tibi nota non sunt (nihil enim boni nôsti) sive sunt, qui apud tales viros tam impudenter loquare. Quis enim Eques Rom. quis, præter te adolescens nobilis, quis ullius ordinis, qui se civem meminisset, cùm senatus in hoc templo

eſſet, in Clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? quanquam nec ſcribæ ſufficere, nec tabulæ nomina illorum capere potuerunt. Etenim cùm homines nefarii de patriæ parricidio confiterentur, conſciorum indiciis, ſuâ manu, voce penè literarum coacti, ſe urbem inflammare, cives trucidare, vaſtare Italiam, delere rempub. conſenſiſſe: quis eſſet qui ad ſalutem communem defendam non excitaretur? præſertim cùm Senatus populúſque Rom. haberet ducem, qualis ſiquidem nunc eſſet, tibi idem, quod illis accidit, contigiſſet. Ad ſepulturam corpus vitrici ſui negat à me datum. Hoc vero nè P. quidem Clodius dixit unquam: quem, quia jure ei fui inimicus, doleo à te jam omnibus vitiis eſſe ſuperatum. Quî autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam noſtram, te domi P. Lentuli eſſe educatum? an verebare, nè non putaremus naturâ te potuiſſe tam improbum evadere, niſi acceſſiſſet etiam diſciplina? Tam autem eras excors, ut tota in oratione tecum ipſe pugnares: ut non modò non cohærentia inter ſe diceres, ſed maximè disjuncta atque contraria: ut non tanta mecum, quanta tecum tibi eſſet contentio. Vitricum tuum in tanto fuiſſe ſcelere fatebare, pœnâ affectum querebare. Ità, quod proprium meum eſt, laudâſti: quod totius

totius Senatûs eſt, reprehendiſti. Nam cùm comprehenſio ſontium mea, animadverſio Senatûs fuerit: homo diſertus non intelligit eum, quem contra dicit, laudari à ſe, eos apud quos dicit, vituperari. Jam illud cujus eſt non dico audaciæ (cupit autem ſe audacem dici) ſed, quod minimè vult, ſtultitiæ, quâ vincit omnes, Clivi Capitolini mentionem facere? cùm inter ſubſellia noſtra verſentur armati, cùm in hac cella concordiæ (ô dii immortales!) in qua me Conſule ſalutares ſententiæ dictæ ſunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati ſtent. Accuſa Senatum, accuſa equeſtrem ordinem, qui tum cum Senatu copulatus fuit: accuſa omnes ordines, omnes cives, dum confiteare hunc ordinem, hoc ipſo tempore, ab Ithyreis circumſederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter, ſed qui tantarum rerum repugnantiam non videas nihil profectò ſapis. Quid eſt enim dementius, quàm cùm ipſe cõtra remp. pernicioſa arma ceperis, objicere alteri ſalutaria? At etiam quodam loco facetus eſſe voluiſti: quàm id (dii boni) non decebat: in quo eſt tua culpa nõnulla: aliquid enim ſalis ab uxore mimâ trahere potuiſti. *Cedant arma togæ*: quid? tum nónne ceſſerunt? at poſtea tuis armis ceſſit toga. Quæramus igitur utrum melius fuerit, libertati populi Rom.

ſceleratorum arma, an libertatem noſtram armis tuis cedere? Nec verò tibi de verſibus reſpondebo: tantùm dicam breviter: neque illos, neque ullas te omnino literas nôſſe: me nec reip. nec amicis unquam defuiſſe, & tamen omni genere monimentorum meorum perfeciſſe operis ſubcelivis, ut meæ vigiliæ, meæque literæ & juventuti utilitatis, & nomini Rom. laudis aliquid afferrent. Sed hæc non hujus temporis: ad majora veniamus. Pub. Clodium meo conſilio interfectum eſſe dixiſti. Quidnam homines putarent, ſi tum occiſus eſſet, cùm tu illum in foro ſpectante populo Rom. gladio ſtricto inſecutus es, negotiúmque tranſegiſſes, niſi ille te ſub ſcalas tabernæ librariæ conjeciſſet, hiſque oppilatis impetum tuum compreſſiſſet? Sed quid? ego faviſſe me tibi fateor, ſuaſiſſe me tu quidem dicis: at Miloni nè favere quidem potui: priùs enim rem tranſegit, quàm quiſquam tum ſuſpicaretur eum facturum eſſe. At ego ſuaſi: ſcilicet is animus erat Milonis, ut prodeſſe reipub. ſine ſuaſore non poſſet? At lætatus ſum: quid ergo? in tanta lætitia cunctæ civitatis me unum triſtem eſſe oportebat? Quanquam de morte P. Clodii fuit quæſtio non ſatis prudenter illa quidem conſtituta: quid enim attinebat novâ lege quæri de eo, qui hominem occidiſſet, cùm eſſet legibus

gibus quæſtio conſtituta? quæſitum eſt tamen. Quod ergo cùm res agebatur, nemo in me dixit: id tot annis pòſt tu es inventus, qui diceres? Quod verò dicere auſus es, ídq; multis verbis, operâ meâ Pompeium à Cæſaris amicitia eſſe disjunctum, ob éámq; cauſam meâ culpâ civile bellum eſſe natum: in eo non tu quidem totâ re, ſed, quod maximum eſt, temporibus erraſti. Ego M. Bibulo præſtantiſſimo cive conſule, nihil prætermiſi, quantum facere, enitíque potui, quin Pompeium à Cæſaris conjunctione avocarem: in quo Cæſar fuit felicior: ipſe enim Pompeium à mea familiaritate disjunxit. Poſtea verò quàm ſe totum Pompeius Cæſari tradidit, quid ego illum ab eo diſtrahere conarer? ſtulti erat ſperare, ſuadere impudentis. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæſarem Pompeio ſuaſerim: ea velim reprehendas ſi potes: unum, nè quinquennii imperium Cæſari prorogaretur: alterum, nè pateretur fieri, ut abſentis ejus ratio haberetur: quorum ſi utrumvis perſuaſiſſem, in has miſerias nunquam incidiſſemus. Atq; idem cùm jam omnes opes & ſuas, & populi Rom. Pompeius ad Cæſarem detuliſſet, ſeróque eadem ſentire cœpiſſet, quæ ego antè multò prævideram: inferríque patriæ bellum nefarium viderem: pacis, concordiæ,

compoſitionis autor eſſe non deſiti: meáq; illa vox eſt nota multis, Utinam Cn. Pompei cum C. Cæſare ſocietate aut nunquam coiſſes, aut nunquam diremiſſes. Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ. Hæc M. Antoni temper & de Pompeio, & de reo pub. conſilia fuerunt: quæ ſi valuiſſent, res publica ſtaret: tu tuis flagitiis, egeſtate, infamiâ, concidiſſes. Sed hæc vetera: illud verò recens, Cæſarem meo conſilio interfectum. Jam vereor, Patres conſcripti, nè quod turpiſſimum eſt, prævaricatorem mihi appoſuiſſe videar, qui me non ſolùm meis laudibus ornaret, ſed etiam oneraret alienis. Quis enim mecum in illius ſocietate gloriolliſſimi facti nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuiſſet, nomen eſt occultatum? occultatum dico? cujus non ſtatim divulgatum? citiùs dixerim jactâſſe ſe aliquos, ut fuiſſe in iſta ſocietate viderentur, qui ſocii non fuiſſent, quàm ut quiſquam celare vellet. Quàm veriſimile porrò eſt, in tot hominibus partim obſcuris, partim adoleſcentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuiſſe? Etenim ſi autores ad liberandam patriam deſiderentur, illis autoribus, Brutos ego impellerem? quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Halæ? His igitur majoribus orti ab alienis potiùs conſilium

filium peterent, quàm à suis? & foris potius, quam domo? Quid? C. Cassius in ea familia natus, quæ non modò dominatum, sed nè potentiam quidem cujusquam ferre potuit, me autorem, credo, desideravit: qui etiam sine his clarissimis viris, hanc rem in Cilicia ad ostium fluminis Cyndi confeciſſet, si ille ad eam ripam, quam constituerat, non ad contrariam, navim applicuisset. Cn. Domitium non patris interitus clarissimi viri, non avunculi mors, non spoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, sed mea autoritas excitavit? An C. Trebonio persuasi, cui nè suadere quidem ausus essem? quò etiam majorem ei respub. gratiam debet, qui libertatem populi Rom. unius amicitiæ proposuit: depulsóque dominatû, quàm particeps esse maluit. An L. Tullius Cimber me est autorem secutus? quem ego magis feciſſe illam rem sum admiratus, quàm facturum putavi. Admiratus sum autem ob eam causam, quòd immemor beneficiorum, memor patriæ fuisset. Quid duos Servilios, Cascas dicam, an Halas? & hos autoritate meâ censes excitatos potiùs, quàm charitate reipub. Longum est persequi cæteros: ídque reipub. præclarum, fuisse tam multos, ipsis glorioſius est. At quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. Cæsare interfecto, inquit,

quit, ſtatim cruentum altè extollens M. Brutus pugionem, ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem eſt gratulatus. Cur mihi potiſſimúm? quòd ſciebam? Vide nè illa cauſa fuerit appellandi me, quòd cùm rem geſſiſſet conſimilem rebus iis, quas ipſe geſſerat, me potiſſimùm teſtatus eſt, ſe æmulum mearum laudum extitiſſe. Tu autem omnium ſtultiſſime non intelligis, ſi id, quod me arguis, voluiſſe interfici Cæſarem, crimen ſit: etiam lætatum eſſe morte Cæſaris, crimen eſſe? quid enim intereſt inter ſuaſorem facti, & probatorem? aut quid refert, utrùm voluerim fieri, an gaudeam factum? ecquis eſt igitur, te excepto, qui illum regnare gaudebat, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbârit? omnes enim in culpa. Etenim omnes boni, quantum in ipſis fuit, Cæſarem occiderunt: aliis conſilium, aliis animus, aliis occaſio defuit: voluntas nemini. Sed ſtuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. Sic enim dixit: M. Brutus, quem ego honoris cauſâ nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit: ex quo intelligi debet, eum conſcium fuiſſe. Ergò ego ſceleratus appellor à te, quem tu ſuſpicatum aliquid ſuſpicaris; ille, qui ſtillantem præ ſe pugionem tulit, is à te honoris cauſâ nominatur? eſto; ſit in verbis

tuis

tuis hìc ſtupor: quantò in rebus ſententiiſq; major: Conſtitue hoc Conſul aliquando, Brutorum, C. Caſſii, Cn. Domitii, Cn. Trebonii, reliquorum, quam velis eſſe cauſam: edormi crapulam, inquam, & exhala. An faces admovendæ ſunt, quæ te excitent tantæ cauſæ indormientem? nunquámne intelligis ſtatuendum tibi eſſe, utrùm illi qui iſtam rem geſſerunt, homicidii rei ſint, an vindices libertatis? Attende enim pauliſper, cogitationémque ſobrii hominis ad punctum temporis ſuſcipe: etenim ego, qui ſum illorum, ut ipſe fateor, familiaris: ut à te arguor, ſocius, nego quicquam eſſe medium: conficeor eos, niſi liberatores populi Romani, conſervatoréſque Reipublicæ ſint, plus quàm ſicarios, plus quam homicidas, plus etiam quàm parricidas eſſe. Siquidem eſt atrocius patriæ parentem, quàm tuũoccidere. Tu homo ſapiens & conſiderate quid dicis? ſi parricidæ, cur honoris cauſa à te ſunt & in hoc ordine, & apud populum Rom. ſemper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus eſt ſolutus, ſi ab urbe plus quàm decẽ dies abfuiſſet? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciæ Caſſio, & Bruto datæ? cur Quæſtores additi? cur Legatorum numerus auctus? Atque hæc acta per te: non igitur homicidæ. Sequitur ut liberatores tuo judicio

ſint:

fint: quandoquidem tertium nihil poteſt eſſe. Quid eſt? num conturbo te? non enim fortaſſe ſatis, quæ diſtinctiùs dicuntur, intelligis. Sed tamen hæc eſt ſumma concluſionis meæ: quoniam ſcelere à te liberati ſunt, ab eodem te ampliſſimis præmiis digniſſimi judicati ſunt. Itaque jam retexo orationem meam: ſcribam ad illos, ut ſi qui fortè, quod à te mihi objectum eſt, quærens ſitne verum, nè cui negent: etenim vereor, nè aut celatum me ab ipſis, illis non honeſtum: aut invitatum refugiſſe, mihi ſit turpiſſimum. Quæ enim res unquam (pro ſancte Jupiter!) non modò in hac urbe, ſed in omnibus terris eſt geſta major? quæ glorioſior? quæ commendatior hominum memoriæ ſempiternæ? In hujus me conſilii ſocietatem, tanquam in equum Trojanum includi cum principibus non recuſo. Ago etiam gratias, quoquo animo facis. Tanta enim res eſt, ut invidiam iſtam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu expulſos à te prædicas & relegatos? qui locus eſt, aut tam deſertus, aut tam inhumanus, qui illos, quò acceſſerint, non affari, atque appetere videatur? qui homines tam agreſtes, qui ſe, cùm eos aſpexerint, non maximum cepiſſe vitæ fructum putent? quæ verò tam immemor poſteritas,

ſteritas, quæ tam ingratæ literæ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoriâ proſequantur? Tu verò aſcribe me talem in numerum. Sed unam rem vereor nè non probes. Si enim fuiſſem, non ſolùm Regem, ſed regnum etiam de repub. ſuſtuliſſem: & ſi meus ſtylus ille fuiſſet (ut dicitur) mihi crede, non ſolùm unum actum, ſed totam fabulam confeciſſem. Quanquam ſi interfici Cæſarem voluiſſe crimen eſt, vide quæſo Antoni, quid tibi futurum ſit, quem & Narbone hoc conſilium cum C. Trebonio cepiſſe notiſſimum eſt, & ob ejus conſilii ſocietatem, cùm interficeretur Cæſar, tum te à Trebonio vidimus ſevocari. Ego autem (vide quàm tecum agàm non inimicè) quòd bene cogitâſti aliquando, laudo: quòd non indicâſti, gratias ago: quòd non feciſti, ignoſco: virum rei illa quærebat, Quod ſi te in judicium quis adducat, uſurpétque illud Caſſianum, *Cui bono fuerit*: vide quæſo nè hæreas. Quanquam illud quidem fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui uni ſervire volebant: tibi tamen præcipuè, qui non modò non ſervis, ſed etiam regnas: qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberâſti: qui per eaſdem tabulas innumerabilem pecuniam diſſipaviſti: ad quem è domo Cæſaris tam multa delata ſunt: cujus domus quæſtuoſiſſima

ma eſt falſorum commentariorum, & chirographorum officina: agrorum, oppidorum, immunitatum, veſtigalium, flagitioſiſſimæ nundinæ. Etenim quæ res egeſtati & æri alieno tuo præter mortem Cæſaris ſubvenire potuiſſet? Neſcio quid conturbatus mihi eſſe videris. Nunquid ſubtimes, nè ad te hoc crimen pertinere videatur? libero te metu, nemo credet unquam: non eſt tuum de repub. bene mereri: habet iſtius pulcherrimi facti clariſſimos viros reſpub. autores: ego te tantùm gaudere dico, feciſſe non arguo. Reſpondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis reſpondendum eſt. Caſtra mihi Pompei atque illud omne tempus objeciſti, quo quidem tempore, ſi, ut dixi, meum conſilium autoritáſque valuiſſet, tu hodie egeres, nos liberi eſſemus, reſpub. non tot duces, & exercitus amiſiſſet. Fateor enim me, cùm ea, quæ acciderunt, providerem futura, tantâ in mœſtitiâ fuiſſe, quantâ cæteri optimi cives, ſi idem providiſſent, fuiſſent. Dolebam, dolebam P.C. rempub. veſtris quondam, meisque conſiliis conſervatam, brevi tempore eſſe perituram: neque verò eram tam indoctus, ignarúſque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem, quæ me manens conficeret angoribus, demiſſa moleſtiis omnibus libetâſſet. Illos ego præſtantiſſimos viros, lumi-

na

na reipub. vivere volebam, tot Consulares, tot Prætorios, tot honestissimos Senatores, omnem præterea florem nobilitatis ac juventutis, cum optimorum civium exercitus: qui si viverent, quamvis iniquâ conditione pacis (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) rempub. hodie teneremus. Quæ sententia si valuisset, ac non ii maximè mihi, quorum ego vitæ consulebam spe victoriæ elati obstitissent: ut alia omittam, tu certè nunquam in hoc ordine, vel potiùs nunquam in hac urbe mansisses. At verò Cn. Pompeii voluntatem à me abalienabat oratio mea. An ille quenquam plus dilexit? cum ullo aut sermones, aut consilia contulit sæpius? quod quidem erat magnum, de summa re dissentientes, in eadem consuetudine amicitiæ permanere. Sed & ego quid ille, & contrà ille, quid & ego sentirem, & spectarem, videbat. Ego incolumitati civium primùm, & postea dignitati: ille præsenti dignitati potiùs consulebat. Quòd autem habebat uterque quod sequeretur, idcirco tolerabilior erat nostra dissensio. Quid verò ille Consularis vir ac penè divinus de me senserit, sciunt qui eum Pharsalica fuga Paphum prosecuti sunt, nunquam ab eo mentio de me, nisi honorifica, nisi plena amicissimi desiderii, cùm me vidisse plus fateretur, se spe-

râsse

râsse meliora. Et ejus viri nomine me insectari audes, cujus me amicum, te sectorem esse fateare? Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimiùm felix fuisti. Nè jocis quidem respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti. Erant illa quidem castra plena curæ: verumtamen homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen si modò homines sunt, interdum animis relaxantur. Quòd autem idem mœstitiam meam reprehendit, idem jocum: magno argumento est, me in utroque esse moderatum. Hæreditates mihi negâsti venire. Utinam hoc tuum verum crimen esset: plures amici mei, & necessarii viverent, sed quî istuc tibi venit in mentem? ego enim amplius H-S. ducenties acceptum hæreditatibus retuli. Quanquam in hoc genere fateor feliciorem esse te: me nemo nisi amicus fecit hæredem, ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor jungeretur: te is, quem unquam vidisti, L. Rubrius Cassinas fecit hæredem: & quidem vide, quàm te amaret is, qui albus atérq; fuscis ignorans, fratris filium præteriit. Qu. Furii honestissimi Equitis Romani, suique amicissimi, quem palàm hæredem semper fecisset, nè nomen quidem perscripsit: quem nunquam viderat, ac nunquam salutaverat, fecit hæredem. Velim mihi dicas, nisi molestum

ſtum eſt. L. Turſetius quâ facie fuerit, quâ ſtaturâ, quo municipio, quâ tribu: nihil ſcio, inquies, niſi quæ prædia habuerit; Igitur fratrem exhæredans te faciebat hæredem. In multas præterea pecunias alieniſſimorum homimnum, ejectis veris hæredibus, tanquam hæres eſſet, invaſit. Quamquam hoc maximè admiratus ſum, mentionem te hæreditatum auſum eſſe facere, cùm ipſe hæreditatem patris non adîſſes. Hæc ut colligeres homo amentiſſime, tot dies in altera villa declamâſti? quamquam tu quidem (ut tuî familiariſſimi dictitant) vini exhalandi, non ingenii acuendi causâ declamitas. Et verò adhibes joci causâ magiſtrum ſuffragio tuo, & compotorum tuorum Rhetorem: cui conceſſiſti, ut non in te, quæ vellet, diceret, ſed in quem vellet, diceret. Falſum omnino hominem: ſed materia facilis, in te & in tuos dicta dicere. Vide autem inter te & avum tuum quid interſit. ille ſenſim dicebat, quod cauſæ prodeſſet: tu curſim dicis aliena. At quanta merces Rhetori data eſt? audite, audite P.C. & cognoſcite Reip. vulnera: duo millia jugerum campi Leontini Sex. Clodio Rhetori aſſignâſti, & quidem immunia, ut pro tanta mercede nihil ſapere diſceres. Num etiam hoc homo audaciſſime ex Cæſaris commentariis? Sed dicam alio loco de Leontino a-

gro, & de Campano: quod iſte agros ereptos Reip. turpiſſimis poſſeſſoribus inquinavit. Jam enim quoniam criminibus ejus ſatis reſpondi, de ipſo emendatore & correctore noſtro quædam dicenda ſunt. Nec enim omnia effundã, ut, ſi ſæpius decertandum ſit, ut erit, ſemper novus veniam; quam facultatem mihi multitudo iſtius vitiorum, peccatorúmque largitur. Víſne igitur te inſpiciamus à puero? ſic opinor, à principio ordiamur. Tenésne memoriâ prætextatum te decoxiſſe? patris inquies iſta culpa eſt. concedo: etenim eſt pietatis plena defenſio. Illud tamen audaciæ tuæ, quòd ſediſti in quatuordecim ordinibus, cùm eſſet lege Roſciâ decoctoribus certus locus conſtitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non ſuo decoxiſſet. Sumſiſti virilem togam, quam ſtatim muliebrem ſtolam reddidiſti. Primò vulgare ſcortum: certa flagitii merces, nec ea parva: ſed citò Curio intervênit, qui te à meretricio quæſtu abduxit: & tanquam ſtolam dediſſet, in matrimonio ſtabili & certo locavit. Nemo unquam puer emptus libidinis causâ tam fuit in domini poteſtate, quàm tu in Curionis. Quoties te pater ejus domo ſuâ ejecit? quoties cuſtodes poſuit nè limen intrares? cùm tamen tu nocte ſociâ, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demittere-

mitterere. Quæ flagitia domus illa diutiùs ferre non potuit. Scísne me de rebus mihi notissimis dicere? Recordare tempus illud, cùm pater Curio mœrens jacebat in lecto; filius se ad pedes meos prosternens lacrymans te mihi commendabat: orabat ut te contra suum patrem, si sestertiûm sexagies peteret, defenderem. Tantum enim se pro te intercessisse dicebat. Ipse autem amore ardens confirmabat, quòd desiderium tui dissidii ferre non posset, se in exilium esse iturum. Quo ego tempore tanta mala florentissimæ familiæ sedavi, vel potiùs sustuli. Patri persuasi ut æs alienum filii dissolveret: redimeret adolescentem summâ spe & animi, & ingenii præditum rei familiaris facultatibus: eúmque à tua non modò familiaritate, sed etiam congressione, patrio jure, & potestate prohiberet. Hæc tu cùm per me acta meminisses: nisi illis quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare ausus esses? Sed jam stupra, & flagitia omittam. Sunt quædam, quæ honestè non possum dicere: tu autem eò liberior, quòd ea in te admisisti, quæ à verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitæ cursum videte: quem quidem celeriter perstringam: ad hæc enim, quæ in civili bello in maximis Reip. miseriis fecit, & ea quæ quotidie facit, festinat ani-

mus. Quæ peto, ut quanquam multò notiora vobis, quàm mihi sunt, tamen ut facitis, attentè audiatis. Debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solùm rerum, sed etiam recordatio. Tametsi incidamus oportet media, nè nimis serò ad extrema veniamus. Intimus erat in Tribunatu Clodio. Qui sua erga me beneficia commemorat, ejus omnium incendiorũ fax. Cujus etiam domi quiddã jam tum molitus est. Quid dicam, ipse optimè intelligit. Indè item Alexandriã contra Senatûs autoritatem, contra religionem. Sed habebat ducẽ Gabiniũ, quicum quidvis rectissimè facere posset. Qui tum indè reditus? aut qualis? priùs in ultimã Galliam ex Ægypto, quàm domum. Quæ autem erat domus? suam enim quisque domũ tum obtinebat, neq; erat usquam tua. Domũ dico? quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneres, præter unũ Misenũ, quod cum sociis tanquã Sisaponẽ tenebas? Venisti à Gallia ad Quæsturã petendam. Aude dicere, te priùs ad patrẽ tuũ venisse, quàm ad me. Acceperã enim jam antè Cæsaris literas, ut mihi satis fieri paterer à te. Itaq; nè loqui quidẽ sum te passus de gratia, postea custoditus sum à te, tu à me observatus in petitione Quæsturæ. Quo quidẽ tempore P. Clodiũ approbante populo Ro. in foro conatꝰ occîdere: cúmq, eã rẽ tuâ sponte conarere,

rere, non impulsu meo: tamen ità prædicabas, te non existimare, nisi illum interfeciſſes, unquam mihi pro tuis in me injuriis satis esse facturum. In quo demiror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cùm te ultrò mihi idem illud deferentem nunquam sim adhortatus. Quanquam, si in eo perseverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quàm ad meã gratiã. Quæstor es factus. Deinde continuò sine Senatûs consulto, sine sorte, sine lege ad Cæsarẽ cucurristi. Id n. unũ in terris egestatis, æris alieni, nequitiæ, perditis vitæ rationibus perfugium esse ducebas. Ibi te cùm & illius largitionibus, & tuis rapinis expleviſſes (si hoc est explere, quod statim effundas) advolas egens ad Tribunatum, ut in eo magistratu, si posses, vitrici tui similis esses. Accipite nunc quæso non ea, quæ ipsa in se, atque in domesticum dedecus impurè atque intemperanter, sed quæ in nos, fortunásque nostras, id est, in universam Remp. impiè ac nefariè fecerit. Ab hujus enim scelere omnium malorum principium natum reperietis. Nam cùm L. Lentulo, C. Marcello consulibus, Cal. Janua. labentem, & propè cadentem Remp. sulcire cupieretis, ipsíque C. Cæsari, si sanâ mente esset, consulere velletis: tum iste venditum, atque mancipatum Tribunatum, consiliis vestris opposuit, cervicésque

cêſque ſuas ei ſubjecit ſecuri, quâ multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem M. Antoni id decrevit Senatus & quidem incolumis, nondum tot luminaribus extinctis, quod in hoſtem togatum decerni eſt ſolitum more majorum. Et tu apud Patres conſcriptos contra me dicere auſus es, cùm ab hoc ordine ego conſervator eſſem, tu hoſtis Reip. judicatus? Commemoratio illius tui ſceleris intermiſſa eſt, non memoria deleta. Dum genus hominum, dum populi Ro. nomen extabit (quod quidem erit, ſi per te licuerit, ſempiternum) tua illa peſtifera interceſſio nominabitur. Quid cupidè à Senatu, quid temere fiebat, cùm tu unus adoleſcens univerſum ordinem decernere de ſalute Reipu. prohibuiſti? neque id ſemel, ſed ſæpius. Neque tu tecum de Senatûs autoritate agi paſſus es, quid autem agebatur, niſi nè delere & evertere Remp. funditus velles? cùm te neque principe civitatis rogando, neque majores natu monendo, neque frequens Senatus agendo, de vendita atque addicta ſententia movere potuit. Tum illud, multis rebus antè tentatis, neceſſariò tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quorum incolumis fuit nemo, tum contra te dedit arma, hic ordo conſulibus, reliquíſque imperiis & poteſtatibus: quæ non effu-

giſſe

giſſes, niſi te ad arma Cæſaris contuliſſes. Tu, tu inquam M. Antoni princeps C. Cæſari omnia perturbare cupienti, cauſam belli contra patriam inferendi dediſti. Quid enim aliud ille dicebat, quàm cauſam dementiſſimi ſui conſilii & facti afferebat, niſi quòd intercеſſio neglecta, jus Tribunitium ſublatum, circumſcriptus eſſet Antonius? omitto quàm hæc falſa, quàm levia: præſertim cùm omnino nulla cauſa juſta cuiquam eſſe poſſit contra patriam arma capiendi. Sed nihil de Cæſare: tibi certè confitendum eſt, cauſam perniciosiſſimi belli in perſona tua conſtitiſſe. O miſerum te, ſi intelligis: miſeriorem, ſi non intelligis, hoc literis mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei nè poſteritatem quidem omnium ſeculorum unquam immemorem fore, Conſules ex Italia expulſos, cúmque his Cn. Pompeium, qui imperii popu. Rom. decus, ac lumen fuit: omnes Conſulares, qui per valetudinem exequi fugam illam, cladémque potuiſſent: Prætores, Prætorios, Tribunos plebis, magnam partem Senatûs, omnem ſobolem juventutis, unóque verbo Remp. expulſam, atque exterminatam ſuis ſedibus. Ut igitur in ſeminibus eſt cauſa arborum & ſtirpium, ſic hujus luctuoſiſſimi belli ſemen tu fuiſti. Doletis tres exercitus pop. Ro. interfectos:

interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives; eos quoque eripuit vobis Antonius. Autoritas hujus ordinis afflicta est: afflixit Antonius. Omnia denique, quæ postea vidimus (quid autem mali non vidimus?) si rectè ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Trojanis, sic iste huic Reip. causa belli, causa pestis, atque exitii fuit. Reliquæ partes Tribunatûs principio similes. Omnia perfecit, quæ Senatus, salvâ Rep. nè fieri possent, perfecerat. cujus tamen scelus in scelere cognoscite. Restituebat multos calamitosos: in his patrui nulla mentio. si severus: cur non in omnes? si misericors, cur non in suos? sed omitto cæteros, Licinium Lenticulam de alea condemnatum collusorem suum restituit. quasi verò ludere cum condemnato non liceret: sed ut quod ille in alea perdiderat, beneficio legis dissolveret. Quam attulisti rationem populo Rom. cur eum restitui oporteret? absentem, credo, in reos relatum, rem indictâ causâ judicatam: nullum fuisse de alea lege judicium, vi oppressam & armis; postremò quod de patruo dicebatur, pecuniâ judicium esse corruptum. Nihil horum. At vir bonus, & Rep. dignus. Nihil id quidem ad rem: ego tamen, quoniam condemnatum esse pro nihilo est, si ità esset, ignoscerem. Hominem

omnium

omnium nequiſſimum, qui non dubitaret vel in foro aleâ ludere, lege quæ eſt de alea condemnatum, qui in integrum reſtituit, is non apertiſſimè ſtudium ſuum ipſe profitetur? In eodem verò Tribunatu, cùm Cæſar in Hiſpaniam proficiſcens, huic conculcandam Italiam tradidiſſet, quæ fuit ejus peragratio itinerum? luſtratio municipiorũ? Scio me in rebus celebratiſſimis ſermone omnium verſari, eáque quæ dico, dicturúſque ſum, notiora omnibus eſſe, qui in Italia tum fuere quàm mihi, qui non fui. Notabo tamen ſingulas res: etſi nullo modo poterit oratio mea ſatisfacere veſtræ ſcientiæ. Etenim quod unquam in terris tantum flagitium extitiſſe auditum eſt? tantam turpitudinem? tantum dedecus? Vehebatur in eſſedo Tribunus pleb. Lictores laureati antecedebant: inter quos apertâ lecticâ mima portabatur: quam ex oppidis municipales homines honeſti obviàm neceſſariò prodeuntes, non noto illo & mimico nomine, ſed Volumniam conſalutabant. Sequebatur rheda cum lenonibus, comites nequiſſimi: rejecta mater amicam impuri filii tanquam nurum ſequebatur. O miſeræ mulieris fœcunditatem calamitoſam! Horum flagitiorum iſte veſtigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impreſſit. Reliquorum

rum factorum ejus P. C. difficilis eſt ſanè reprehenſio, & lubrica. Verſatus in bello eſt, ſaturavit ſe ſanguine diſſimillimorũ ſuî civium : fuit felix, ſi poteſt ulla eſſe in ſcelere felicitas. Sed quoniam veteranis cautum eſſe volumus, (quanquam diſſimilis eſt militum cauſa & tua) illi ſecuti ſunt : tu quæſiſti ducem : tamen, nè apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor è Theſſalia Brunduſium cum legionibus revertiſti : ibi me non occidiſti. Magnum beneficium: potuiſſe enim fateor. Quanquam nemo erat eorum, qui tunc tecum fuerunt, qui mihi non cenſeret parci oportere. Tanta enim eſt charitas patriæ, ut veſtris etiam legionibus ſanctus eſſem, quòd eam à me ſervatam eſſe meminiſſent. Sed fac te dediſſe mihi quod non ademiſti : méque à te habere vitam, quia à te non ſit erepta : liceat nunc mihi per tuas contumelias hoc beneficium tueri ut tuebar, præſertim cùm te hæc auditurum videres. Veniſti Brunduſium in ſinum quidem & in conplexum tuæ mimulæ. Quid eſt ? num mentior ? quàm miſerum eſt id negare non poſſe quod ſit turpiſſimum confiteri ? ſi te municipiorum non pudebat : nè veterani quidem exercitus ? quis enim miles fuit, qui Brundusii illam non viderit ? quis, qui neſciret veniſſe eam

tibi

tibi tot dierum viam gratulatum? quis, qui non indoluerit tam ſerò ſe, quem hominem ſecutus eſſet, cognoſcere? Italiæ rurſus percurſatio eâdem comite mimâ: in oppida militum crudelis & miſera deductio: in urbe auri & argenti maximéque vini fœda direptio. Acceſſit, ut Cæſare ignaro, cùm ille eſſet Alexandriæ, beneficio amicorum magiſter equitum conſtitueretur. tum exiſtimavit ſe ſuo jure cum Hippia vivere, & equos vectigales Sergio mimo tradere. Quid ego iſtius decreta, quid rapinas, quid hæreditatum poſſeſſiones datas, quid ereptas proferam? cogebat egeſtas: quò ſe verteret non habebat: nondum ei tanta à L. Rubrio, non à L. Turſelio hæreditas venerat: nondum in Cn. Pompeii locum multorúmque aliorum, qui aberant, repentinus hæres ſucceſſerit: erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuiſſet. Sed hæc, quæ robuſtioris improbitatis ſunt, omittamus: loquamur potiùs de iniquiſſimo genere levitatis. Tu iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſtâ gladiatoriâ totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauſeras, ut tibi neceſſe eſſet in pop. Ro. conſpectu vomere poſtridie. O rem non modò viſu fœdam, ſed etiam auditu! Si inter cœnam, in tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidiſſet

diſſet, quis non turpe duceret? in cœtu verò populi Rom. negotium publicum gerens, Magiſter equitum, cui ructare turpe eſſet, is vomens fruſtris eſculentis vinum redolentibus gremium ſuum, & totum tribunal implevit, Sed hoc ipſe fatetur eſſe in ſuis ſordibus: veniamus ad ſplendida. Cæſar Alexandriam ſe recepit, felix, ut ſibi quidem videbatur. meâ autem ſententiâ, ſiquis Reip. ſit infelix, felix eſſe non poteſt. Haſtâ poſitâ pro æde Jovis Statoris, bona (miſerum me! conſumptis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeii Magni voci acerbiſſimæ ſubjecta præconis. Una illa re ſervitutis oblita civitas ingemuit, ſervientibuſque animis gemitus tamen populi Rom. liber fuit. Expectantibus omnibus, quiſnam eſſet tam impius, tam demens, tam diis, hominibúſque hoſtis qui ad illud ſcelus ſectionis auderet accedere, inventus eſt nemo, præter Antonium, præſertim cùm tot eſſent circà haſtam illam qui alia omnia auderent. unus inventus eſt, qui id auderet, quod omnium fugiſſet, & formidâſſet audacia. Tantus igitur te ſtupor oppreſſit, vel, ut veriùs dicã, tantus furor, ut primùm, cùm ſector, ſis iſto loco natus, deinde cum Pompeii ſector, non te execrandum pop. Rom. non deteſtabilem, non omnes tibi deos, omnes homines, & eſſe inimicos,

& futuros ſcias? At quàm inſolenter ſtatim helluo invaſit in ejus viri fortunas, cujus virtute terribilior erat populus Rom. exteris gentibus, juſtitiâ charior. In ejus igitur copias cum ſe ſubitò ingurgitaviſſet, exultabat gaudio perſona de mimo, modò egens, repentè dives, ſed ut eſt apud poëtam neſcio quem, *Malè parta, malè dilabuntur:* incredebile ac ſimile portenti eſt, quonam modo illa tam multa, quàm paucis non dico menſibus, ſed diebus effuderit. Maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretioſa veſtis, multa & lauta ſupellex, & magnifica multis locis, non illa quidem luxurioſi hominis, ſed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil erat. Quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ ſi fuit, fuit animal unum: Oceanus medius fidius vix videtur tot res, tam diſſipatas, tam diſtantibus in locis poſitas, tam citò abſorbere potuiſſe. Nihil erat clauſum, nihil obſignatum, nihil ſcriptum: apothecæ totæ nequiſſimis hominibus condonabantur: alia mimi rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: ſuggerebantur etiam ſæpe (non enim ſemper iſte felix) damna aleatoria, conchyliatis Cn. Pompeii periſtromatis ſervorum in cellis lectos

lectos ſtratos videres. Quamobrem deſinite mirari hæc tam celeriter eſſe conſumpta. Non modò unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, ſed urbes, & regna celeriter tanta nequitia devorare potuiſſet. At ejuſdem ædes etiam & hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum auſus es? tu illud ſanctiſſimum limen intrare? tu illarum ædium diis penatibus os importunissimum oſtendere? quam domum aliquandiu nemo aſpicere poterat, nemo ſine lacrymis præterire, hâs te in domo tandiu diverſari non pudet? in qua, quamvis nihil ſapias, tamen nihil tibi poteſt eſſe jucundum. An tu illa veſtibula, roſtra, ſpolia cùm aſpexiſti, domum tuam te introire putas? fieri non poteſt. Quamvis enim ſine mente, ſine ſenſu ſis, ut es: tamen & te, & tua, & tuos nôſti. Nec verò te unquam neque vigilantem, neque in ſomnis credo mente poſſe conſiſtere. Neceſſe eſt, quamvis ſis, ut es, violentus & furens, cùm tibi objecta ſit ſpecies ſingularis viri, perterritum te de ſomno excitari, furere etiam ſæpe vigilantem. Me quidem miſeret parietum ipſorum, atque tectorum. Quid enim unquam domus illa viderat, niſi pudicum, niſi ex optimo more, & ſanctiſſimâ diſciplinâ? fuit enim ille vir P.C. ſicut ſcitis, cùm foris clarus

clarus, tum domi admirandus: neque rebus exteris magis laudandus, quàm institutis domesticis. Hujus in sedibus pro cubiculis tabula, pro triclinijs popinæ sunt. Etsi jam negat. Nolite, nolite quærere. Frugi factus est. mimam illam suam suas res sibi habere jussit. ex duodecim tabulis causam addidit, exegit. quam porrò spectatus civis, quàm probatus, cujus ex omni vita nihil est honestius, quàm quòd cùm mima fecit divortium? At quàm crebrò usurpat, & Consul, & Antonius? hoc est dicere, & Consul, & impudicissimus: & Consul, & homo nequissimus. Quid enim est aliud Antonius? nam si dignitas significaretur in nomine, dixisset aliquando, credo, avus tuus & Consul & Antonius. nunquã dixit. dixisset etiam collega meus, patruus tuus, nisi tu solus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non sunt earum partium propria, quibus tu Remp. vexavisti: ad ipsas tuas partes redeo, id est, ad civile bellum: quod natum, conflatum, susceptum, operâ tuâ est. Cur ei bello tum propter timiditatem tuam, tum propter libidines defuisti? Gustâras civilem sanguinem, vel potiùs exsorbueras: fueras in acie Pharsalica antesignamus: L. Domitium nobilissimum & clarissimum virum occideras: multos qui de prælio effugerant, quorum Cæsar ut non nullos fortasse

fortaſſe ſervâſſet, crudeliſſimè perſecutus trucidâras, quibus rebus tantis talibus geſtis quid fuit cauſæ, cur in Africam Cæſarem non ſequerere, cùm præſertim belli pars tanta reſtaret? Itaque quem locum apud ipſum Cæſarem poſt ejus ex Africa reditum obtinuiſti? quo numero fuiſti? cujus tu Imperatoris Quæſtor fueras, Dictatoris magiſter equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ ſocius, teſtamenti, ut ipſe dicebat, filius appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro ſectione debebas. Primò reſpondiſti planè ferociter: & nè omnia videar contra te, propemodum æqua & juſta dicebas. A me C. Cæſar pecuniam? cur potiùs quàm ego ab illo? an ille ſine me vicit? at nè potuit quidem. Ego ad illum belli civilis cauſam attuli: ego leges pernicioſas rogavi: ego arma contra Conſules, Imperatoréſque Pop. Rom. contra Senatum populúmque Romanum, contra deos patrios, aráſque & focos, contra patriam tuli. Num ſibi ſoli vicit? quorũ facinus eſt commune, cur non ſit eorum præda communis? Jus poſtulabas: ſed quid ad rem? plus ille poterat. Itaque excuſſis tuis vocibus, & ad te, & ad prædas tuas milites miſit: cùm repentè à te præclara illa tabula prolata, qui riſus hominum de te erat? tantam eſſe tabulam, tam varias tam multas

multas poſſeſſiones, ex quibus præter partem Miſeni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, poſſet ſuum dicere. Auctionis verò miſerabilis aſpectus. Veſtis Pompeii non multa, eáque maculoſa: ejuſdem quædam argentea vaſa colliſa, ſorditata mancipia: ut doleremus quicquam eſſe ex illis reliquiis, quod videre poſſemus. Hanc tamen auctionem hæredes L. Rubrii decreto Cæſaris prohibuerunt. Hærebat nebulo: quò ſe verteret, non habeat. Quippe in his ipſis temporibus domi Cæſaris percuſſor ab iſto miſſus, deprehenſus dicebatur eſſe cum ſica. De quo Cæſar in Senatu, apertè in te invehens, queſtus eſt. Proficiſcitur in Hiſpaniam Cæſar, paucis tibi ad ſolvendum propter inopiam tuam, prorogatis diebus. Nè tum quidem ſequeris. Tam bonus gladiator rudem tam citò accepiſti? hunc igitur quiſquam, qui in ſuis partibus, id eſt, in ſuis fortunis tam timidus fuerit, pertimeſcat? Profectus eſt tandem aliquando in Hiſpaniam: ſed tutò, ut ait, pervenire non potuit. Quónam modo igitur Dolabella pervenit? aut non ſuſcipienda fuit iſta cauſſa Antoni! aut cùm ſuſcepiſſes, defendenda uſque ad extremum. Ter depugnavit Cæſar cum civibus, in Theſſalia, Africa, Hiſpania. Omnibus affuit his pugnis Dolabella: in Hiſpa-

nienſi etiam vulnus accepit. Si de meo judicio quæris, nollem: ſed tamen conſilium à principio reprehendendum, laudanda conſtantia. Tu verò quis es? Cn. Pompeii liberi primùm patriam repetebant. Eſto: fuerit partium hæc cauſſa communis. Repetebant præterea deos penates, patrios, aras, focos, larem ſuum familiarem, in quæ tu invaſeras. Hæc cùm repeterent armis ii, quorum erant legibus: etſi in rebus iniquiſſimis quid poteſt eſſe æqui? tamen erat æquiſſimum contra Cn. Pompeii liberos Cn. Pompeii pugnare ſectorem. An tu Narbone in menſas hoſpitum cùm vomeres, Dolabella pro te in Hiſpania dimicaret? qui verò Narbone redditus? & tamen quærebat, cur ego ex ipſo curſu tam ſubitò revertiſſem. Expoſui nuper P. C. cauſam reditûs mei. Volui ſi poſſem, etiam ante Cal. Jan. prodeſſe Reip. nam quod quærebas quomodo rediſſem: primùm luce, non tenebris: deinde cum calceis, & toga, nullis nec caligis, nec lacernâ. At etiam aſpicis me, & quidem, ut videris, iratus. Næ tu mecum jam in gratiam redeas, ſi ſcias, quàm me pudeat nequitiæ tuæ, cujus te ipſum non pudet. Ex omnium omnibus flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi, quàm quod qui magiſter equitum fuiſſe tibi viderere, in proximum annum

annum Consulatum peteres, vel potiùs rogares, is per municipia, Coloniásque Galliæ, à quâ, cùm Consulatus noster petebatur, non rogabatur, petere Consulatum solebamus, cùm caligis & lacernâ cucurristi. At videte levitatem. Cùm hora diei decima ferè ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula, atque ibi se occultans, perpotávit ad vesperum: inde cisio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite involuto. Janitor, Quis tu? A Marco tabellarius. Confestim ad eam, cujus causâ venerat, deducitur, eique epistolam tradit. Quam cùm illa legeret flens (erat enim amatoriè scripta: caput autem literarum, sibi cum illa minima posthac nihil futurum: omnem se amorem abjecisse illinc, atque in hanc transfudisse.) Cum mulier fleret uberiùs, homo misericors ferre non potuit, caput aperuit, in collum invasit. O hominem nequam! (quid enim aliud dicam? magis propriè nihil possum dicere.) ergò ut te catamitum, nec opinato cùm ostendisses, præter spem mulier aspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbâsti? Et domi quidem causam amoris habuit, foris etiam turpiorem, nè L. Plancus prædes tuos venderet. Productus autem in concionem à Trib. pleb. cùm respondisses, te

rei tuæ cauſſâ veniſſe, populum in te dicacem etiam reddidiſti. Sed nimis multa de nugis. Ad majora veniamus. Cæſari ex Hiſpania redeunti obviàm longiſſimè proceſſiſti, celeriter îſti, & redîſti, ut cognoſceret te, ſi minùs fortem, attamen ſtrenuum. Factus es ei rurſus neſcio quomodo familiaris. Habebat hoc omnino Cæſar, quem planè perditum ære alieno, egentémque ſi eundem nequam hominem, audacémque cognoverat, hunc in familiaritatem libentiſſimè recipiebat. His igitur rebus præclarè commendatus, juſſus es renuntiari Conſul, & quidem cum ipſo. Nihil queror de Dolabella, qui tum eſt impulſus, inductus, eluſus. Qua in re quanta fuerit utriuſque veſtrûm perfidia in Dolabellam, quis ignorat? Ille induxit, ut peteret, promiſſum & receptum intervertit, ad ſéque tranſtulit: tu ejus perfidiæ voluntatem tuam aſcripſiſti. Veniunt Cal. Jan. cogimur in Senatum: invectus eſt copioſiùs multò in illum, & paratiùs Dolabella quàm nunc ego. Hic autem iratus, quæ dixit dii boni? cùm primùm Cæſar oſtendiſſet, ſe, priùs quàm proficiſceretur, Dolabellam Conſulem eſſe juſſurum: quem negant Regem, qui & faceret ſemper ejuſmodi aliquid, & diceret: Sed cùm Cæſar ità dixiſſet, tum hic bonus Augur, eo ſe ſacerdotio præditum

tum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire, vel vitiare posset. idque se facturum esse asseveravit. In quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite. quid enim? istuc, quod te sacerdotii jure facere posse dixisti, si Augur non esses, & Consul esses, minùs facere potuisses? vide nè etiam facilius. nos enim nuntiationem solùm habemus, consules, & reliqui magistratus etiam inspectionem. Esto hoc imperitè (nec enim ab homine nunquam sobrio postulanda prudentia) sed videte impudentiam, multis antè mensibus in Senatu dixit, se Dolabellæ comitia aut prohibiturum auspiciis, aut id facturum esse, quod fecit. Quisquam nè divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui de cœlo servare constituit? quod neque licet comitiis per leges, & si quis servavit, non habitis comitiis, sed priùs quàm habeantur, debet nuntiare. Verùm implicata inscitiâ impudentia est, si nec scit quod Augurem, nec facit quod prudentem decet. Atque ex illo die recordamini ejus usque ad Idus Martias consulatum. Quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in adversam lecticam inferens, beneficia, quæ venderet, à collega petebat. Ecce Dolabellæ comitiorum dies, sortitio prærogativæ: qui-

eſcit. renuntiatur: tacet. prima claſſis vocatur: renunciatur: deinde, ut aſſolet, ſuffragia. tum ſecunda claſſis: quæ omnia citiùs ſunt facta, quàm dixi. Confecto negotio bonus Augur (Lælium diceres) alio die, inquit, ô impudentiam ſingularem! quid videras? quid ſenſeras? quid audieras? nec enim te de cœlo ſervâſſe dixiſti, neque hodie dicis. id igitur obvênit vitium, quod tu jam Cal. Janu. futurum eſſe prævideras, & tantò antè prædixeras. Ergò hercule magnâ, ut ſpero, tuâ potiùs, quam Reip. calamitate mentitus es auſpicia: obſtrinxiſti P. Rom. religione. Augur auguri, conſul conſuli obnuntiâviſti. Nolo plura, nè acta Dolabellæ videar convellere, quæ neceſſe eſt aliquando ad noſtrum collegium deferantur. Sed arrogantiam hominis, inſolentiámque cognoſcite. Quamdiu tu voles, vitioſus conſul Dolabella: rurſus, cùm voles, ſalvis auſpiciis creatus. ſi nihil eſt, cùm Augur his verbis nunciat, quibus nuntiâſti; confitere te, cùm alio die dixeris, ſobrium non fuiſſe. ſin eſt aliqua vis in iſtis verbis, ea quæ ſit, Augur à Collega requiro. Sed nè fortè ex multis rebus geſtis, M. Antonii rem unam pulcherrimam tranſiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. Non diſſimulat P. C. apparet eſſe commotum: ſudat, pallet: quidlibet, modò

modò nè nauſeet, faciat, quod in porticu Numitia fecit. Quæ poteſt eſſe turpitudinis tantæ defenſio? cupio audire: ut videam ubi Rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in roſtris collega tuus amictus togâ purpureâ, in ſella aurea, coronatus: aſcendis: accedis ad ſellam: ità eras Lupercus, ut te eſſe conſulem meminiſſe deberes. Diadema oſtendis: gemitus toto foro, unde diadema? non enim abjectum ſuſtuleras, ſed attuleras domo meditatum, & cogitatum ſcelus. Tu diadema imponebas cum plangore populi, ille cum plauſu rejiciebat. Tu ergò unus ſcelerate inventus es, qui cùm autor regni inventus eſſes, eum, quem collegam regni habebas, dominum habere velles: & idem tentares, quid Po. Ro. ferre & pati poſſet. At etiam miſericordiam captabas: ſupplex te ad pedes abjiciebas: quid petens? ut ſervires? tibi uni peteres, qui ità à puero vixeras, ut omnia paterere, ut facilè ſervires: à nobis populóque Ro. mandatum id certè non habebas. ô præclaram illam eloquentiam tuam, cùm es nudus concionatus. quid hoc turpius? quid fœdius? quid ſuppliciis omnibus dignius? num expectas dum te ſtimulis fodiam? hæc te, ſi ullam partem habes ſenſûs, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor nè imminuam

virorum ſummorum gloriam: dicam tamen dolore commotus. quid indignius, quàm vivere cum, qui impoſuerit diadema, cùm omnes fateantur jure interfectum eſſe, qui abjecerit? Ac etiam inſcribi juſſit in faſtis, ad Lupercalia C. Cæſari Dictatori perpetuo M. Ant. Conſulem populi juſſu regnum detuliſſe, Cæſarem uti noluiſſe. Jamjam minimè miror, te otium perturbare, non modò urbem odiſſe, ſed etiam lucem, cum perditiſſimis latronibus non ſolùm de die, ſed etiam in diem vivere. Ubi enim tu in pace conſiſtes? qui locus tibi in legibus, & judiciis eſſe poteſt, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio ſuſtuliſti? Idcóne Lucius Tarquinius exactus? Spurius Caſſius, Spurius Melius, Marcus Manlius necati, ut multis pòſt ſeculis, à Marco Antonio, quod fas non eſt, Rex Romæ conſtitueretur? Sed ad auſpicia redeamus, de quibus rebus Idibus Martiis fuit in Senatu Cæſar acturus. Quæro tum tu quid egiſſes? audiebam quidem te paratum veniſſe quòd me de mentitis auſpiciis, quibus tamen parêre neceſſe erat, putare eſſe dicturum. Suſtulit illum diem fortuna Populi Romani num etiam tuum de auſpiciis judicium interitus Cæſaris ſuſtulit? Sed incidi in id tempus,

pus, quod iis de rebus, in quas ingressa erat oratio, prætereundum non sit. quæ tua fuga? quæ formido illo die? quæ propter conscientiam scelerum desperatio vitæ? cùm ex illa fuga beneficio eorum, qui te, si sanus esses, salvum esse voluerunt, clàm te domum recepisti? ô mea semper frustrà verissima auguria rerum futurarum. dicebam illis in capitolio liberatoribus nostris, cùm me ad te ire vellent, ut ad defendendam Rempub. te adhortarer: quoad metueres, omnia te permissurum, simulac timere desiisses, similem te futurum tuî. Itaque cùm cæteri consulares irent, & redirent, in sententia mansi: neque te illo die, neque postero vidi: neque ullam societatem optimis civibus cum importunissimo hoste fœdere illo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in ædem Telluris, & quidem invitus, cùm omnes aditus armati obsiderent. Qui tibi ille dies M. Antoni fuit? quanquam mihi subito inimicus extitisti, tamen me tuî miseret, quòd tibi invideris. Qui tu vir dii immortales, & quantus fuisses, si illius diei mentem servare potuisses? pacem haberemus, quæ erat facta per obsidem puerum nobilem M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem. Quanquam te bonum *timor* faciebat, *non diuturni magister officii*: improbum fecit ea, quæ, dum

dum timor abeſt, à te non diſceſſit, audacia. etſi tum, cùm optimum te putabant, me quidem diſſentiente, funeri Tyranni illius ſceleratiſſimi præfuiſti. Tua illa pulchra laudatio, tua miſeratio, tua cohortatio, tu, tu illas faces incendiſti, & eas, quibus ſemiuſtum latus illius eſt, & eas, quibus incenſa L. Bellieni domus deflagravit. Tu illos impetus perditorum hominum, & ex maxima parte ſervorum, quos nos vi manúque repulimus, in noſtras domos immiſiſti. Idem tamen quaſi fuligine abſtersâ, reliquis diebus in Capitolio præclara Senatuſconſulta feciſti, nè qua poſt Idus Martias immunitatis tabula, néve cujuſquam beneficii figeretur. meminiſti ipſe, de exulibus, ſcis, de immunitate quid dixeris. Optimum verò quod Dictaturæ nomen in perpetuum de Rep. ſuſtuliſti. quo quidem facto tantum te cepiſſe odium regni videbatur, ut ejus omnem propter proximum Dictatorem tolleres metum. Conſtituta Reſp. videbatur aliis, mihi verò nullo modo, qui omnia te gubernante naufragia metuebam. Num me igitur fefellit? aut num diutiùs ſui potuit eſſe diſſimilis? inſpectantibus vobis toto Capitolio tabulæ figebantur: neque ſolùm ſingulis veniebant immunitates, ſed etiam populis univerſis: civitas non tum ſigillatim, ſed provinciis totis

tis dabatur. Itaque ſi hæc manent, quæ ſtante Rep. manere non poſſunt, provincias univerſas P. C. perdidiſtis: neque vectigali ſolùm, ſed etiam imperium Pop. Rom. hujus domeſticis nundinis diminutum eſt. Ubi eſt ſepties millies ſeſtertium, quod in tabulis, quæ ſunt ad Opis, patebat? funeſtæ illius quidem pecuniæ, ſed tamen, ſi iis quorum erat, non redderentur, quæ nos à tributis poſſet vindicare. Tu autem H-S. quadringenties, quod Idibus Martiis debuiſti, quónam modo ante Calend. Aprilis debere deſiiſti? quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? ſunt ea quidem innumerabilia, quæ à diverſis emebantur non inſciente te: ſed unum egregium de Rege Deiotaro Pop. Ro. amiciſſimo decretum in Capitolio fixum: quo propoſito nemo erat, qui in ipſo dolore riſum poſſet continere. Quis enim cuiquam inimicior, quàm Deiotaro Cæſar? æquè atque huic ordini, ut Equeſtri, ut Maſſilienſibus, ut omnibus quibus Rempub. Po. Ro. charam eſſe ſentiebat. Is igitur, à quo vivo, nec præſens, nec abſens quicquam æqui boni impetravit, apud mortuum factus eſt gratioſus. Compellârat hoſpitem præſens, computârat, pecuniam imperàrat, in ejus tetrarchiam ex Græcis comitibus ſuis collocârat:

Armee

Armeniam abstulerat à Senatu datam. Hæc vivus eripuit, reddidit mortuus, at quibus verbis? modò æquum sibi videri, modò non iniquum. Mira verborum complexio. at ille nunquam (semper enim absenti affui Deiotaro) quicquam sibi, quod nos pro illo postularemus, æquum dixi videri. Syngrapha H-S. centies per legatos viros bonos, sed timidos, & imperitos, sine reliquorum hospitum Regis sententiâ, factâ in gynæceo: quo in loco plurimæ res veniere, & veneunt. Quâ ex syngrapha quid sis acturus, meditere censeo. Rex enim ipse suâ sponte nullis commentariis Cæsaris simulátq; audivit ejus interitum, suo Marte res suas recuperavit. Sciebat homo sapiens jus semper hoc fuisse, ut quæ Tyranni eripuissent, ea Tyrannis interfectis, ii, quibus erepta essent, recuperarent. Nemo igitur Jurisconsultus, nè iste quidem, qui tibi uni est Jurisconsultus, per quem hæc agis, est ista syngrapha deberi dicit pro iis rebus, quæ erant ante syngraphan recuperatæ. Non enim à te emit: sed priùs, quàm tu suum sibi venderes, ipse possedit. Ille vir fuit: nos quidem contemnendi, qui autorem odimus, acta defendimus. Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar: quorum etiam imitatores sunt, qui ea tanquam gladiatorum

torum libellos palàm venditent. Itaque tanti acervi nummorum apud istum constituuntur, ut jam appendantur, non numerentur pecuniæ. At quàm cæca avaritia est? nuper fixa tabula est, quâ civitates locupletissimæ Cretensium vectigalibus liberantur: statuitúrque, nè post M. Brutum Proconsulem, sit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non constringendus? an Cæsaris decreto Creta post M. Bruti decessum potuit liberari, cùm Creta nihil ad Brutum Cæsare vivo pertineret? At hujus venditione decreti (nè nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidistis. Omnino ullius rei nemo fuit emptor, cui defuerit hic venditor. Et de exulibus legem quam fixisti, Cæsar tulit? nullius insector calamitatem: tantum queror, primùm eorum reditus inquinatos, quorum causam dissimilem Cæsar judicaverit: deinde nescio cur reliquis idem non tribuas. Neq; enim plus quàm tres, aut quatuor reliqui sunt, qui simili in calamitate fuerint. cur tua misericordia simili non fruuntur? cur eos habes in loco patrui? de quo ferre, cùm de reliquis ferres, noluisti: quem etiam ad Censuram petendam impulisti, eámq; petitionem comparâsti, quæ & risus hominum & querelas moveret. Cur autem ea comitia non habuisti? an quia Tribunus plebis fulmen finistrum nuntiabat? tuâ quid interest?

nulla

nulla auſpicia ſunt tuorum, cùm ſis religioſus. quid? eundem in Septemviratu nónne deſtituiſti? intervênit enim. quid metuiſti? credo ne ſalvo capite negare non poſſes. omnibus eum contumeliis onerâſti, quem patris loco, ſi ulla pietas in te eſſet, colere debebas. filiam ejus, ſororem tuam ejeciſti falsâ conditione quæſitâ, & antè perſpectâ non eſt ſatis: probri, inſimulâſti pudiciſſimam fœminam. quid eſt, quod addi poſſit? contentus eo non fuiſti. frequentiſſimo Senatu Cal. Jan. ſedente patruo, hanc tibi eſſe cum Dolabella odii cauſam aufus es dicere, quod ab eo ſorori, & uxori tuæ ſtuprum oblatum eſſe comperiſſes. Quis interpretari poteſt, impudentiórne, qui in Senatu: an improbior, qui in Dolabellam: an impurior, qui patre audiente: an crudelior, qui in illam miſeram tam ſpurcè, tam impiè dixeris? Sed ad chirographa redeamus. quæ fuit tua cognitio? acta enim Cæſaris pacis cauſâ confirmata ſunt à Senatu, quæ quidem Cæſar egiſſet, non ea, quæ Cæſarem egiſſe dixiſſet Antonius. Unde iſta erumpunt? quis autore proferuntur? ſi ſunt falſa, cur probantur? ſi vera, cur veneunt? At ſic placuerat, ut ex Calendis Junii de Cæſaris actis cum conſilio cognoſceretis. Quod fuit conſilium? quem unquam advocâſti? quas Calendas Junias exſpectâſti: an eas, ad quas

te

te peragratis veteranorum coloniis ſtipatum armis retuliſtiſtô præclaram illam percurſationem tuam menſe Aprili, atq; Maio, tum, cùm etiam Capuam coloniâ deducere conatus es. quemadmodum illam adieris, vel potiùs penè non adieris, ſcimus. cui tu urbi minitaris, utinam conere, ut aliquando illud penè tollatur, atque nobilitata ſit tua illa peregrinatio? quid prandiorum apparatus, quid furioſam vinolentiam tuam proferam? tua iſta detrimenta ſunt, illa noſtra. Agrum Campanum, qui cùm de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum Reip. vulnus putabamus: hunc tu compranſoribus tuis, & colluſoribus dividebas. mimos dico, & mimas in agro P. C. Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hæ quondam arationes Campani, & Leontini in Po. Ro. patrimonio glandiferæ, & fructuoſæ ferebantur. Medico tria millia jugerum, quaſi te ſanum feciſſet: Rhetori duo, quaſi diſertum facere potuiſſet. Sed ad iter, Italiámque redeamus. Deduxiſti coloniam Caſilinum, quò Cæſar antè deduxerat. Conſuluiſti me per literas de Capua tu quidem, ſed idem de Caſilino reſpondiſſem: poſſéſne ubi colonia eſſet, eò coloniam novam jure deducere? negavi in eam coloniam, quæ eſſe auſpicatò deducta,

deducta, dum esset incolumis, coloniam novam jure deduci : colonos novos ascribi posse rescripsi. tu autem insolentiâ elatus, omni auspiciorum jure turbato, Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis antè deducta, vexillum videres, & aratrum circumduceres : cujus quidem vomere portam Capuæ penè perstrinxisti, ut florentis coloniæ territorium minueretur. Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis sanctissimi, atque integerrimi viri fundum Casinatem. quo jure ? quo ore ? eodem, inquies, quo id hæredum L. Rubrii, quo in hæredum L. Turselii prædia, quo in reliquas innumerabiles possessiones. & si ab hasta, valeant tabulæ, modò Cæsaris, non tuæ ; quibus debuisti, non quibus tu te liberavisti. Varronis quidem Casinatem fundum quis veniisse dicit ? quis hastam istius venditionis vidit ? quis vocem præconis audivit ? missse te dicis Alexandriâ, qui emeret à Cæsare. ipsum enim exspectare magnum fuit. quis verò audivit unquam (nullius autem salus curæ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam esse detractam ? Quòd si etiam scripsit ad te Cæsar ut redderes, quid satis potest dici de tanta impudentia ? Remove gladios illos parumper, quos videmus : jam intelliges aliam causam esse hastæ Cæsaris, aliam

am confidentiæ & temeritatis tuæ. Non enim te dominus modò illis ſepibus, ſed quivis amicus, vicinus, hoſpes, procurator, arcebit. At quàm multos dies in ea villa turpiſſimè es perbacchatus? ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. ô tecta ipſa miſera, quàm diſpari domino! quanquam quomodo iſte dominus? Sed tamen quàm à diſpari tenebantur. Studiorum enim ſuorum M. Varro noluit eſſe illud, non libidinum diverſorium. Quæ in illa villa antè dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabantur? jura populi Romani, monumenta majorum, omnis ſapientiæ ratio, omníſque doctrina. At verò te inquilino (non enim domino) perſonabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis: ſcorta inter matres familiâs verſabantur. Caſilino ſalutatum veniebant, Aquino, Interamna: admiſſus eſt nemo, jure id quidem. in homine enim turpiſſimo obſolebant dignitatis inſignia. Cùm indè Romam proficiſcens ad Aquinum accederet, obviàm ei proceſſit (ut eſt frequens municipium) magna ſanè multitudo. at iſte opertâ lecticâ latus eſt per oppidum, ut mortuus. Stultè Aquinates: ſed tamen in via habitabant. quid Anaguini? qui cùm eſſent devii, obviàm ei

deſcenderunt, ut iſtum, tanquam ſi eſſet conſul, ſalutarent. incredibile dictu, ſed tum minimè inter omnes conſtabat, neminem eſſe reſalutatum: præſertim cùm duos ſecum Anaguinos haberet Muſtellam, & Laconem: quorum alter gladiatorum eſt princeps, alter poculorum. Quid ego illas iſtius minas, contumeliáſque commemorem, quibus invectus eſt in Sidicinos? vexavit Puteolanos, quòd C. Caſſium, quòd Brutos patronos adoptâſſent, magno quidem judicio, ſtudio, benevolentiâ, charitate, non ut te, ut Baſillium vi & armis, & alios veſtrî ſimiles, quos clientes nemo habere velit, non modò eſſe illorum cliens. Interea dum tu abes, qui dies ille collegæ tui, cùm illud, quod tu venerari ſolebas, buſtum in foro evertit: quâ re tibi nuntiatâ, ut conſtabat inter eos, qui unà fuerunt, concidiſti. Quid evenerit poſtea, neſcio. Metum credo valuiſſe, & arma. Collegam quidem de cœlo detraxiſti: effeciſtíq; non tu quidem etiam nunc, ut ſit ſimilis tui, ſed certè, ut diſſimilis eſſet ſuî. Qui verò reditus indè Romam? quæ perturbatio totius urbis? memineramus Cinnam nimis potentem: Syllam poſtea dominantem, modò Cæſarem regnantem videramus: erant fortaſſe gladii, ſed ii abſconditi, nec ità multi: iſta verò quæ & quanta barbaria eſt?

agmine

agmine quadrato cum gladiis ſequuntur ſcutati milites : lecticas portari videmus. Atque his quidem jam inveteratis P.C. conſuetudiue obduruimus : Calend. Juniis cùm in Senatum, ut erat conſtitutum, venire vellemus, metu perterriti repentè diffugimus. At iſte, qui Senatu non egeret, neque deſideravit quenquam, & potiùs diſceſſu noſtro lætatus eſt, ſtatim illa mirabilia facinora effecit : qui chirographa Cæſaris defendiſſet lucri ſui causâ, is leges Cæſaris, eáſque præclaras, ut Rempub. concutere poſſet, evertit. Numerum annorum provinciis prorogavit : idémque, cùm actorum Cæſaris defenſor eſſe deberet, & in publicis, & in privatis rebus acta Cæſaris recîdit. In publicis actis nihil eſt lege gravius : in privatis firmiſſimum eſt teſtamentum. Leges alias ſine promulgatione ſuſtulit, alias ut tolleret promulgatas promulgavit. Teſtamentum irritum fecit, quod etiam infimis civibus ſemper obtentum eſt. Signa, tabulas, quas populo Cæſar unà cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompei deportavit, partim in villam Scipionis. Et tu in Cæſaris memoria diligens ? tu illum amas mortuum ? quem is majorem honorem conſecutus erat, quàm ut haberet pulvinar, ſimulacrum, faſtigium, flaminem ? eſt ergo flamen, ut Jovi, ut Marti,

ut Quirino, ſic divo Julio M. Antonius. Quid igitur ceſſas? cur non inaugurare? ſume diem: vide, qui te inauguret: collegæ ſumus: nemo negabit. O deteſtabilem hominem! ſive quòd Tyranni ſacerdos es, ſive quòd mortui. Quæro deinceps, num hodiernus dies quis ſit ignores; neſcis heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuiſſe? te ipſum autem ad populum tuliſſe, ut quintus præterea dies Cæſari tribueretur? cur non ſumus prætextati? cur honorem Cæſari tuâ lege datum deſeri patimur? an ſupplicationes addendo diem contaminari paſſus es? pulvinaria noluiſti? aut undique religionem tolle, aut uſquequaque conſerva. Quæres placeátne mihi pulvinar eſſe, faſtigium, flaminem? mihi verò nihil iſtorum placet. Sed tu, qui acta Cæſaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? niſi fortè vis fateri, te omnia quæſtu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem? exſpecto enim eloquentiam tuam. Diſertiſſimum cognovi avum tuum, at te etiam apertiorem in dicendo. Ille nunquam eſt nudus concionatus: tuum hominis ſimplicis pectus vidimus. Reſpondebiſne ad hæc? aut omnino hiſcere audebis? ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te reſpondere poſſe confidas? Sed præterita omittamus:

mittamus: hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor defende, si potes. Cur armatorum coronâ Senatus septus est? cur me tui satellites cum gladiis audiunt? cur valvæ concordiæ non patent? cur homines omnium gentium, maximè barbaros Ithyreos cum sagittis deducis in forum? Præsidii sui causâ se facere dicit. Nónne igitur millies perire est melius, quàm in sua civitate sine armatorum præsidio non posse vivere? Sed nullum est istuc, mihi crede, præsidium. Charitate, & benevolentiâ civium septum oportet esse, non armis. Eripiet, extorquebit tibi ista Po. Rom. utinam salvis nobis: sed quoquo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes esse, mihi crede, diuturnus. Etenim ista tua minimè avara conjux, quam ego sine contumelia describo, nimium debet diu Pop. Rom. pensionem tertiam. Habet Po. Rom. ad quos gubernacula Reipub. deferat: qui ubicunque terrarum sunt, ibi est omne Reipub. præsidium, vel potiùs ipsa Resp. quæ se adhuc tantummodo ulta est, nondum recuperavit. Habet quidem certè Resp. adolescentes nobilissimos, paratos defensores. Quum volent, illi cedant, otio consulentes: tamen à Rep. revocabuntur. Et nomen pacis dulce est,

& ipſa res ſalutaris. Sed inter pacem & ſervitutem plurimum iutereſt. *Pax eſt tranquilla libertas:* ſervitus, malorum omnium poſtremum, non modò bello, ſed morte etiam repellendum. Quod ſi ſe ipſos illi noſtri liberatores è conſpectu noſtro abſtulerunt: at exemplum facti reliquerunt: illi quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello eſt perſecutus, qui tamen rex fuit, cùm eſſe Romæ Regem liceret. Spu. Caſſius, Spurius Melius, M. Manlius propter ſuſpicionem regni appetendi ſunt necati. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, ſed in regnantem impetum fecerunt. Quod cùm ipſum factum per ſe præclarum atque divinum eſt, tum expoſitum ad imitandum, præſertim cùm illi eam gloriam conſecuti ſunt, quæ vix cœlo capi poſſe videatur. Etſi enim ſatis in ipſa conſcientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam. Recordare igitur illum M. Antoni diem, quo dictaturam ſuſtuliſti: pone ante oculos lætitiam Senatûs populíque Romani: confer cum nummatione tuâ tuorúmque: tum intelliges, quantum inter laudem & lucrum interſit. Sed nimirum, ut quidem morbo aliquo, & ſenſûs ſtupore ſuavitatem cibi non ſentiunt: ſic libidinoſi, avari, facinoroſi, veræ laudis guſtum

ſtum non habent. Sed ſi te laus allicere ad rectè faciendum non poteſt, nè metus quidem à fœdiſſimis factis poteſt avocare. Judicia non metuis? ſi propter innocentiam, laudo: ſi propter vim, non intelligis ei, qui iſto modo judicia non timeat, quid timendum ſit: Quod ſi non metuis viros fortes, egregióſque cives, quòd à corpore tuo prohibentur armis: tui te, mihi crede, diutiùs non ferent. Quid eſt autem, multos dies & noctes timeri à ſuis? niſi verò aut majoribus habes beneficiis obligatos, quàm ille quoſdam habuit ex iis, à quibus eſt interfectus: aut tu es ulla re cum eo comparandus? fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literatura, cogitatio, diligentia: res bello geſſerat, quamvis Reipub. calamitoſas, attamen magnas: multos annos regnare eſt meditatus: magno labore, magnis periculis, quod cogitaverat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis multitudinem imperitam lenierat: ſuos præmiis, adverſarios elementiæ ſpecie devinxerat. Quid multa? attulerat jam liberæ ciuitati partim metu, partim patientiâ, conſuetudinem ſerviendi. Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre poſſum, cæteris verò rebus nullo modo es comparandus. Sed ex plurimis malis, quæ ab illo Reipubl. ſunt inuſta, hoc ta nen boni eſt,

quòd didicit jam Po.Rom. quantum cuique crederet, quibus se committeret, à quibus caveret. Hæc igitur non cogitas? nec intelligis satis esse viris fortibus didicisse, quàm sit pulcrum, beneficio gratum, famâ gloriosum Tyrannum occidere? an cùm illum homines non tulerint, te ferent? certatim posthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occasionis tarditas exspectabitur. Respice quæso aliquando Rempubl. M. Antoni quibus ortus sis, non quibuscum vivas considera: mecum ut voles, cum Republ. redi in gratiam. Sed de te tu ipse videris: ego de me ipso profitebor. Defendi Remp. adolescens, non deseram senex: contempsi Catilinæ gladios, non pertimescam tuos. Quin etiam corpus libenter obtulerim, si repræsentari morte mea libertas civitatis potest. Utinam aliquando dolor Pop. Rom. pariat, quod jamdiu parturit. Etenim si abhinc annos propè viginti hoc ipso in templo negavi posse mortem immaturam esse Consulari: quantò verius nunc negabo seni? Mihi verò P. C. jam etiam optanda mors est perfuncto rebus iis, quas adeptus sum, quásque gessi. Duo modò hæc opto: unum, ut moriens P.Ro. liberũ relinquam: hoc mihi majus à diis immortalibus dari nihil potest: alterũ, ut ità cuiq; eveniat, ut de Rep. quisq; mereatur.

ORA-

ORATIO XI.

Quæ est, pro

LEGE MANILIA.

Jac. Omphalii Argumentum.

QUum Mithridates, *Ponti Rex, atrox & maximum bellum universo nomini Romano inferret, anno urbis conditæ* DCLXII. *quo tempore primum dissidium civile in Romani populi viscera gliscebat: eum* Sylla *primùm magnis cladibus affectum oppressit. Conversum deinde, ac majoribus quàm antea copiis, adeóque totius regni sui mole, ceu quodam diluvio, totum penè orientem ac septentrionem invadentem,* L. Lucullus *incredibili superavit virtute: confecturus bellum universum, nisi militum suorum imperium omne detrectantium virtute destitutus, aut à Senatu in urbem fuisset revocatus. Sæviente interea* Mithridate, *ac impunè grassante,* C. Manilius *Tribunus plebis legem tulit, ut Phrygia, Lycaonia, Galatia, Cappadocia, ac cæteræ Provinciæ, quas antè* Lucullus *obtinuit, cum exercitu & navali bello* Cn Pompeio *mandaretur. Hâc lege quoniam* Pompeii *potentia, quæ multis formi-*

dolosa

doloſa erat, nimium augeri, libertas publica unius hominis arbitrio occupari, & Lucullus *ſua quaſi victoriæ ac triumphi gloria privari videbatur :* Hortenſius *&* Q. Catulus *viri conſulares, legis promulgationi intercedere conabantur, cæteris metu plebis conticentibus. Contra horum ſententias* Cicero *mirè perorat,* Magnum Pompeium *non humanis, ſed divinis laudibus extollendo, & nomen eius à quatuor imperatoris neceſſariis commendando : ſcientiâ videlicet rei militaris, virtute, authoritate, felicitate. Quas res ſummas eſſe in* Pompeio *demonſtrat. Et arguit etiam pro* Gabinio, *ut detur Legatus* Pompeio, *& exquiſitis rationibus divina penè ac excelſi eloquentiâ contraria argumenta confutat.*

QUanquam mihi ſemper frequens conſpectus veſter multò jucundiſſimus, hic autem locus ad agendum ampliſſimus, ad dicendum ornatiſſimus eſt viſus, Quirites ; tamen hoc aditu laudis, qui ſemper optimo cuique maximè patuit, non mea me voluntas, ſed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate ſuſceptæ prohibuerunt. Nam cùm antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci contingere auderem, ſtatuerémque, nihil huc niſi perfectum ingenio, elaboratum induſtriâ afferri oportere :

omne

omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi. Ità neque hic locus vacuus unquam fuit ab iis qui vestram causam defenderent; & meus labor in privatorum periculis castè integréque versatus, ex vestro judicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cùm propter dilationem comitiorum ter prætor primus centuriis cunctis renunciatus sum, facilè intellexi, Quirites, & quid de me judicaretis, & quid aliis præscriberetis. Nunc cùm & auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandum esse voluistis: &, ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi usu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certè & si quid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimùm, qui ei quoq; rei fructum suo judicio tribuendum esse censuerunt. Atq; illud inprimis mihi lætandum jure esse video, quod in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio nemini deesse potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari eximiáque virtute. Hujus autem orationis difficilius est exitum, quàm principium invenire. Itaque non mihi tam copia, quàm modus in dicendo quærendus est. Atque ut indè oratio mea proficiscatur, unde hæc omnis causa ducitur; Bellum

grave

grave & periculoſum veſtris vectigalibus, atq; ſociis, à duobus potentiſſimis regibus infertur, Mithridate, & Tigrane: quorum alter relictus, alter laceſſitus, occaſionem ſibi ad occupandam Aſiam oblatam eſſe arbitratur. Equitibus Romanis honeſtiſſimis viris afferuntur ex Aſia quotidie literæ, quorum magnæ res aguntur, in veſtris vectigalibus exercendis occupatæ, qui ad me pro neceſſitudine, quæ mihi eſt cum illo ordine, cauſſam reïpubl. periculáque rerum ſuarum detulerunt: Bithyniæ, quæ nunc veſtra provincia eſt, vicos exuſtos eſſe complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum eſt veſtris vectigalibus, totum eſſe in hoſtium poteſtate: Lucullum magnis rebus geſtis ab eo bello diſcedere: huic qui ſuccurrerit, non ſatis eſſe paratum ad tantum bellum adminiſtrandum: unum ab omnibus ſociis & civibus ad id bellum imperatorem depoſci atq; expeti, eundem hunc unum ab hoſtibus metui, præterea neminem. Cauſa quæ ſit videtis: nunc quid agendum ſit conſiderate. Primùm mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo eſſe dicendum. Genus eſt enim ejuſmodi, quod maximè veſtros animos excitare atq; inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis à majoribus cùm magna in rebus

bus omnibus, tum ſumma in re militari tradita eſt: agitur ſalus ſociorum, atque amicorum, pro qua multa majores veſtri magna & gravia bella geſſerunt: aguntur certiſſima pop. Romani vectigalia & maxima: quibus amiſſis, & pacis ornamenta, & ſubſidia belli requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus eſt, & à vobis, & ab imperatoribus reipubl. conſulendum. Et quoniam ſemper appetentes gloriæ præter cæteras gentes atque avidi laudis fuiſtis, delenda eſt vobis illa macula Mithridatico bello ſuperiore ſuſcepta, quæ penitùs jam inſedit, atque inveteravit in populi Romani nomine: quod is, qui unâ die, totâ Aſiâ, tot in civitatibus, uno nuntio, atque unâ literarum ſignificatione, cives Romanos necandos trucidandóſque denotavit, non modò adhuc pœnam ullam ſuo dignam ſcelere ſuſcepit; ſed ab illo tempore annum jam tertium & vigeſimum regnat; & ità regnat, ut ſe non Ponto neq; Cappadociæ latebris occultare velit, ſed emergere è patrio regno, atque in veſtris vectigalibus, hoc eſt in Aſiæ luce, verſari. Etenim adhuc ità veſtri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo inſignia victoriæ, non victoriam reportârint. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Murena de Mithridate, duo fortiſſimi viri, & ſummi imperatores; ſed ità

trium-

triumphârunt, ut ille pulſus ſuperatúſque regnaret. Veruntamen illis imperatoribus laus eſt tribuenda quòd egerunt: venia danda, quòd reliquerunt: propterea quòd ab eo bello Sullam in Italiam reſp.; Murenam Sulla revocavit. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, ſed ad comparationem novi contulit. Qui poſtea quàm maximas ædificâſſet ornâſſétq; claſſes, exercitúſque permagnos, quibuſcúmque ex gentibus potuiſſet, comparâſſet, Boſporanis finitimis ſuis bellum inferre ſimulâſſet; uſque in Hiſpaniam legatos Ecbatanis miſit ad eos duces, quibuſcum tum bellum gerebamus: ut, cùm duobus in locis diſjunctiſſimis maximéque diverſis, uno conſilio, ab unis hoſtium copiis bellum terrâ marique gereretur, vos ancipiti contentione diſtracti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ atque Hiſpanienſis, quæ multò plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino conſilio ac ſingulari virtuti depulſum eſt: in altera parte ità res à Lucullo ſummo viro eſt adminiſtrata, ut initia illa geſtarum rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, ſed virtuti; hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, ſed fortunæ tribuenda eſſe videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco,

&

& ità dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione noſtrâ, neque falſa afficta eſſe videatur. Sed pro veſtri imperii dignitate atq; gloria, quoniam is eſt exorſus orationis meæ, videte quem vobis animum ſuſcipiendum putetis. Majores veſtri ſæpe mercatoribus ac naviculatoribus injurioſiùs tractatis, bella geſſerunt: vos, tot civium Romanorum millibus uno nuncio atq; uno tempore necatis, quo tandem animo eſſe debetis? Legati quod erunt appellati ſuperbiùs, Corinthum patres veſtri totius Græciæ lumen extinctum eſſe voluerunt: vos eum regem inultum eſſe patiemini, qui legatum P. Romani conſularem, vinculis ac verberibus atque omni ſupplicio excruciatum necavit? Illi libertatem civium Romanornm imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi perſecuti ſunt: vòs legatum populi Romani omni ſupplicio interfectum, multum relinquetis? Videte, nè, ut illis pulcherrimum fuit tantam vobis imperii gloriam relinquere; ſic vobis turpiſſimum ſit, illud, quod accepiſtis, tueri & conſervare non poſſe. Quid, quod ſalus ſociorum ſummum in periculum ac diſcrimen vocatur? Regno expulſus eſt Ariobarzanes rex, ſocius populi Romani atque amicus: imminent duo reges toti Aſiæ, non ſolùm vobis inimi-

inimiciſſimi, ſed etiam veſtris ſociis atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Aſia, atque Græcia, veſtrum auxilium exſpectare propter periculi magnitudinem coguntur: imperatorem à vobis certum depoſcere, cùm præſertim vos alium miſeritis, neque audent, neque ſe id facere ſummo ſine periculo poſſe arbitrantur: vident & ſentiunt hoc idem, quod & vos, unum virum eſſe, in quo ſumma ſunt omnia, & eum prope eſſe quo etiam carent ægriùs: cujus adventu ipſo, atq; nomine, tametſi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hoſtium repreſſos eſſe intelligunt ac retardatos. Hi vos, quoniam liberè loqui non licet, tacitè rogant, ut ſe quoq;, ſicut cæterarum provinciarum ſocios, dignos exiſtimetis, quorum ſalutem tali viro commendetis: atque hoc etiam magis quàm cæteros, quod ejuſmodi in provinciam homines cum imperio miſimus, ut etiamſi ab hoſte defendant, tamen ipſorum adventus in urbes ſociorum non multùm ab hoſtili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præſentem vident, tantâ temperantiâ, tantâ manſuetudine, tantâ humanitate, ut ii beatiſſimi eſſe videantur, apud quos ille diutiſſimè commoratur. Quare ſi propter ſocios nullâ ipſi injuriâ laceſſiti majores veſtri cum Antiocho, cum Philippo, cum Aetolis, cum Pœnis

nis bella geſſerunt: quanto vos ſtudio convenit injuriis provocatos, ſociorum ſalutem unà cum imperii veſtri dignitate defendere? præſertim cum de veſtris maximis vectigalibus agatur. Nam cæterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta ſunt, ut iis ad ipſas provincias tutandas vix contenti eſſe poſſimus: Aſia verò tam opima eſt, & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine paſtionis, & multitudine earum rerum, quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, ſi & belli utilitatem, & pacis dignitatem ſuſtinere vultis, non modò à calamitate, ſed etiam à metu calamitatis eſt defendenda. Nam cæteris in rebus cùm venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non ſolùm adventus mali, ſed etiam metus ipſe affert calamitatem. Nam cùm hoſtium copiæ non longè abſunt, etiam ſi irruptio facta nulla ſit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deſeritur, mercatorum navigatio conquieſcit. Ità neque ex portu, neque ex decumis, neque ex ſcriptura vectigal conſervari poteſt. Quare ſæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore, amittitur. Quo tandem animo eſſe exiſtimatis, aut eos qui vectigalia vobis penſitant, aut eos qui exercent, atque exigunt,

cùm uno reges cum maximis copiis prope adſint? cùm una excurſio equitatûs perbrevi tempore totius anni vectigal auferre poſſit: cùm publicani familias maximas, quas in ſalinis habent, quas in agris, quas in portubus atque cuſtodiis, magno periculo ſe habere arbitrentur. Putatíſne vos illis rebus frui poſſe, niſi eos qui vobis fructuoſi ſunt conſervaveritis, non ſolùm (ut antea dixi) calamitate, ſed etiam calamitatis formidine liberatos? Ac nè illud quidem vobis negligendum eſt, quod mihi ego extremum propoſueram, cùm eſſem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet: quorum vobis pro veſtra ſapientia, Quirites, habenda eſt ratio diligenter. Nam & Publicani, homines & honeſtiſſimi, & ornatiſſimi, ſuas rationes, & copias, in illam provinciam contulerunt: quorum ipſorum per ſe res & fortunæ curæ vobis eſſe debent. Etenim ſi vectigalia nervos eſſe reipublicæ ſemper duximus, eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum rectè eſſe dicemus. Deinde cæteris ex ordinibus homines gnavi, & induſtrii, partim in Aſia negotiantur, quibus vos abſentibus conſulere debetis; partim ſuas & ſuorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis veſtræ, magnum eorum civium numerum calamitate

mitate prohibere: ſapientiæ, videre multorum civium calamitatem à republ. ſejunctam eſſe non poſſe. Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amiſſa vectigalia poſtea victoriâ recuperare. Neque enim iiſdem redimendi facultas erit propter calamitatem, neq; aliis voluntas propter timorem: deinde quod nos eadem Aſia, atq; idem iſte Mithridates, initio belli Aſiatici docuit, id certè calamitate docti memoriâ retinere debemus. Nam tum, cùm in Aſia res magnas permulti amiſerunt, ſcimus, Romæ ſolutione impeditâ, fidem concidiſſe. Non enim poſſunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures ſecum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempubl., & mihi credite id quod ipſi videtis. Hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro verſatur, implicita eſt cum illis pecuniis Aſiaticis, & cohæret: ruere illa non poſſunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis ſit omni ſtudio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis veſtri, ſalus ſociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum republica defenduntur. Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Poteſt enim hoc dici, belli genus eſt ità neceſſarium, ut ſit gerendum:

dum: non esse ità magnum, ut sit pertimescendum. In quo maximè laborandum est, nè fortè à vobis, quæ diligentissimè providenda sunt, contemnenda esse videantur. Atque ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro & sapientissimo homini, & magno Imperatori, debeatur: dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias, omnibus rebus ornatas atque instructas, esse deletas, urbémque Asiæ clarissimam nobísq; amicissimam Cyzicenorum obsessam esse ab ipso rege maximâ multitudine, & oppugnatam vehementissimé; L. Luculli virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberatam: ab eodem imperatore classem magnam, & ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam: magnas hostium præterea copias multis præliis esse deletas, patefactúmque nostris legionibus esse Pontum, qui antè populo Romano ex omni aditu clausus esset: Sinopem atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, cæteráque urbes Ponti & Cappadociæ permultas uno aditu atque adventu esse captas: regem spoliatum regno patrio, atque avito, ad alios se reges atque alias gentes supplicem contulisse: atque hæc omnia salvis populi

puli Romani ſociis atque integris vectigalibus eſt geſta. Satis opinor hoc eſſe laudis: atque ità reputo, ut hoc vos intelligatis, à nullo illorum, qui huic obtrectant legi, atque cauſæ, L. Lucullum ſimiliter ex hoc loco eſſe laudatum. Requiretur fortaſſe nunc, quemadmodum, cùm hæc ità ſint, reliquum poſſit eſſe magnum bellum. Cognoſcite, Quirites non enim ſine cauſſa quæri videtur. Primùm ex ſuo regno ſic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugiſſe dicitur: quam prædicant in fuga, fratris ſui membra in iis locis, quà ſe parens perſequeretur, diſſipaviſſe; ut eorum collectio diſperſa, mœrórque patrius, celeritatem perſequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens maximam vim auri, atque argenti, pulcherrimarúmque rerum omnium, quas & à majoribus acceperat, & ipſe bello ſuperiore ex tota Aſia direptas in ſuum regnum congeſſerat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum noſtri colligunt omnia diligentiùs, rex ipſe è manibus effugit. Ità illum in perſequendi ſtudio mœror, hos lætitia retardavit. Hunc in illo timore & fuga Tigranes rex Armenius excepit, diffidentémque rebus ſuis confirmavit, & afflictum erexit, perditúmque recreavit. Cujus in regnum poſteaquam L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam

gentes contra imperatorem noſtrum concitatæ ſunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, qnas nunquam populus Rom. neque laceſſendas bello, neque tentandas putavit. Erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaſerat, fani locupletiſſimi & religioſiſſimi diripiendi cauſsà in eas oras noſtrum exercitum eſſe adductum. Ità nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Nolter autem exercitus, etſi urbem ex Tigranis regno ceperat, & præliis uſus erat ſecundis; tamen nimiâ longinquitate locorum, ac deſiderio ſuorum commovebatur. Hic jam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus noſtris reditus magis maturus quàm proceſſus longior quæreretur. Mithridates autem & ſuam manum jam confirmârat; & eorum, qui ſe ex ejus regno collegerant, & magnis adventitiis multorum regum & nationum copiis juvabatur. Hoc jam ferè ſic fieri ſolere accepimus, ut regnum afflictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad miſericordiam, maximéque eorum qui aut reges ſunt, aut vivunt in regno; quod regale iis nomen magnum & ſanctum eſſe videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam eſt ausus optare. Nam cùm ſe in

regnum

regnum recepiſſet ſuum, non fuit eo contentus, quod ei præter ſpem acciderat, ut eam, poſteaquam pulſus erat, terram unquam attingeret; ſed in exercitum veſtrum clarum atque victorem impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites, (ſicut poëtæ ſolent, qui res Romanas ſcribunt) præterire me noſtram calamitatem; quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Lucilli non ex prælio nuntius, ſed ex ſermone rumor afferret. Hic in ipſo illo malo gravissimáque belli offenſione L. Lucullus, qui tamen aliquâ ex parte iis incommodis mederi fortaſſe potuiſſet, veſtro juſſu coactus, quod imperii diuturnitati modum ſtatuendum veteri exemplo putaviſtis, partem militum, qui jam ſtipendiis confectis erant, dimiſit; partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo conſultó: ſed ea vos conjecturâ perſpicitis, quantum illud bellum futurum putetis; quod conjungant reges potentiſſimi, renovent agitatæ nationes, ſuſcipiant integræ gentes, novus imperator veſter accipiat, vetere expulſo exercitu. Satis mihi multa verba feciſſe videor, quare hoc bellum eſſet genere ipſo neceſſarium, magnitudine periculoſum: reſtat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum eſſe videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium, atque innocentium copiam tan-

tam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis esset, quémnam potissimum tantis rebus ac tanto bello præficiendum putaretis. Nunc verò cum sit unus Cn. Pompejus, qui non modò eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superârit: quæ res est, quæ cujusquam animum in hac causa dubium facere possit? ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res ineesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior unquam aut fuit, aut esse debuit? qui è ludo, atque pueritiæ disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam, profectus est, qui extremâ pueritiâ miles fuit summi imperatoris; ineunte adolescentiâ maximi ipse exercitûs imperator: qui sæpius cum hoste conflixit, quàm quisquam cum inimico concertavit; plura bella gessit, quàm cæteri legerunt; plures provincias confecit, quàm alii concupiverunt: cujus adolescentia ad scientiam rei militaris, non alienis præceptis, sed suis imperiis; non offensionibus belli, sed victoriis; non stipendiis, sed triumphis, est traducta. Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, mistum

miſtum ex civitatibus, atque ex bellicoſiſſimis nationibus, ſervile, navale bellum; varia & diverſa genera, & bellorum, & hoſtium, non ſolùm geſta ab hoc uno, ſed etiam confecta, nullam rem eſſe declarant in uſu militari poſitam, quæ hujus viri ſcientiam fugere poſſit. Jam verò virtuti Cn. Pompeii quæ poteſt par oratio inveniri? quid eſt quod quiſquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum poſſit afferre? Non enim ille ſunt ſolæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgò exiſtimantur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, induſtria in agendo, celeritas in conficiendo, conſilium in providendo: quæ tanta ſunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt. Teſtis eſt Italia, quam ille ipſe victor L. Sulla hujus virtute & conſilio confeſſus eſt liberatam: teſtis eſt Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, ſed celeritate conſilii explicavit: teſtis eſt Africa, quæ magnis oppreſſa hoſtium copiis, eorum ipſorum ſanguine redundavit: teſtis eſt Gallia, per quam legionibus noſtris in Hiſpaniam iter Gallorum internecione patefactum eſt: teſtis eſt Hiſpania, quæ ſæpiſſimè plurimos hoſtes ab hoc ſuperatos proſtratóſq; conſpexit: teſtis eſt iterum & ſæpiùs Italia, quæ cùm ſervili bello

lo

lo tetro periculoſóque premeretur, ab hoc auxilium abſente expetivit: quod bellum exſpectatione Pompeii attenuatum atq; imminutum eſt; adventu ſublatum ac ſepultum: teſtes verò jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes ac nationes; deniq; maria omnia tum univerſa, tum in ſingulis oris omnes ſinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præſidium, ut tutus eſſet? aut tam fuit abditus, ut lateret? quis negavit, qui non ſe aut mortis, aut ſervitutis periculo committeret? cùm aut hieme, aut referto prædonum mari navigaretur. Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè diviſum, atque diſperſum, quis unquam arbitraretur aut ab hominibus imperatoribus, uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici poſſe? Quam provinciam tenuiſtis à prædonibus liberam per hoſce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem ſocium defendiſtis? cui, præſidio claſſibus veſtris fuiſtis? quàm multas exiſtimatis inſulas eſſe deſertas? quàm multas aut metu relictas, aut à prædonibus captas urbes eſſe ſociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani, longè à domo bellare, & propugnaculis imperii ſociorum fortunas, non ſua tecta defendere. Sociis veſtris ego mare

clauſum

clauſum per hoſce annos dicam fuiſſe: cum exercitus noſtri Brunduſio nunquam, niſi ſummâ hieme, tranſmiſerint? Quid, ad nos cùm ab exteris nationibus venirent, captos querar, cùm legati populi Romani redempti ſint? mercatoribus tutum mare non fuiſſe dicam, cùm duodecim ſecures in prædonum poteſtatem pervenerint? Quid aut Colophonem, aut Samum, nobiliſſimas urbes, innumerabiléſque alias, captas eſſe commemorem; cùm veſtros portus, atque eos portus, quibus vitam & ſpiritum ducitis, in prædonum fuiſſe poteſtate ſciatis? An verò ignoratis, portum Cajetæ, celeberrimum, atque pleniſſimum navium, inſpectante prætore, à prædonibus eſſe direptum? Ex Miſeno autem ejus ipſius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum geſſerat, à prædonibus eſſe ſublatos? Nam quid ego Oſtienſe incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipubl. querar; cùm prope inſpectantibus vobis, claſſis ea, cui conſul populi Romani præpoſitus eſſet, à prædonibus capta atq; oppreſſa eſt. Prô dii immortales, tantámne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipubl. potuit, ut vos, qui modò ante oſtium Tyberinum claſſem hoſtium videbatis, il nunc nullam intra Oceani oſtia prædonum navem eſſe audiatis? Atque hæc

quæ

quâ celeritate gesta sint, quanquam videtis; tamen à me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim unquam, aut obeundi negotii, aut consequendi quæstûs studio, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quàm celeriter, Cn. Pompeio duce, belli impetus navigavit? qui Siciliam adiit, Africam exploravit, in Sardiniam cum classe venit, nondum tempestivo ad navigandum mari: atque hæc tria frumentaria subsidia reipubl. firmissimis præsidiis classibúsque munivit. Indè se, cùm in Italiam recepisset, duabus Hispaniis, & Galliâ Cisalpinâ, præsidiis ac navibus confirmatâ, missis item in oram Ilyrici maris, & in Achaiam, omnémque Græciam, navibus, Italiæ duo maria maximis classibus firmissimísq; præsidiis adornavit: ipse autem, ut à Brundusio profectus est, undequinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciciliam adjunxit,: omnes qui ubique prædones fuerunt, partim capti interfectique sunt, partim unius hujus imperio ac potestati se dediderunt. Idem Cretensibus, cùm ad eum usque in Pamphyliam legatos deprecatorésque misissent, spem deditionis non ademit, obsidésque imperavit. Ità tantum bellum, tam diuturnum, tam longè latéque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius

peius extremâ hieme apparavit, ineunte vere ſuſcepit, mediâ æſtate confecit. Eſt hæc divina atq; incredibilis virtus imperatoris. Quid cæteræ, quas paulò antè commemorare cœperam? quantæ atque quàm multæ ſunt? non enim ſolùm bellandi virtus in ſummo atque perfecto imperatore quærenda eſt: ſed multæ ſunt artes eximiæ, hujus adminiſtræ comitéſque virtutis. Ac primum quantâ iunocentiâ debent eſſe imperatores! quantâ deinde omnibus in rebus temperantiâ! quanta fide! quantâ felicitate! quanto ingenio! quantâ humanitate! quæ breviter, qualia ſint in Cn. Pompeio, conſideremus. Summa enim omnia ſunt, Quirites, ſed ea magis ex aliorum contentione, quàm ipſa per ſeſe, cognoſci atque intelligi poſſunt. Quem enim poſſumus imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus, atque venierint? quid hunc hominem magnum aut amplum de republ. cogitare, qui pecuniam ex ætario depromptam ad bellum adminiſtrandum, aut propter cupiditatem, provinciæ magiſtratibus diviſerit, aut propter avaritiam Romæ in quæſtu reliquerit? Veſtra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoſcere videamini, qui hæc fecerint. Ego autem neminem nomino. Quare iraſci mihi nemo poterit, niſi qui antè de ſe voluerit confiteri. Itaque propter

hanc

hanc avaritiam imperatorum quantas calamitates, quocumq; ventum ſit, noſtri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quæ per hoſce annos in Italia per agros atq; oppida civium Romanorum noſtri imperatores fecerunt, recordamini: tum faciliùs ſtatuetis, quid apud exteras nationes fieri exiſtimetis. Utrùm plures arbitramini per hoſce annos militum veſtrorum armis hoſtium urbes, an hibernis ſociorum civitates eſſe deletas? Neq; enim poteſt exercitum is continere imperator, qui ſe ipſum non continet, neq; ſeverus eſſe in judicando, qui alios in ſe ſeveros eſſe judices non vult. Hinc miramur hunc hominem tantum excellere cæteris, cujus legiones ſic in Aſiam pervenerunt, ut non modò manus tanti exercitûs, ſed nè veſtigium quidem cuiquam pacato nocuiſſe dicatur? jam verò quemadmodum milites hibernent, quotidie ſermones ac literæ perferuntur: non modò, ut ſumptum faciat in militem, nemini vis affertur; ſed nè cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiæ, perfugium majores noſtri in ſociorum atq; amicorum tectis eſſe voluerunt. Age verò, cæteris in rebus quali ſit temperantiâ, conſiderate. Unde illam tantam celeritatem, & tam incredibilem curſum initum putatis? non enim illum eximia vis remigum, aut ars

inaudita

inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi tam celeriter in ultimas terras pertulerunt, ſed hæ res, quæ cæteros remorari ſolent, non retardârunt : non avaritia ab inſtituto curſu ad prædam aliquâ revocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipſe ad quietem ; poſtremò, ſigna & tabulas cæteráque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda eſſe arbitrantur, ea ſibi ille nè viſenda quidem exiſtimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, ſicut aliquem non ex hac urbe miſſum, ſed de cœlo delapſum intuentur. Nunc denique incipiunt credere fuiſſe homines Romanos hac quondam abſtinentiâ: quod jam nationibus exteris incredibile ac falſò memoriæ proditum videbatur. Nunc imperii noſtri ſplendor illis gentibus lucet : nunc intelligunt, non ſine cauſſa majores ſuos tum cùm hac temperantiâ magiſtratus habebamus, ſervire populo Romano quàm imperare aliis maluiſſe. Jam verò ità faciles aditus ad eum privatorum, ità liberæ querimoniæ de aliorum injuriis eſſe dicuntur, ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis eſſe videatur. Jam quantum conſilio, quantum dicendi gravitate & copiâ valeat,

in quo ipſo ineſt quædã dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipſo in loco ſæpe cognoviſtis. Eidem verò ejus inter ſocios quantum exiſtimari putatis, quam hoſtes omnium gentium ſanctiſſimam eſſe judicârint? Humanitate jam tantâ eſt, ut difficile dictu ſit, utrùm hoſtes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an manſuetudinem victi dilexerint: Et quiſquam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc tranſmittendum ſit, qui ad omnia veſtræ memoriæ bella conficienda, divino quodam conſilio natus eſſe videatur? Et quoniam auctoritas multum in bellis quoque adminiſtrandis atque imperio militari valet, certè nemini dubium eſt, quin ea in re idem ille imperator plurimum poſſit. Vehementer autem pertinere ad bella adminiſtranda, quid hoſtes, quid ſocii de imperatoribus veſtris, exiſtiment, quis ignorat? cùm ſciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minùs famæ, quàm aliquâ certâ ratione commoveri. Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? cujus res geſtæ pares? de quo homine vos, id quod maximè facit auctoritatem, tanta & tam præclara judicia feciſtis? An verò ullam uſquam eſſe oram tam deſertam putatis, quo non illius diei fama pervaſerit; cùm univerſus

cus populus Romanus referto foro, repletique omnibus tem plis, ex quibus hic losus confici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello, ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla sumantur: qui quo die à vobis maritimo bello præpositus est imperator, tanta repentè vilitas annonæ ex summa inopia & caritate rei frumentariæ consecuta est, unius spe & nomine, quantum vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Jam verò acceptâ in Ponto calamitate ex eo prælio, de quo vos paulò antè invitus admonui, cùm socii pertimuissent, hostium opes animíque crevissent, cùm satis firmum præsidium provincia non haberet, amisissetis Asiam, Quirites, nisi ipsum id temporis divinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset. Hujus adventus & Mithridatem insolitâ inflammatum victoriâ continuit; & Tigranem magnis copiis minitantem Asiæ retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecerit? aut quàm facilè imperio atque exercitu socios & vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine ac

rumore defenderit? Agè verò, illa res quantam declarat ejuſdem hominis apud hoſtes populi Romani auctoritatem, quòd ex locis tam longinquis támque diverſis, tam brevi tempore, omnes unà huic ſe dediderunt? quòd Cretenſium legati, cùm in eorum inſula noſter imperator exercitúſque eſſet, ad Cn. Pompeium in ultimas prope terras venerunt, eíque ſe omnes Cretenſium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem ipſe Mithridates nónne ad eundum Cn. Pompeium legatum uſque in Hiſpaniam miſit; cúmque Pompeius legatum ſemper judicavit; ii, quibus ſemper erat moleſtum ad eum potiſſimùm eſſe miſſum, ſpeculatorem quàm legatum judicare maluerunt? Poteſtis igitur jam conſtituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis poſtea rebus geſtis magníſque veſtris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram eſſe exiſtimetis. Reliquum eſt, ut de felicitate, quam præſtare de ſe ipſo nemo poteſt, meminiſſe & commemorare de altero poſſumus, ſicut æquum eſt homini de poteſtate deorum, timidè & pauca dicamus. Ego enim ſic exiſtimo, Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & cæteris magnis Imperatoribus, non ſolùm propter virtutem, ſed etiam propter fortunam, ſæpius imperia mandata atque exercitus

exercitus esse commissos. Fuit enim profectò quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem, & gloriam, & ad res magnas bene gerendas, divinitus adjuncta fortuna. De hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur: nè aut invisa diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaq; non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terrâ marique, quantâque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modò cives assenserint, socii obtemperârint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatèsque obsecundârint. Hoc brevissimè dicam, neminem unquam tam impudentem fuisse, qui à diis immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas dii immortales ad C. Pompeium detulerunt. Quod ut illi proprium, ac perpetuum sit, Quirites, cùm communis salutis, atque imperii, tum ipsius hominis caussâ, sicuti facitis, velle & optare debetis. Quare cum & bellum ità necessarium sit, ut negligi non possit: ità magnum, ut accuratissimè sit administrandum, & cùm ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia

fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod à diis immortalibus oblatum & datum eſt, in rempubl. conſervandam atq; amplificandã conferatis? Quod ſi Romæ Cn. Pompeius privatus eſſet hoc tempore; tamen ad tantum bellum is erat deligendus atq; mittendus: nunc cùm ad cæteras ſummas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipſis locis adſit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere ſtatim poſſit, quid expectamus? aut cur non ducibus diis immortalibus, eidem, cui cætera ſummâ cum ſalute reipublicæ commiſſa ſunt, hoc quoque bellum regium committimus? At enim vir clariſſimus, reip. & veſtris beneficiis ampliſſimis affectus, Q. Catulus, itémque ſummis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus Q. Hortenſius, ab hac ratione diſſentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuiſſe & valere oportere cenſiteor: ſed in hac cauſſa, tametſi cognoſcitis auctoritates contrarias fortiſſimorum virorum & clariſſimorum; tamen, omiſſis auctoritatibus, ipsâ re & ratione exquirere poſſumus veritatem; atque hoc faciliùs, quòd ea omnia, quæ adhuc à me dicta ſunt, iidem iſti vera eſſe concedunt, & neceſſarium bellum eſſe, & magnum, & in uno Cn. Pompeio ſumma eſſe omnia. Quid igitur ait Hortenſius?

tensius? si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompeium: sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multò magis, quàm verbis refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa, pro tua summa copia, ac singulari facultate dicendi, & in senatu contra virum fortem A. Gabinium graviter ornatéque dixisti, cùm is de uno imperatore contra praedones constituendo legem promulgasset; & ex hoc ipso loco permulta idem contra legem verba fecisti. Quid tuna, per deos immortales, si plus apud populum Romanum auctoritas tua, quàm ipsius populi Romani salus & vera causa valuisset; hodie hanc gloriam atque hoc orbis terræ imperium tenerem is? an tibi tum imperium esse hoc videbatur, cùm populi Romani legati, praetores, quaestoréque capiebantur? cùm ex omnibus provinciis commeatu, & privato & publico, prohibebamur? cùm ità clausa erant nobis omnia maria, ut neq; privatam rem maritimam, neque publicam jam obire possemus? Quæ civitas antea unquam fuit, non dico Athenienſium, quæ satis latè quondam mare tenuisse dicitur; non Carthaginienſium, qui permultum classe maritimisque rebus valuerunt; non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis & gloria remansit: Quæ ci-

vitas antea unquam tam tenuis, quæ tam parva insula fuit, quæ non portus suos, & agros, & aliquam partem regionis atque oræ maritimæ, per se ipsa defenderet? At, hercle, aliquot annos continuos ante legẽ Gabiniã ille populus Romanus, cujus usque ad nostram memoriam nomen invictum in navalibus pugnis permanserat, magna ac multò maxima parte, non modò utilitatis, sed dignitatis atque imperii, caruit. Nos, quorum majores Antiochum regem classe Persénque superárunt, omnibúsque navalibus pugnis Carthaginienses homines in maritimis rebus exercitatissimos paratissimósque vicerunt: ii nullo in loco jam prædonibus pares esse poteramus. Nos quoque, qui antea non modò Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris auctoritate nostri imperii salvos præstare poteramus, tum, cum insula Delos, tam procul à nobis in Ægæo mari posita, quò omnes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, sine muro nihil timebat: iidem non modò provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portubus nostris, sed etiam Appiâ jam viâ carebamus; & his temporibus non pudebat magistratus populi Romani in hunc ipsum locum ascendere; cùm eum vobis majores vestri exuviis nauticis & classium spoliis ornatum

tum reliquiſſent. Bono te animo tum, Q. Hortenſi, populus Romanus, & cæteros, qui erant in eadem ſententiâ, dicere eviſtimavit ea, quæ ſentiebatis: ſed tamen in ſalute communi idem populus Romanus dolori ſuo maluit quàm auctoritati veſtræ obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modò nos illâ miſeriâ ac turpitudine liberavit: ſed etiam effecit, ut aliquando verè videremur omnibus gentibus ac nationibus terrâ mariq; imperare. Quò mihi etiam indignius videtur obtrectatum eſſe adhuc; Gabinio dicam, ánne Pompeio, an utrique? (id quod eſt verius) nè legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio experenti ac poſtulanti? Utrùm ille, qui poſtulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non eſt, qui impetret, cùm cæteri ad expilandos ſocios, diripiendáſque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint; an ipſe, cujus lege ſalus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus conſtituta eſt, expers eſſe debet gloriæ ejus imperatoris. atque ejus exercitus, qui conſilio ipſius atque periculo eſt conſtitutus? an Cn. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cælius Latinienſis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris cauſsâ nomino. cum tribuni plebis fuiſſent, anno proximo legati eſſe potuerunt: in hoc uno Gabinio ſunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod

lege Gabiniâ geritur, in hoc imperatore, atque exercitu, quem per se ipse constituit, etiam præcipuo jure esse deberet? de quo legando spero consules ad senatum relaturos: qui si dubitabunt, aut gravabuntur, ego me profiteor relaturum: neq; me impediet cujusquam, Quirites, inimicum edictum, quo minùs, fretus vobis, vestrum jus beneficiúmque defendam: neq; præter intercessionem, quidquam audiam: de qua (ut arbitror) isti ipsi qui minantur, etiam atq; etiam, qui id liceat, considerabunt. Meâ quidem sententiâ, Quirites, unus A. Gabinius, belli maritimi rerúmque gestarum auctor, comes Cn. Pompeio adscribitur; propterea quòd alter uni id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit; alter delatum susceptúmque confecit. Reliquum est, ut de Q. Catuli auctoritate & sententia dicendum esse videatur: qui cùm ex vobis quæreret, si in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid de eo factum esset, in quo spem essetis habituri; cepit magnum suæ virturis fructum, ac dignitatis, cùm omnes prope unâ voce in eo ipso vos spem habituros esse dixistis. Etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit, ac tam difficilis, quam ille non, & consilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere possit. Sed in hoc ipso ab eo vehementissimè dissentio, quòd quò minùs certa

est

est hominum ac minùs diuturna vita, hôc magis respubl. dum per deos immortales licet, frui debet summi hominis vitâ atque virtute. At enim nihil novi fiat contra exempla atque instituta majorum. Non dico hoc loco, majores nostros semper in pace consuetudini, in bello utilitati paruisse; semper ad novos casus temporum, novorum consiliorum rationes accommodâsse; non dicam duo bella maxima, Punicum, & Hispaniense, ab uno imperatore esse confecta; duas urbes potentissimas, quæ huic imperio maximè minabantur, Carthaginem, atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas; non commemorabo, nuper ità vobis patribúsque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur, ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum administraret: in ipso Cn. Pompeio, in quo novi constituti nihil vult Q. Catulus, quàm multa sint nova summáque, Catuli voluntate, constituta, recordamini. Quid tam novum, quàm adolescentulum privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit, huic præesse? præfuit. Rem optimè ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quàm homini peradolescenti, cujus à senatorio gradu ætas longè abesset, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam,

bellúmque

bellúmque in ea administrandum? Fuit in his provinciis singulari innocentiâ, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid verò tam inauditum quàm equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modò vidit; sed etiam studio omni visendam putavit. Quid tam inusitatum, quàm ut, cùm duo consules clarissimi fortissimíque essent, eques Romanus ad bellum maximum formidolosissimúmque pro consule mitteretur? missus est. Quo quidem tempore, cùm esset non nemo in senatu, qui diceret non oportere mitti hominem privatum pro consule; L. Philippus dixisse dicitur, non se illum suâ sententiâ pro consule sed pro consulibus mittere. Tanta in eo reipublicæ bene gerendæ spes constituebatur, ut duorum consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quàm ut ex senatûs consulto legibus solutus, consul antè fieret, quàm ullum alium magistratum per leges capere licuisset? quid tam incredibile, quàm ut iterum eques Romanus ex s. c. triumpharet? quæ in omnibus hominibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quàm hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta, ac tam nova, profecta sunt in eundem

eundem hominem à Q. Catulo atque à cæterorum ejuſdem dignitatis ampliſſimorum hominum auctoritate. Quare videant, nè ſit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate à vobis comprobatam ſemper eſſe, veſtrum ab illis de eodem homine judicium, populique. Rom. authoritatem improbari; præſertim cùm jam ſuo jure populus Rom. in hoc homine ſuam auctoritatem vel contra omnes, qui diſſentiunt, poſſit defendere; propterea quòd iſtis reclamantibus vos unum illum ex omnibus delegiſtis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc ſi vos temere feciſtis, & reip. parùm conſuluiſtis; rectè iſti ſtudia veſtra ſuis conſiliis regere conantur: ſin autem vos plus tum in republica vidiſtis; vos, his repugnantibus, per voſmet ipſos dignitatem huic imperio, ſalutem orbi terrarum attuliſtis: ut aliquando iſti principes, & ſibi, & cæteris, pop. Rom. univerſi auctoritati parendum eſſe, fateantur. Atq; in hoc bello Aſiatico, & regio, non ſolùm militaris illa virtus, quæ eſt in Cn. Pompeio ſingularis, ſed aliæ quoq; virtutes animi, multæ & magnæ requiruntur. Difficile eſt, in Aſia, Cilicia, Lycia, Syria, regniſque exterarum nationum, ità verſari veſtrum imperatorem, ut nihil aliud, quàm de hoſte ac de laude cogitet deinde, etiamſi qui ſunt pudore ac temperantiâ

rantiâ moderatiores; tamen eos esse tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes propter eorum, quos ad eas hoc anno cum imperio misimus, injurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? urbes jam locupletes, ac copiosæ, requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coràm cum Q. Catulo & Q. Hortensio disputarem, summis & clarissimis viris. Noverunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates, quærimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis; an hostium simulatione, contra socios atque amicos? quæ civitas est in Asia, quæ non modò unius imperatoris, aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit; Quare, etiamsi quem habetis, qui collatis signis exercitus regios superare posse videatur; tamen nisi erit idem, qui se à pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus, ac liberis, qui ab auro, gazáque regia, manus, oculos, animum cohibere possit; non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum regiúmque mittatur. Ecquam

putatis

putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? ecquam esse locuplem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non solùm propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisivit. Videbat enim populum Romanum non locupletari quotannis pecuniâ publicâ, præter paucos, neque eos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut detrimentis accipiendis majore afficī turpitudine videremur. Nunc quâ cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus proficiscantur, ignorant vidilicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur. Quasi verò Cn. Pompeium non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis, magnum esse videamus! Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatis hanc caussam, Quirites, confirmandam putatis: est vobis auctor vir bellorum omnium, maximarum rerum peritissimus, P. Servilius, cujus tantæ res gestæ terrâ marique exstiterunt, ut, cùm de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat: est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio & prudentiâ

prudentiâ præditus : eſt Cn. Lentulus, in quo omnes pro ampliſſimis veſtris honoribus, ſummum conſilium, ſummam gravitatem eſſe cognoſcitis : eſt C. Caſſius, integritate, virtute, conſtantiâ ſingulari. Quare videte, num horum auctoritatibus, illorum orationi qui diſſentiunt, reſpondere poſſe videamur. Quæ cùm ità ſint, C. Manili, primum iſtam tuam & legem, & voluntatem, & ſententiam laudo, vehementiſſiméque comprobo : deinde te hortor, ut auctore populo Romano maneas in ſententia; néve cujuſquam vim aut minas pertimeſcas. Primùm in te ſatis eſſe animi conſtantiæque arbitror. deinde, cùm tantam multitudinem, cum tanto ſtudio adeſſe videamus, quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus: quid eſt, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus ? ego autem, quidquid in me eſt ſtudii, conſilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac poteſtate prætoriâ, quidquid auctoritate, fide, conſtantiâ poſſum, id omne ad hanc rem conficiendam tibi, & populo Romano, polliceor & defero; teſtórque omnes deos, & eos maximè, qui huic loco templóque præſident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt, maximè perſpiciunt, me hoc neque rogatu facere cujuſquam, neque quo

Cn.

Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc cauſſam conciliari putem, neque quo mihi ex cujuſquam amplitudine, aut præſidia periculis, aut adjumenta honoribus quæram : propterea quod pericula facilè, ut hominem præſtare oportet, innocentiâ tecti pellemus : honores autem, neque ab uno neque ex hoc loco, ſed eadem noſtra illa laborioſiſſimâ ratione vitæ, ſi veſtra voluntas feret, conſequemur. Quamobrem, quidquid in hac cauſa mihi ſuſceptum eſt, Quirites, id omne me reipublicæ cauſsâ ſuſcepiſſe confirmo : tantúmque abeſt ut aliquam bonam gratiam mihi quæsîſſe videar, ut multas etiam ſimultates, partim obſcuras, partim apertas, intelligam, mihi non neceſſarias, vobis non inutiles ſuscepiſſe. Sed ego, me hoc honore præditum, tantis veſtris beneficiis affectum, ſtatui, Quirites, veſtram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & ſalutem provinciarum atque ſociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferre oportere.

ORA-

ORATIO XII.

Quæ est, pro

T. ANNIO MILONE.

Argumentum.

TItus Annius Milo, *civis Romanus, sibi infestissimum, & infelicissimum Romanum civem* P. Clodium *habuit : multique inter hos duos altercationes in Republica sæpè fuerunt. Præcipue verò, cum* Milo *consulatum illius anni peteret, cujus anni præturam* P. Clodius *adfectabat, adeo irâ & odio motus fuit ut* Milonis *competitores modis omnibus quibus posset juvaret, ad hoc, ut* Milone *repulso, eum consulatum alii consequerentur. Nam, ut dicit* Cicero, *non potuit abuti præturâ, ut cupiebat, Consule inimico suo* Milone, *qui ejus furores, & rabiem compressisset. Itaque summo studio nitebatur, ut* Milo *eo anno Consul non fieret ; quod videns se ullo modo obtinere non posse, sed* Milonem *opinione omnium consulem esse futurum, statuit, si* Ciceroni

oni *credimus*, Milonem *ipſum occidere, et ità res geſta fuit.* Clodius *enim ex urbe receſsit, antè quàm* Milo, *& ad quandam ſuam villam acceſsit in Albanum, unde veſperi rediens verſùs Romam, obviavit* Miloni *in via: ibat enim Lanubium, ſive* [*ut quidam textus habent*] *Lavinium* Milo *ad prodendum ibi flaminem, nam erat illius loci dictator. Et ibat* Milo *penulatus in rheda cum uxore, ancillis, & pueris. Veniebat* Clodius *expeditus in equo, cum electa manu virorum. Itaque inter eos ante fundum* Clodii, *in via ſcilicet Appia, Congreſſio facta fuit, ut dicit* Cicero, *factóque in* Milonem *impetu à* Clodianis *& in illo certamine fuit* Clodius *interfectus. Ob quam cædem accuſatus eſt* Milo, *& à fautoribus* Clodii *expetuntur ab eo pœnæ debitæ, quia contra leges hominem interfecerit.* Milo *non negabat occidiſſe: Sed jure ſe occidiſſe dicebat. Decrevítque* Pompeius *ut de morte* Clodii *quæreretur. Quare ab eo ex cunctis ordinibus electi ſunt judices qui in hac cauſa judicarent.* Pompeiúſque *ipſe armatis cohortibus forum complevit, nè fortè in tanto judicio ulli populares motus exurgerent.* Cicero *ergò* Milonis *amiciſſimus, inimiciſſimus* Clodiis, *pro* Milone *hanc Orationem habuit inſignem atque notabilem, & ſummo artificio ſingularem.*

ETſi vereor, judices, nè turpe ſit, pro fortiſſimo viro dicere incipientem, timere; miniméq; deceat, cùm T. Annius Milo ipſe magìs de reipublicæ ſalute, quàm de ſua perturbetur, me ad ejus cauſſam parem animi magnitudinem afferre non poſſe: tamen hæc novi judicii nova forma terret oculos, qui, quocunque incident, veterem conſuetudinem fori, & priſtinum morem judiciorum, minimè vident. Non enim coronâ conſeſſus veſter cinctus eſt, ut ſolebat: non uſitatâ frequentiâ ſtipati ſumus. Nam illa præſidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etſi contra vim collocata ſunt, afferunt tamen oratori horroris aliquid; ut in foro, & in judicio. Quamquam præſidiis ſalutaribus & neceſſariis ſepti ſumus: tamen, nè non timere quidem ſine aliquo timore poſſimus. Quæ ſi oppoſita Miloni putarem; cederem te mpori, judices, nec inter tantam vim armorum exiſtimarem oratori locum eſſe. Sed me recreat & reficit Cn. Pompeii, ſapientiſſimi & juſtiſſimi viri, conſilium: qui profectò nec juſtitiæ ſuæ putaret eſſe, quem reum ſententiis judicum tradidiſſet, eundem telis militum dedere; nec ſapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publicâ armare. Quamobrem il-

la arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, ſed præſidium denuntiant: neque ſolùm, ut quieto, ſed etiam, ut magno animo ſimus, hortantur: neque auxilium modò defenſioni meæ, verùm etiam ſilentium pollicentur. Reliqua verò multitudo, quæ quidem eſt civium, tota noſtra eſt: neque eorum quiſquam, quos undique intuentes ex hoc ipſo loco cernitis, unde aliqua pars fori aſpici poteſt, & hujus exitum judicii exſpectantes, non cùm virtuti Milonis favet, tum de ſe, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat. Unum genus eſt adverſum infeſtúmq; nobis eorum, quos P. Clodii furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit: qui heſternâ etiam concione incitati ſunt, ut vobis voce prærirent, quid judicaretis, quorum clamor, ſi quis fortè fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui ſemper genus illud hominum clamoréſque maximos pro veſtra ſalute neglexit. Quamobrem adeſte animis, judices, & timorem, ſi quem habetis, deponite. Nam, ſi unquam de bonis & fortibus viris, ſi unquam de bene-meritis civibus poteſtas vobis judicandi fuit, ſi denique unquam locus ampliſſimorum ordinum dilectis viris datus eſt, ubi ſua ſtudia erga fortes & bonos cives, quæ vultu & verbis ſæpe ſignificâſſent, re & ſen-

tentiis declararent: hoc profectò tempore eam poteſtatem omnem vos habetis, ut ſtatuatis, utrùm nos, qui ſemper veſtræ auctoritati dediti fuimus, ſemper miſeri lugeamus, an diu vexati à perditiſſimis civibus, aliquando per vos ac veſtram fidem, virtutem, ſapientiámq; recreemur. Quid enim nobis duobus, judices, laboriolius? quid magìs ſolicitum, magìs exercitum, dici, aut fingi poteſt? qui ſpe ampliſſimorum præmiorum ad rempublicam adducti, metu crudeliſſimorum exitiorum carere non poſſumus. Et quidem cæteras tempeſtates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum ſemper putavi Miloni eſſe ſubeundas, quod ſemper pro bonis contra improbos ſenſerat: in judicio verò, & in eo conſilio, in quo ex cunctis ordinibus ampliſſimi viri judicarent, unquam exiſtimavi ſpem ullam eſſe habituros Milonis inimicos, ad ejus non ſalutem modò exſtinguendam, ſed etiam gloriam per tales viros infringendam. Quamquam in hac cauſſa, judices, T. Annii tribunatu, rebus omnibus pro ſalute reipublicæ geſtis, ad hujus criminis defenſionem non abutemur, niſi oculis videritis inſidias Miloni à Clodio factas: nec deprecaturi ſumus ut crimen hoc nobis multa propter præclara in rempublicã merita condonetis: nec poſtulaturi, ut, ſi mors P. Clodii ſalus veſtra fuerit,

iccirco

iccirco eam virtuti Milonis potiùs, quàm populi Romani felicitati assignetis: sed, si illius insidiæ clariores hac luce fuerint; tum denique obsecrabo obtestabórque vos, judices, si cætera amissimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia telisque vitam ut impunè liceat defendere. Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ est propria nostræ quæstionis, videntur ea esse refutanda, quæ in senatu ab inimicis sæpe jactata sunt, & in concione ab improbis, etiam paulò antè ab accusatoribus: ut omni errore sublato, rem planè, quæ venit in judicium, videre possitis. Negant intueri lucem fas esse ei, qui à se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii fortissimi viri: qui nondum liberâ civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, cùm suâ manu sororem interfectam esse fateretur. An est quisquam, qui hoc ignoret, cùm de homine occiso quæratur, aut negari solere omnino esse factum; aut rectè ac jure factum esse defendi? Nisi verò existimetis dementem P. Africanũ fuisse, qui cùm à C. Carbone tribuno plebis in concione seditiosè interrogaretur, quid de Tib. Gracchi morte sentiret, respondit, jure cæsum videri. Neque enim posset aut Ahala

ille Servilius, aut P. Naſica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me conſule, ſenatus non nefarius haberi, ſi ſceleratos cives interfici nefas eſſet. Itaque hoc, judices, non ſine cauſſa fictis fabulis doctiſſimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciſcendi cauſsâ matrem necaviſſet, variatis hominum ſententiis, non ſolùm humana, ſed etiam deæ ſapientiſſimæ ſententiâ liberatum. Quod ſi duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo; diurnum autem, ſi telo defenderit, interfici impunè voluerunt: quis eſt, qui, quoquo modo qui interfectus ſit, puniendum putet, cùm videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipſis porrigi legibus? Atqui, ſi tempus eſt ullum, jure hominis necandi, quæ multa ſunt, certè illud eſt non modò juſtum, verùm etiam neceſſarium, cùm vi vis illata defenditur. Pudicitiam cùm eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii propinquus ejus imperatoris, interfectus ab eo eſt, cui vim afferrebat: facere enim probus adoleſcens periculosè, quàm perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir ſummus ſcelere ſolutum periculo liberavit. Inſidiatori verò, & latroni, quæ poteſt afferri injuſta nex? Quid comitatus noſtri, quid gladii volunt? quos habere certè non liceret, ſi uti illis nullo pacto liceret. Eſt enim hæc, judices, non ſcripta,

ta, ſed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verũ ex natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus; ad quam non docti, ſed facti, non inſtituti, ſed imbuti ſumus; ut, ſi vita noſtra in aliquas inſidias, ſi in vim, ſi in tela aut latronũ, aut inimicorum incidiſſet, omnis honeſta ratio eſſet expediendæ ſalutis. *Silent* enim *leges inter arma*, nec ſe exſpectari jubent, cùm ei, qui exſpectare velit, antè injuſta pœna luenda ſit, quàm juſta repetenda. Etſi perſapienter, & quodammodo tacitè, dat ipſa lex poteſtatẽ defendendi: quæ non modò hominem occîdi, ſed eſſe cum telo hominis occidendi cauſsâ vetat: ut, cum cauſſa, non telum quæreretur, qui ſui defendendi cauſsâ, telo eſſet uſus, non hominis occidendi cauſsâ habuiſſe telum judicaretur. Quapropter hoc maneat in cauſsâ, judices. Non enim dubito, quin probaturus ſim vobis defenſionẽ meã, ſi id memineritis, quod obliviſci non poteſtis, inſidiatorẽ jure interfici poſſe. Sequitur illud, quod à Milonis inimicis ſæpiſſime dicitur, Cædem, quâ P. Clodius occiſus eſt, ſenatum judicâſſe contra rem pnblicã eſſe factam. Illam verò ſenatus non ſententiis ſuis ſolùm, ſed etiam ſtudiis comprobavit. Quoties enim eſt illa cauſſa à nobis acta in ſenatu? quibus aſſenſionibus univerſi ordinis? quàm nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentiſſimo ſenatu

quatuor, ad ſummum quinque, ſunt inventi, qui Milonis cauſſam non probarent? declarant hujus ambuſti tribuni plebis illæ intermortuæ concionꝛs, quibus quotidie meam potentiam invidioſè criminabatur, cùm diceret, ſenatum non quod ſentiret, ſed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem ſi potentia eſt appellanda potiùs, quàm propter magna in rempublicam merita, mediocris in bonis cauſſis auctoritas, aut propter officioſos labores meos nonnulla apud bonos gratia; appelletur ità ſanè, dummodo ea nos utamur pro ſalute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc verò quæſtionem, etſi non eſt iniqua, nunquam tamen Senatus conſtituendam putavit: erant enim leges, erant quæſtiones vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœrorem ac luctum ſenatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quæſtio conſtitueretur. Cujus enim Senatui de illo inceſto ſtupro judicium decernendi poteſtas eſſet erepta, de ejus interitu, quis poteſt credere ſenatum judicium novum conſtituendum putâſſe? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipſam, contra rempublicam Senatûs factum eſſe decrevit? quia nulla vis unquam eſt in libera civitate ſuſcepta inter cives non contra rempublicam. Non enim eſt ulla defenſio contra vim unquam

optanda;

optanda ; ſed nonnunquam eſt neceſſaria. Niſi verò aut ille dies, in quo Tib. Gracchus eſt cæſus, aut ille quo Cajus, aut quo arma Saturnini oppreſſa ſunt, etiamſi è republica, rempublicam tamen non vulnerárunt. Itaque ego ipſe decrevi, cùm cædem in Appia factam eſſe conſtaret, non eum qui ſe defendiſſet, contra rempublicam feciſſe : ſed, cùm ineſſet in re vis, & inſidiæ, crimen judicio reſervavi, rem notavi. Quod ſi per furioſum illum tribunum ſenatui, quod ſentiebat, Perficere licuiſſet : novam quæſtionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quæreretur. Diviſa ſententia eſt, poſtulante neſcio quo. Nihil enim neceſſe eſt omnium flagitia proferre : ſic reliqua auctoritas Senatûs, emptâ interceſſione, ſublata eſt. At enim Cn. Pompeius rogatione ſuâ & de re, & de cauſſa judicavit. Tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta eſſet, in qua P. Clodius occiſus fuit. Quid ergo tulit? nempe, ut quæreretur. Quid porrò quærendum eſt? factúmne ſit? at conſtat. A quo? at patet : vidit etiam in confeſſione facti, juris tamen defenſionem ſuſcipi poſſe : quod niſi vidiſſet, poſſe abſolvi eum qui fateretur cùm videret nos fateri, neque quæri unquam juſſiſſet, nec vobis tam ſalutarem hanc in judicando literam, quàm illam

illam triſtem,dediſſet. Mihi verò Cn. Pomp. non modò nihil gravius contra Milonem judicâſſe, ſed etiam ſtatuiſſe videtur, quid vos in judicando ſpectare oporteret. Nam,qui non pœnam confeſſioni,ſed defenſionem dedit, is cauſam interitûs quærendam, non interitum putavit. Jam illud dicet ipſe profectò, quod ſua ſponte fecit P. nè Clodio tribuendum putet, an tempori.Domi ſuæ nobiliſſimus vir,Senatûs propugnator,atque illis quidem temporibus penè patronus, avunculus hujus noſtri judicis,fortiſſimi viri,M.Catonis,tribunus plebis,M. Druſus,occiſus eſt. Nihil de ejus morte populus conſultus,nulla quæſtio decreta à ſenatu eſt. Quantum luctum in hac urbe fuiſſe à noſtris patribus accepimus,cum P.Africano domi ſuæ quieſcenti illa nocturna vis eſſet illata!quis tum non gemuit? quis non arſit dolore? quem immortalem,ſi fieri poſſet, omnes eſſe cuperent, ejus nè neceſſariam quidem expectatam eſſe mortem? num igitur ulla quæſtio de Africani morte lata eſt?certè nulla.Quid ità?quia non alio facinore clari homines, alio obſcuri necantur. interſit inter vitæ dignitatem, ſummorum,atque infirmorum:mors quidem illata per ſcelus iiſdem pœnis teneatur & legibus. niſi fortè magis erit parricida, ſi quis conſularem patrem, quàm ſi quis humilem necavet;

rit ; aut eò mors atrocior erit P. Clodii, quòd is in monumentis majorum ſuorum ſit intertectus. Hoc enim ſæpe ab illis dicitur: perinde quaſi Appius ille Cæcus viam munierit, non quâ populus uteretur, ſed ubi impunè ſui poſteri latrocinarentur. Itaque in eadem iſta Appia via cùm ornatiſſimum equitem Romanum M. Papirium occidiſſet, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in ſuis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejuſdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat? quæ cruentata antea cæde honeſti atque innocentis viri ſilebatur, eadem nunc crebrò uſurpatur, poſteaquam latronis & parricîdæ ſanguine imbuta eſt. Sed quid ego illa commemoro? comprehenſus eſt in templo Caſtoris ſervus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocárat. Extorta eſt confitendi fica de manibus. Caruit foro poſtea Pompeius, caruit ſenatu, caruit publico: januâ, ſe, ac parietibus, non jure legum judiciorúmque texit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæſtio decreta eſt? atqui, ſi res, ſi vir, ſi tempus ullum dignum fuit, certè hæc in illa cauſſa ſumma omnia fuerunt. Inſidiator erat in foro collocatus, atq in veſtibulo ipſo Senatûs: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur ſalus civitatis eo porrò reipublicæ tempore, quo ſi unus ille occidiſſet,

occidiſſet, non hæc ſolùm civitas, ſed gentes omnes concidiſſent. Niſi fortè, quia perfecta res non eſt, non fuit punienda. Perinde quaſi exitus rerum, non hominum conſilia legibus vindicentur. Minùs dolendum fuit, re non perfectâ ; ſed puniendum certè nihilominus. Quoties ipſe, judices, ex P. Clodii telis,& ex cruentis ejus manibus effugi ? ex quibus ſi me non mea vel reipublicæ fortuna ſervâſſet, quis tandem de interitu meo quæſtionem tuliſſet ? Sed ſtulti ſumus, qui Druſum, qui Africanum, Pompeium, noſmetipſos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa. P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre poteſt : luget Senatus : mœret equeſter ordo: tota civitas confecta ſenio eſt: ſqualent municipia: afflictantur coloniæ, agri denique ipſi tam beneficum, tam ſalutarem, tam manſuetum civem deſiderant. Non fuit ea cauſſa, judices, non fuit, cur ſibi cenſeret Pompeius quæſtionem ferendam : ſed homo ſapiens, & altâ quadam mente præditus, multa vidit : fuiſſe ſibi illum inimicum, familiarem Milonem : in communi omnium lætitia, ſi etiam ipſe gauderet, timuit, nè videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit. Sed illud maximè : quamvis atrociter ipſe tuliſſet, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit è florentiſſimis ordinibus

ipſa

ipſa lumina : neque verò, quod nonnulli dictitant, ſecrevit in judicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir juſtiſſimus, neque in bonis viris legendis id aſſequi potuiſſet, etiam ſi cupîſſet. Non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quæ latè patere non poſſunt ; propterea quod conſuetudines victûs non poſſunt eſſe cum multis: ſed, ſi quid poſſumus, ex eo poſſumus, quod reſpublica nos conjunxit cum multis, ex quibus ille cum optimos viros legeret, ídque maximè ad fidem ſuam pertinere arbitraretur, non potuit legere non ſtudioſos meî. Quod verò te, Cn. Domiti, huic quæſtioni præeſſe maximè voluit, nihil quæſivit aliud, niſi juſtitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut conſularem neceſſe eſſet : credo, quod principum munus eſſe ducebat, reſiſtere & levitati multitudinis, & perditorum temeritati. Ex conſularibus te creavit potiſſimúm. Dederas enim, quam contemneres populares inſanias, jam ab adoleſcentia documenta maxima. Quamobrem, judices, (ut aliquando ad cauſſam criménque veniamus) ſi neque omnis confeſſio facti eſt inuſitata ; neque de cauſſa quidquam noſtra aliter, ac nos vellemus, à Senatu judicatum eſt ; & lator ipſe legis, cùm eſſet controverſia nulla facti, juris tamen diſceptationem eſſe voluit ; & electi judices, & iſti

præpoſitus

præpoſitus quæſtioni, qui hæc juſtè ſapienterque diſceptet: reliquum eſt, judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, niſi uter utri inſidias fecerit: quod quò facilius argumentis perſpicere poſſitis, rem geſtam vobis dum breviter expono, quæſo diligenter attendite. P. Clodius, cùm ſtatuiſſet omni ſcelere in prætura vexare rempubl., viderétque ità tracta eſſe comitia anno ſuperiore, ut non multos menſes præturam gerere poſſet: qui non honoris gradum ſpectaret, ut cæteri, ſed & L. Paullum collegam effugere vellet, ſingulari virtute civem & annum integrum ad dilacerandam remp. quæreret: ſubitò reliquit annum ſuum, ſéq; in annum proximum tranſtulit, non religione aliquâ, ſed ut haberet, quod ipſe dicebat ad præturam gerendam, hoc eſt, ad evertendam rempublicam plenum annum, atque integrum. Occurebat, mancam, ac debilem præturam ſuam futuram, conſule Milone: eum porrò ſummo conſenſu populi Romani conſulem fieri videbat. Contulit ſe ad ejus competitores, ſed ità, totam ut petitionem ipſe ſolus etiam, invitis illis, gubernaret. Tota ut comitia ſuis, ut dictitabat, humeris ſuſtineret, convocabat tribus: ſe interponebat: coloniam novam, delectum perditiſſimorum ſcribebat civium. Quantò ille plura miſcebat, tantò hic magis in dies convaleſcebat. Ubi vidit

homo

homo ad omne facinus paratiſſimus fortiſſimum virum, inimiciſſimum ſuum, certiſſimum conſulem, ídque intellexit, non ſolùm ſermonibus, ſed etiam ſuffragiis populi Romani ſæpe eſſe declaratum : palàm agere cœpit, & apertè dicere, occidendum Milonem. Servos agreſtes, & barbaros, quibus ſilvas publicas depopulatus erat, Etruriámque vexârat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minimè obſcura. Etenim palàm dictitabat, conſulatũ Miloni eripi non poſſe, vitam poſſe. Significavit hoc ſæpe in ſenatu, dixit in concione. Quin etiã Favonio fortiſſimo viro, quærenti ex eo, quâ ſpe fureret Milone vivo : reſpondit, triduo illum, ad ſummum quatriduo, periturum. Quam vocem ejus ad hunc M. Catonem ſtatim Favonius detulit. Interim cùm ſciret Clodius, (neq; enim erat difficile ſcire) iter ſolemne, legitimum, neceſſarium, ante diem XIII Kal. Feb. Miloni eſſe Lanuvium ad flaminẽ prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo: Roma ſubitò ipſe profectus pridie eſt, ut ante ſuum fundum (quod re intellectum eſt) Miloni inſidias collocaret. atque ità profectus eſt, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor deſideratus eſt, quæ illo ipſo die habita eſt, relinqueret: quam, niſi obire facinoris locũ, tempúſq; voluiſſet, nunquam reliquiſſet. Milo autem cum in ſenatu fuiſſet

fuisset eo die, quoad senatus dimissus est, domum venit: calceos & vestimenta mutavit: paullisper, dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est: deinde profectus est id temporis, cùm jam Clodius (siquidem eo die Romam venturus erat) redire potuisset. Obviam fit ei Clodius, expeditus in equo, nullâ rhedâ, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat sine uxore, quod nunquam ferè: cùm hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparâsset, cum uxore veheretur in rheda penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum puerorúmque comitatu. Fit obviam Clodio ante fundum ejus horâ ferè undecimâ, aut non multò secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum: adversi rhedarium occîdunt. Cùm autem hic de rheda, rejectâ penulâ, desiluisset, séque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur; partim, quòd hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui pòst erant: ex quibus qui animo fideli in dominum erant & præsentes fuerunt, partim occisi sunt, partim, cùm ad rhedã pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur, Milonémque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, & ità esse putarent, fecerunt id servi

Milonis

Milonis, (dicam enim non derivandi criminis causâ, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neq; præsente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset Hæc, sicut exposui, ità gesta sunt, judices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico, quid respublica consecuta sit; nihil quid vos, nihil quid omnes boni: nihil sanè id profit Miloni, qui hoc fato natus est, ut nè se quidem servare potuerit, quin unà rempublicam vósque servaret. Si id jure non posset, nihil habeo, quod defendam. Sin hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacunque ope possent, à corpore, à capite, à vita sua propulsarent: non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum. Quod si ità putâsset, certè optabilius Miloni fuit, dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primùm petitum, quàm jugulari à vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. Sin hoc nemo vestrûm ità sentit illud jam in judicium venit, non, occisúsne sit, quod fatemur; sed jure, an injuriâ: quod multis antea in causis jam quæsitum est. Insidias factas esse constat: id est, quod Sena-

tus contra rempublicam factum esse judicavit : ab utro factæ sint, incertum est : de hoc igitur latum est, ut quæreretur. Ità & Senatus rem, non hominem notavit, & Pompeius de jure, non de facto quæstionem tulit. Num quid igitur aliud in judicium venit, nisi uter utri insidias fecerit? profectò nihil. Si hic illi; ut nè sit impune : ille huic ; tum nos scelere solvamur. Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? satis est quidem, in illa tam audaci, tam nefaria bellua docere, magnam ei caussam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, CUI BONO FUERIT, in his personis valeat, etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequebatur, non modò ut prætor esset, non eo consule, quo sceleris nihil facere posset: sed etiam ut, his consulibus, prætor esset, quibus si non adjuvantibus, at coniventibus certè sperâsset se posse rempublicam eludere in illis suis cogitatis furoribus. Cujus illi conatus, ut illi ratiocinabatur, nec, si cuperent, reprimere possent, cùm tantum beneficium ei se debere arbitrarentur : &, si vellent fortasse, vix possent frangere hominis sceleratissimi corroboratam jam vetustate audaciam. An verò, judices, vos soli ignoratis

ratis? vos hospites in hac urbe versamini? vestræ peregrinantur aures? neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandæ sunt, ac non faces urbis, & pestes reipublicæ) fuerit impositurus nobis omnibus, atque inusturus? Exhibe quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te aiunt eripuisse è domo, & ex mediis armis, turbâque nocturnâ, tanquam Palladium sustulisse, ut præclarum indè munus, atque instrumentum tribunatûs ad aliquem, si nactus esses qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Et aspexit me quidem illis oculis, quibus tum solebat, cùm omnia omnibus minabatur; movet me quippe lumen curiæ. Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu inimicissimum multò crudelius etiam punitus es, quàm erat humanitatis meæ postulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo: tu in publicum ejecisti: tu spoliatum imaginibus, exsequiis, pompâ, laudatione, infelicissimis lignis semiustulatum nocturnis canibus dilaniandum reliquisti. Quam rem etsi necessariò fecisti; tamen quoniam in meo inimico crudelitatem expromsisti tuam laudare non possum, irasci certè non debeo, P. Clodii præturam non sine maximo rerum novarum motu proposi solitam esse videbatis: nisi esset is consul, qui eam auderet possetque

fétque confringere. Eum Milonem esse cum sentiret universus populus Romanus, quis dubitaret suffragio suo se metu, periculo rempublicam liberare? At* non P. Clodio mortuo, usitatis jam rebus obnitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. Singularis illa huic uni concessa gloria, quæ quotidie augebatur, frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit: vos adepti estis, nè quem civem metueretis: hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatûs, fontem perennem gloriæ suæ perdidit. Itaque Milonis Consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari cœptus est. Non modò igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium: fecit iratus, fecit inimicus, fecit ultor injuriæ, punitor doloris sui. Quid, si hæc, non dico majora fuerunt in Clodio, quàm in Milone; sed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? quid enim odîsset Clodium Milo, segetem ac materiam suæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omes improbos odîmus? ille erat ut odîsset primum defensorem salutis meæ, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum: post remò etiam accusatorem suum. reus enim Milonis lege Plotiâ fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis? quantum odium ipsius,

ſius, & in homine injuſto, quàm etiam juſtum eſſe? Reliquum eſt, ut jam illam natura ipſius conſuetudóque defendat: hunc autem hæc eadem coarguant. Nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergò, judices? cum mœrentibus vobis urbe ceſſit: non ſervos, non arma, non vim intentavit? Quæ fuiſſet igitur cauſſa relinquendi mei, niſi fuiſſet injuſta ejiciendi? Diem mihi, credo, dixerat; multam irrogârat; actionem perduellionis intenderat: & mihi, judices, in cauſſa aut veſtra mala, aut mea nec præclariſſima, etiam judicium timendum fuit? ſervorum, & egentium civium, & facinoroſorum armis, meos cives, meis conſiliis periculíſque ſervatos, pro me objici nolui. Vidi enim, vidi hunc ipſum Q. Hortenſium, lumen & ornamentum reipublicæ, pæne interfici ſervorum manu, cùm mihi adeſſet: quâ in turba C. Vibienus ſenator, vir optimus, cum hoc cùm eſſet unà, ità eſt multatus, ut vitam amiſerit. Itaque, quando illius poſtea ſica illa, quam à Catilina acceperat, conquievit? hæc intentata nobis eſt: huic ego vos objici pro me non ſum paſſus: hæc inſidiata Pompeio eſt: hæc iſtam Appiam viam monumentum ſui nominis nece Papirii cruentavit: hæc eadem longo intervallo converſa rurſus eſt in me: nuper quidem, ut ſcitis, me ad regiam pæne confecit. Quid ſimile

Milonis

Milonis? cujus vis omnis hæc ſemper fuit, nè P. Clodius, cùm in judicem detrahi non poſſet, vi oppreſſam civitatem teneret. Quem ſi interfigere voluiſſet, quantæ, quoties occaſiones, quàm præclaræ fuerunt? potuítne, cùm domum, ac deos penates ſuos, illo oppugnante, defenderet, jure ſe ulciſci? potuítne, cive egregio & viro fortiſſimo P. Sextio collegâ ſuo vulnerato? potuítne Fabricio viro optimo, cùm de reditu meo legem ferret, pulſo crudeliſſimâ in foro cæde factâ? potuítne L. Cæcilii juſtiſſimi fortiſſimíque prætoris oppugnatâ domo? potuítne illo die, cùm eſt lata lex de me; cùm totius Italiæ concurſus, quem mea ſalus concitârat, facti illius gloriam libens agnoviſſet, ut, etiam ſi id Milo feciſſet, cuncta civitas eam laudem pro ſua vendicaret? Atqui erat id temporis clariſſimus & fortiſſimus conſul inimicus Clodio, P. Lentulus ultor ſceleris illius, propugnator ſenatûs, defenſor veſtræ voluntatis, patronus illius publici conſenſûs, veſtitutor ſalutis meæ; ſeptem prætores, octo tribuni plebis, illius adverſarii, defenſores mei: Cn. Pompeius auctor & dux mei reditûs, illius hoſtis: cujus ſententiam ſenatus omnis de ſalute mea graviſſimam & ornatiſſimam ſecutus eſt: qui populum Romanum cohortatus eſt: qui cùm de me decretum Capuæ feciſſet, ipſe cunctæ Italiæ

liæ cupienti, & ejus fidem imploranti, ſignum dedit, ut ad me reſtituendum Romani concurrerent: omnia tum denique in illum odia civium ardebant deſiderio mei. quem qui tum interemiſſet, non de impunitâte ejus, ſed de præmiis cogitaretur. Tamen ſe Milo continuit, & P. Clodium ad judicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid? privato Milone, & reo ad populum, accuſante P. Clodio, cùm in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus eſt, quæ tum non modò occaſio, ſed etiam cauſſa illius opprimendi fuit? Nuper verò, cum M. Antonius ſummam ſpem ſalutis bonis omnibus attuliſſet, gravillimámque adoleſcens nobiliſſimus rei-publicæ partem fortiſſime ſuſcepiſſet, atque illam belluam judicii laqueos declinantem jam irretitam teneret: qui locus, quod tempus illud, dii immortales, fuit? cùm ſe ille fugiens in ſcalarum tenebris abdidiſſet: magnum Miloni fuit conficere illam peſtem nullâ ſuâ invidiâ, Antonii verò maximâ gloriâ? Quid? comitiis in campo quoties poteſtas fuit? cùm ille vi in ſepta irruiſſet, gladios diſtringendos, lapides jaciendos curâſſet, deinde ſubitò, vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos & omnes boni vota faceretis ut Miloni uti virtute ſuâ liceret? Quem igitur cum omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum que-

rela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impunè non est ausus: hunc injuria, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis non dubitavit occidere? præsertim, judices, cùm honoris ampliſſimi contentio & dies comitiorum subesſet, quo quidem tempore (ſcio enim quam timidi sint audacia, quantáque & quàm ſolicita cupiditas conſulatûs) omnia non modò, quæ reprehendi palàm, ſed etiam quæ obſcure cogitari poſſunt, timemus: rumorem, fabulam factam, falſam perhorreſcimus: ora omnium atque oculos intuemur. Nihil enim eſt tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quàm voluntas erga nos ſenſúſque civium; qui non modò improbitati irascuntur candidatorum, ſed etiam in rectè factis ſæpe faſtidiunt. Hunc diem igitur campi ſperatum atque exoptatum ſibi proponens Milo, cruentis manibus ſcelus & facinus præ ſe ferens, & conſitens, ad illa auguſta centuriarum auſpicia veniebat? quàm hoc non credibile in hoc? quàm idem in Clodio non dubitandum, qui ſe, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid quod caput audaciæ eſt, judices: quis ignorat, *maximam illecebram eſſe peccandi impunitatis ſpem?* in utro igitur hæc fuit? in Milone, qui etiam nunc reus eſt facti aut præclari, aut certè necessarii? an in Clodio, qui ità judi-

dicia

dicia pœnámque contempſerat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas eſſet, aut per leges liceret? Sed quid ego argumentor? quid plura diſputo? te, Q. Pet illi, appello optimum, & fortiſſimum civem: te, M. Cato, teſtor: quos mihi divina quædam ſors dedit judices: vos ex M. Favonio audiſtis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo: poſt diem tertium geſta res eſt, quam dixerat. Cùm ille non dubitaret aperire quid cogitaret; vos poteſtis dubitare quid fecerit? Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modó. Dictatoris Lanuvini ſtata ſacrificia nôſſe, negotii nihil erat: vidit neceſſe eſſe Miloni proficiſci Lanuvium illo ipſo, quo profectus eſt die. Itaque antevertit, at quo die? quo, ut antè dixi, inſaniſſima concio ab ipſius mercenario tribuno plebis eſt concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, niſi ad cogitatum facinus approperaret, nunquam reliquiſſet. Ergò illi nè cauſſa quidem itineris, etiam cauſſa manendi: Miloni nulla facultas manendi, exeundi non cauſſa ſolùm, ſed etiam neceſſitas fuit. Qui, ſi ut ille ſcivit Milonem fore eo die in via, ſic Clodium Milo nè ſuſpicari quidem potuit? Primum quæro, qui ſcire potuerit? quod vos idem in Clodio quærere non poteſtis. Ut enim neminem alium,

niſi

niſi T. Patinam familiariſſimum ſuum rogâſſet? ſcire potuit illo ipſo die Lanuvii à dictatore Milone prodi flaminem neceſſe eſſe: ſed erant permulti alii, ex quibus id facillimè ſcire poſſet, omnes ſcilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæſivit? quæſierit ſanè Videte, quid vobis largiar. Servum etiam, ut Arrius meus amicus dixit, corruperit. Lege teſtimonia teſtium veſtrorum dixit, C. Caſſinius, cognomenta Scola, Interamnis, familiaris meus & idem comes P. Clodium, cujus jam pridem teſtimonio Clodius eâdem horâ Interamnæ fuerat & Romæ, P. Clodium illo die in Albano manſurum fuiſſe: ſed ſubitò ei eſſe nuntiatum, Cyrum architectum eſſe mortuum. Itaque Romam repentè conſtituiſſe proficiſci. Dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius. Videte, judices, quantæ res his teſtimoniis ſint confectæ. Primùm certè liberatur Milo: non eo conſilio profectus eſt, ut inſidiaretur in via Clodio: quippe qui ei obvius futurus omnino non erat. Deinde (non enim video, cur non meum agam negotium) ſcitis, judices, fuiſſe, qui in hac rogatione ſuadendâ dicerent, Milonis manu cædem eſſe factam, conſilio verò majoris alicujus. Videlicet me latronem ac ſicarium abjecti homines & perditi deſcribebant. Jacent ſuis teſtibus ii, qui Clodium

dium negant eo die Romam, niſi de Cyro auditum eſſet, rediturum fuiſſe. Reſpiravi: liberatus ſum: non vereor, nè, quod nè ſuſpicari quidem potuerim, videar id cogitâſſe. Nunc perſequar cætera. Nam occurrit illud: nè Clodius quidem de inſidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano manſurus, ſi quidem exiturus ad cædem è villa non fuiſſet. Video enim illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiâſſe, non id nuntiâſſe, ſed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nuntiaret, quem Clodius Roma proficiſcens reliquerat morientem? Vnà fui, teſtamentum ſimul obſignavi cum Clodio? teſtamentum autem palàm fecerat, & illum hæredem & me ſcripſerat. Quem pridie horâ tertiâ animam efflantem reliquiſſet, eum mortuum poſtridie horâ decimâ ei nuntiabatur; Age, ſit ità factum: quæ cauſſa, cur Romam properaret? cur in noctem ſe conjiceret? quid afferebat feſtinationem? quòd hæres erat? primùm erat nihil, cur properato opus eſſet: deinde ſi quid eſſet, quid tandem erat, quod eâ nocte conſequi poſſet, amitteret autem, ſi poſtridie manè Romam veniſſet? Atque ut illi nocturnus ad urbem adventus vitandus potiùs, quàm expetendus fuit; ſic Miloni, cum inſidiator eſſet, ſi illum ad urbem noctu acceſſurum ſciebat, ſubſiſtendum, atque exſpectandum fuit. nocte, invidioſo & pleno latronum

num in loco occidiſſet : nemo ei neganti non credidiſſet ; quem eſſe omnes ſalvum etiam confitentem volunt. Sustinuiſſet hoc crimen primùm ipſe ille latronum occultator & receptator locus, dum neque muta ſolitudo indicáſſet, neque cœca vox oſtendiſſet Milonem: deinde ubi multi ab illo violati, ſpoliati, bonis expulſi, multi etiam hæc timentes in ſuſpicionem ciderent : tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certè Aricia rediens divertit Clodius ad Albanum. Quod niſi ſciret illum Milo Ariciæ fuiſſe, ſuſpicari tamen debuit, cum, etiamſi Romam illo die reverti vellet, ad villam ſuam, quæ viam tangeret, diverſorum. Cur neque antè occurrit, nè in villa reſideret ; neceo in loco ſubſedit quo ille noctu venturus eſſet ? Video adhuc conſtare omnia, judices : Miloni etiam utile fuiſſe, Clodium vivere ; illi ad ea, quæ concupierat, optatiſſimum interitum Milonis fuiſſe : odium illius in hunc acerbiſſimum : in illum hujus nullum : conſuetudinem illius perpetuam in vi inferenda ; hujus tantùm in repellenda : mortem ab illo denuntiatam palàm Miloni, & prædicatam ; nihil unquam auditum ex Milone : profectionis hujus diem illi notum ; reditum illius huic ignotum fuiſſe : hujus iter neceſſarium ; illius etiam potiùs alienum : hunc præ ſe tuliſſe illo die Romæ

mâ exiturum; illum eo die ſe diſſimulâſſe rediturum: hunc nullius rei mutâſſe conſilium; illum cauſſam mutandi conſilii finxiſſe: huic, ſi inſidiaretur, nocte prope urbem exſpectandum; illi etiam ſi hunc non timeret, tamen acceſſum ad urbem nocturnum fuiſſe metuendum. Videamus nunc id, quod caput eſt: locus ad inſidias ille ipſe, ubi congreſſi ſunt, utri tandem fuerit aptior. Id verò, judices, etiam dubitandum, & diutiùs cogitandum eſt? ante fundum Clodii: quo in fundo propter inſanias illas ſubſtructiones, facilè mille hominum verſabatur valentium. Atqui excelſo loco ſupreiorem ſe fore putabat Milo, & ob eam cauſſam eum locum ad pugnam potiſſimùm delegerat. At in eo loco potiùs exſpectandum ab eo, qui ipſius loci ſpe facere impetum cogitârat. Res loquitur, judices, ipſa; quæ ſemper valet plurimúm. Si hæc non geſta audiretis, ſed picta videretis; tamen appareret, uter eſſet inſidiator, uter nihil cogitaret mali, cùm alter veheretur in rheda penulatus, una ſederet uxor. Quid horum non impeditiſſimum? veſtitus, an vehiculum, an comes? quid minùs promtum ad pugnam? cùm penulâ irretitus, rhedâ impeditus, uxore penè conſtrictus eſſet. Videte nunc illum primum egredientem è villa ſubitó. Cur veſperis? quid neceſſe eſt tardé? qui convenit, præſertim id temporis?

Diverit

Divertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? sciebat in Alsiensi esse procul inde. Villam ut prespiceret? millies in ea fuerat. Quid ergò erat moræ & tergiversationis? dum hic veniret, locum relinquere noluit. Age: nunc iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore, tum sine ea; nunquam non in rheda, tum in equo: comites Græculi, quocumque ibat, etiam cùm in castra Etrusca properabat: tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum casu pueros symphoniacos uxoris ducebat, & ancillarum greges. Ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas ducebat, tum neminem, nisi ut virum à viro lectum esse diceres. Cur igitur victus est? quia non semper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur; quia quamquam paratus in imparatos, Clodius tamen mulier inciderat in viros. Nec verò sic erat unquam non paratus Milo contra illum, ut non satis ferè esset paratus. Semper ille, & quantum interesset P. Clodii, se perire, & quanto illi odio esset & quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis præmiis propositam, & pæne addictam sciebat, nunquam in periculum sine præsidio & sine custodia provehebat. Adde casus, adde incertos exi-

tus

tus pugnarum, Martémque communem: qui ſæpe ſpoliantem jam & exſultantem evertit & perculit ab abjecto. Adde inſcitiam pranſi, poti, oſcitantis ducis: qui cùm à tergo hoſtem intercluſum reliquiſſet, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incenſos irâ vitámque domini deſperantes, cùm incidiſſet, hæſit in his pœnis, quas ab eo ſervi fideles pro domini vita expetiverunt. Cur igitur eos manumiſit? metuebat ſcilicet, nè indicaretur, nè dolorem perferre non poſſent, nè tormentis cogerentur, occiſum eſſe à ſervis Milonis in Appia via P. Clodium, confiteri. Quid opus eſt tortore? quid quæris? occideritne? occidit. jure, an injuria? nihil ad tortorem. Factienim in eculeo quæſtiò eſt, juris in judicio. Quod igitur in cauſſa quærendum eſt, id agamus: hoc quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu verò cur miſerit, ſi id potiùs quæris, quàm cur parùm amplis affecerit præmiis: neſcis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia ſemper conſtanter & fortiter, M. Cato, dixítque in turbulenta concione, quæ tamen hujus auctoritate placata eſt, non libertate ſolùm, ſed etiam omnibus præmiis digniſſimos fuiſſe, qui domini caput defendiſſent. Quod enim præmium ſatis magnum eſt tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus ſervis, propter

propter quos vivit? etsi id quidem non tanti est, quàm quod propter eosdem, non sangui-ne & vulneribus suis crudelissimi inimici mentem oculósque satiavit. Quos nisi manumisisset, tormentis etiam dedendi fuerunt conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis? Hic verò nihil habet in his malis quod minùs molestè ferat, quàm, etiam si quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium persolutum. Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio Libertatis; quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. Quis produxit? Appius. unde? ab Appio. Dii boni, quid potest agi severiùs? de servis nulla quæstio est in dominum, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proximè *deos accessit Clodius, propiùs quàm tum, cùm ad ipsos penetrârat, cujus de morte tanquam de cerimoniis violatis quæritur. Sed tamen majores nostri in dominum de servo quæri noluerunt, non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum esse, & domini morte ipsâ tristius. In reum de servis accusatoris cùm quæritur, verum inveniri potest? Age verò, quæ erat aut qualis quæstio? heus *ubi Rufcio, ubi Caica? Clodius insidias fecit Miloni? fecit: certa crux. nullas fecit: sperata libertas. Quid hac quæstione certius? subitò arrepti in quæstionem,

tamen

tamen ſeparantur à cæteris, & in arcas conjiciuntur, nequis cum iis colloqui poſſit. Hi centum dies penès accuſatorem cùm fuiſſent, ab eo ipſo accuſatore producti ſunt. Quid hâc quæſtione dici poteſt integriùs? quid incorruptiùs? Quod ſi nondum ſatis cernitis, cùm res ipſa tot tam claris argumentis ſignísque luceat, purâ mente atque integrâ Milonem, nullo ſcelere imbutum, nullo metu perterritum, nullâ conſcientiâ exanimatum Romam revertiſſe: recordamini, per deos immortales, quæ fuerit celeritas reditûs ejus? qui ingreſſus in forum, ardente curiâ? quæ magnitudo animi? qui vultus? quæ oratio? Neque verò ſe populo ſolùm, ſed etiam ſenatui tradidit: neq; ſenatui modò, ſed etiam publicis præſidiis & armis: neque his tantùm, verùm etiam ejus poteſtati, cui ſenatus totam rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma commiſerat. Cui ſe nunquam profectò tradidiſſet, niſi cauſæ ſuæ confideret, præſertim omnia audienti, magna metuenti, multa ſuſpicanti, nonnulla credenti. Magna vis eſt conſcientiæ, judices, & magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiſerint; & pœnam ſemper ante oculos verſari putent, qui peccârint. Neque verò ſine ratione certâ, cauſſa Milonis ſemper à ſenatu probata eſt. Videbant enim ſapi-

entiſſimi homines facti rationem, præſentiam animi, defenſionis conſiantiam. An verò obliti eſtis, judices, recenti illo nuncio necis Clodianæ, non modò inimicorum Milonis ſermones, & opiniones, ſed nonnullorum etiam imperitorum, qui negabant eum Romam eſſe rediturum? Sive enim illud animo irato ac percito feciſſet, ut incenſus odio trucidaret, inimicum; arbitrabantur eum tanti mortem P. Clodii putáſſe, ut æquo animo patriâ careret, cum ſanguine inimici explêſſet odium ſuum: ſive etiam illius morte patriam liberare voluiſſet; non dubitaturum fortem virum, quin, cùm ſuo periculo ſalutem reipublicæ attuliſſet, cederet æquo animo legibus, ſecum auferret gloriam ſempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipſe ſervâſſet. Multi etiam Catilinam atque illa portenta loquebantur, Erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miſeros interdum cives optimè de republica meritos, in quibus homines non modò res præclariſſimas obliviſcuntur, ſed etiam nefarias ſuſpicantur! Ergò illa falſa fuerunt, quæ certè vera exſtitiſſent, ſi Milo admiſiſſet aliquid, quod non poſſet honeſtè veréque defendere. Quid? quæ poſtea ſunt in eum congeſta? quæ quamvis etiam mediocrium delictorum conſcientiam perculiſſent, ut ſuſtinuit, dij immortales!

ſuſtinuit?

ſuſtinuit ? imò verò ut contemſit, ac pro nihilo putavit, quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortiſſimus vir, negligere potuiſſet ! ſcutorum, gladiorum, frænorum, ſparorum, pilorúmque etiam multitudo deprehendi poſſe judicabatur : nullum in urbe vicum, nullum angiportum eſſe dicebant, in quo Miloni non eſſet conducta domus : arma in villam Otriculanam devecta, Tiberi domus in clivo Capitolino ſcutis referta : plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata ſolùm, ſed penè credita : nec antè repudiata ſunt, quàm quæſita. Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii ; ſed dicam, ut ſentio, judices, Nimis multa audire coguntur, neque aliter facere poſſunt ii, quibus tota commiſſa eſt reſpublica. Quin etiam audiendus ſit Popa Licinius neſcio quis de Circo maximo, ſervos Milonis apud ſe ebrios factos, ſibi confeſſos eſſe, de interficiendo Cn. Pompeio conjurâſſe : deinde poſtea ſe gladio percuſſum eſſe ab uno de illis, nè indicaret. Pompeio in hortis nuntiavit. Arceſſor in primis de amicorum ſententia. Rem defert ad ſenatum, non poteram in illius, mei patriæque cuſtodis, tantâ ſuſpicione nonmetu examinari : ſed mirabar tamen credi Popæ : ebrioſorum confeſſionem ſervorum audiri ? vulnus in

latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris putari. Verùm tamen, ut intelligo, cavebat magis Pompeius, quàm timebat, non ea solùm, quæ timenda erant, sed omnia, nè aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi & fortissimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur: nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat: tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium præstantissimâ virtute civem timidum suspicari: diligentiam, totâ republicâ susceptâ, nimiam nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio senator invectus est, qui Milonem cum telo esse diceret. Nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis & civis, & viri fidem non faciebat, nisi, eo tacente, res ipsa loqueretur. Omnia falsa, atque insidiosè ficta comperta sunt. Quod si tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei (te enim jam appello eâ voce, ut me audire possis) tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefariè aut nunc cogitare, aut molitum alias quando aliquid putas; si Italiæ delectus, ut nonnulli conquisitores tui dictitant, si hæc arma, si Capitolinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta juventus, quæ tuum corpus domúmq; custodit, contra Milonis impetum armata

armata eſt, atque illa omnia in hunc unum inſtituta, parata, intenta ſunt: magna in hoc certè vis, & incredibilis animus, & non unius viri vires atque opes indicantur, ſi quidem in hunc unum & præſtantiſſimus dux electus, & tota reſpublica armata eſt. Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes ægras, & labantes, ut eas his armis ſanares, & confirmares, eſſe commiſſas? Quod ſi Miloni locus datus eſſet, probâſſet profectò tibi, ipſe neminem unquam hominem homini cariorem fuiſſe, quàm te ſibi: nullum ſe unquam periculum pro tua dignitate fugiſſe: cum illa ipſa teterrima peſte ſæpiſſime pro tua gloria contendiſſe: tribunatum ſuum ad ſalutem meam, quæ tibi cariſſima fuiſſet, conſiliis tuis gubernatum: ſe à te poſtea defenſum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ: duos ſe habere ſemper amiciſſimos ſperâſſe, te tuo beneficio, me ſuo. Quæ ſi non probaret; ſi tibi ità penitùs inſediſſet ista ſuſpicio, nullo ut evelli modo poſſet: ſi denique Italia à delectu, urbs ab armis, ſine Milonis clade nunquam eſſet conquietura: næ iſte haud dubitans ceſſiſſet patriâ; is, qui ità natus eſt, & ità conſuevit, te, Magne, tamen atteſtaretur; quod nunc etiam facit. Vide, quàm ſit varia vitæ commutabiliſque ratio, quàm vaga volubiliſque fortuna, quantæ infidelitates in amicis,

quàm ad tempus aptæ ſimulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profectò tempus, & illuceſcet aliquando ille dies, cùm tu ſalutaribus, ut ſpero, rebus tuis, ſed fortaſſe motu aliquo communium temporum immutatus, (qui quam crebrò accidat, experti debemus ſcire) & amiciſſimi benevolentiam, & graviſſimi hominis fidem, & unius poſt homines natos fortiſſimi viri magnitudinem animi deſideres. Quamquam quis hoc credat, Cn. Pompeium juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritiſſimum; cùm Senatus ei commiſerit, ut videret, nè quid reſpublica detrimenti caperet, (quo uno verſiculo ſatis armati ſemper conſules fuerunt, etiam nullis armis datis) hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium expectaturum fuiſſe in ejus conſiliis vindicandis, qui vel judicia ipſa tolleret? ſatis judicatum eſt à Pompeio, falsò illa conferri in Milonem, qui legem tulit, quâ, ut ego ſentio, Milonem abſolvi oporteret, ut omnes confitentur, liceret. Quod vero in illo loco atque in illis publicorum præſidiorum copiis circumfuſus ſedet, ſatis declarat, ſe non terrorem inferre vobis (quid enim illo minùs dignum quàm cogere, ut vos eum, condemnetis, in quem animadvertere ipſe, & more majorum, & ſuo jure poſſet?) ſed præſidio eſſe

esse: ut intelligatis, contra hesternam concionem illam licere vobis quod sentiatis, liberè judicare. Nec verò me, judices, Clodianum crimen movet: nec tam sum demens, támque vestri sensûs ignarus, atque expers, ut nesciam, quid de morte Clodii sentiatis. De qua si jam nollem ità diluere crimen, ut dilui, tamen impunè Miloni palàm clamare atque mentiri gloriosè liceret: Occîdi, occîdi, non Sp. Melium, qui, annonâ levandâ, jacturísque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi: non Tiberium Gracchum, qui collegæ magistratum per seditionem abrogavit; quorum interfectores implerunt orbem terrarum nominis sui gloriâ: sed eum (auderet enim dicere, cùm patriam periculo suo liberâsset) cujus nefarium adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissimæ fœminæ comprehenderunt: eum, cujus supplicio senatus solennes religiones expiandas sæpe censuit: eum, quem cùm sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus juratus, se, quæstionibus habitis, dixit comperîsse: eum, qui civem, quem senatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium conservatorem judicabant, servorum armis exterminavit: eum, qui regna dedit, demit; orbem terrarum, quibuscum voluit, partitus

titus est: eum, qui, pluribus cædibus in foro factis, singulari virtute & gloriâ civem, domum vi & armis compulit: eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicæ recensionis tabulis publicis impressam extingueret: eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli possessionum termini, qui non calumniâ litium, non injustis vindiciis ac sacramentis alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis, petebat: qui non solùm Etruscos (eos enim penitùs contempserat) sed hunc Cn. Pompeium, virum fortissimum, atque optimum civem, judicem nostrum, pellere possessionibus, armis castrísque conatus est: qui cum architectis & decempedis villas multorum hortósque peragrabat: qui janiculo & Alpibus spem possessionum terminabat suarum: qui cum ab equite Romano, splendidissimo & forti viro, T. Pacanio, non impetrâsset, ut insulam in lacu pretio venderet, repentè lintribus in eam insulam materiam, calcem, cæmenta atque*arenam convexit; Dominóque trans ripam inspectante, non dubitavit ædificium extruere in alieno: qui huic T. Furfanio (cui viro, dii immortales! quid enim de mulierecula Sanctia? quid de adolescente Apronio dicam? quorum utrique mortem

mortem eſt minitatus, niſi ſibi hortorum poſ-
ſeſſione ceſſiſſet) ſed auſus eſt Furfanio dice-
re, ſi ſibi pecuniam, quantum popoſcerat, non
dediſſet, mortuum ſe in domum ejus illatu-
rum; quâ invidiâ huic eſſet tali viro confla-
grandum: qui Appium fratrem, hominem mi-
hi conjunctum fideliſſimâ gratiâ, abſentem de
poſſeſſione fundi dejecit; qui parietem ſic per
veſtibulum ſororis inſtituit ducere, ſic age-
re fundamenta, ut ſororem non modò veſti-
bulo privaret, ſed omni aditu & *limine.
Quamquam hæc quidem jam tolerabilia vi-
debantur: etſi *æquabiliter in rempublicam, in
privatos, in longinquos, in propinquos, in
alienos, in ſuos irruebat, ſed neſcio quomodo
jam uſu obduruerat, & percalluerat, civitatis
incredibilis patientiâ. Quæ verò aderant jam,
& impendebant, quonam modo ea aut de-
pellere potuiſſetis, aut ferre imperium, ſi id
ille nactus eſſet? Omitto ſocios, exteras natio-
nes, reges, tetrarchas. Vota enim feceratis, ut
in eos ſe potiùs* mitteret quàm in veſtras poſ-
ſeſſiones, veſtra recta, veſtras pecunias: *pe-
cunias dico? à liberis medius fidius, ac con-
jugibus veſtris, nunquam ille effrænatas ſuas
libidines cohibuiſſet. Fingi hæc putatis, quæ
patent, quæ nota omnibus, quæ tenentur: ſer-
vorum exercitus illum in urbe conſcripturum
fuiſſe, per quos totam rempublicam réſque
privatas

privatas omnium possideret? Quamobrem, si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius, Adeste, quæso, atque audite, cives: P. Clodium interfecit: ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frænare poteramus, hoc ferro & hac dextra à cervicibus vestris repuli: per me unum * effectum est, ut jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: *Enimvero timendum, quonam modo id *factum ferret civitas. Nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimum reipublicæ profuisse, maximâ lætitiâ populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affecisse, & dicat, & sentiat? *Nequeo vetera illa populi Romani, quanta fuerint gaudia, indicare: multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam, nec tantam. Mandate hoc memoriæ, judices: spero, multa vos, liberósque vestros, in republica bona esse visuros. In his singulis ità semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil horum vos visuros fuisse. In spem maximam, &, quemadmodum confido, verissimam, adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc summo viro consule, concussâ hominum licentiâ, cupiditatibus fractis, legibus & judiciis constitutis,

tutis, ſalutarem civitati fore. Num quis igitur eſt tam demens, qui, hoc P. Clodio vivo, contingere potuiſſe arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata, atque veſtra, dominante homine furioſo, quod jus perpetuæ poſſeſſionis habere potuiſſent? Non timeo, judices, nè odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentiùs hæc in illum evomere videar, quàm veriùs. Etenim etſi præcipuum eſſe debebat, tamen ità communis erat omnium ille hoſtis, ut in commnni odio penè æqualiter verſaretur odium meum. Non poteſt dici ſatis, nè cogitari quidem, quantum in illo ſceleris, quantum exitii fuerit. Quin ſic attendite, judices. nempe hæc eſt quæſtio de interitu P. Clodii. fingite animis. Liberæ enim ſunt cogitationes noſtræ, & quæ volunt, ſic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ ſi poſſim efficere, ut Milonem abſolvatis: ſed ità, ſi P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuiſtis? quonam modo ille vos vivus affeeerat, qui mortuus inani cogitatione percuſſit? quid? ſi ipſe Cn. Pompeius, qui eâ virtute ac ſapientiâ eſt, ut ea potuerit ſemper, quæ nemo præter illum; ſi is, inquam, potuiſſet, ut quæſtionem de morte P. Clodii ferre, ſic ipſum ab inferis excitare: utrùm putatis facturum fuiſſe? etiamſi propter amicitiam vellet illum

ab

ab inferis revocare, propter rempublicam non feciſſet. Ejus igitur mortis ſedetis ultores. Cujus vitam, ſi putetis per vos reſtitui poſſe, nolitis: & de ejus nece lata quæſtio eſt, qui ſi eâdem lege reviviſcere poſſet, lata lex nunquam eſſet. Hujus ergò interfector non eſſet etiam confitendo ab iis impetraturus, nè pœnam timeret, quos liberaviſſet? Græci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus inſtitutas viris? quos cantus? quæ carmina? propè ad immortalitatem, & religionem, & memoriam conſecrantur. Vos tanti conſervatorem populi; tanti ſceleris ultorem non modò honoribus nullis afficietis, ſed ad ſupplicium rapi etiam patiemini? Confiteretur, confiteretur, inquam, ſi feciſſet, & magno animo, & libenter, ſe feciſſe, libertatis omnium cauſſâ: quod certè ei non confitendum modò fuiſſet, verùm etiam prædicandum. Etenim, ſi id non negat, ex quo nihil petit, niſi ut ignoſcatur; dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis eſſent petenda? niſi verò gratius putat eſſe vobis, ſui ſe capitis, quàm veſtri ordinis defenſorem fuiſſe: cùm præſertim in ea confeſſione, ſi grati eſſe velletis, honores aſſequeretur ampliſſimos: ſin factum nobis non probaretur? (quamquam qui

poterat

poterat ſalus ſua cuique non probare?) ſed tamen ſi minùs fortiſſimi viri virtus civibus grata cecidiſſet, magno animo conſtantíque cederet ex ingrata civitate. Nam quid eſſet ingratius, quàm lætari cæteros, lugere cum ſolum, propter quem cæteri lætarentur? Quamquam hoc animo ſemper omnes fuimus in patriæ proditoribus opprimendis; ut, quoniam noſtra futura eſſet gloria, periculum quoque, & invidiam noſtram putaremus. nam quæ mihi contribuenda laus eſſet ipſi, cùm tantum in conſulatu meo pro vobis ac liberis veſtris auſus eſſem, ſi id, quod conabar, ſine maximis dimicationibus meis me eſſe auſurum arbitrarer? quæ mulier ſceleratum ac pernicioſum civem occidere non auderet, ſi periculum non timeret? Propoſitâ invidiâ, morte, pœnâ, qui nihilo ſegniùs rempublicam defendit, is vir verè putandus eſt. Populi grati eſt, præmiis afficere bene-meritos de republica cives: viri fortis, nè ſuppliciis quidem moveri, ut fortiter feciſſe pœniteat. Quamobrem uteretur eâdem confeſſione T. Annius, quâ Ahala, quâ Naſica, quâ Opimius, quâ Marius, quâ noſmetipſi: &, ſi grata reſpublica eſſet, lætaretur: ſi ingrata, tamen in gravi fortuna, conſcientiâ ſuâ niteretur. Sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi Romani, & veſtra felicitas, & dii immortales

ſibi

fibi deberi putant. Nec verò quiſquam aliter arbitrari poteſt, niſi qui nullam vim cœleſtem exiſtimat, numénve divinum : quem neque imperii veſtri magnitudo, neque ſol ille, nec cœli & ſignorum motus, nec viciſſitudines rerum atque ordines movent, neque id, quod maximum eſt, majorum ſapientia ; qui ſacra, qui cærimonias, qui auſpicia & ipſi ſanctiſſimè coluerunt, & nobis ſuis poſteris prodiderunt. Eſt, eſt profectò illa vis : neque in his corporibus atque in hac imbecillitate noſtra ineſt quiddam, quod vigeat, & ſentiat, & non ineſt in hoc tanto naturæ tam præclaro motu niſi fortè idcirco eſſe non putant, quia non apparet, nec cernitur ; perinde quaſi noſtram ipſam mentem, quâ ſapimus, quâ providemus, quâ hæc ipſa agimus, ac dicimus, videre aut planè qualis, aut ubi ſit, ſentire poſſimus. Ea vis, ea eſt igitur, quæ ſæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit ? quæ illam perniciem extinxit ac ſuſtulit : cui primum mentem injecit, ut vi irritare ferróque laceſſere fortiſſimum virum auderet, vinceretúrque ab eo, quem ſi viciſſet, habiturus eſſet impunitatem & licentiam ſempiternam. Non eſt humano conſilio, nè mediocri quidem, judices, deorum immortalium curâ, res illa perfecta : religiones mehercule ipſæ, aræque, cùm illam belluam cadere viderunt,

commoviſſe

commoviſſe ſe videntur, & jus in illo ſuum retinuiſſe. Vos enim Albani tumuli, atque lucí vos, inquam, imploro, atque abteſtor, vóſque Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Romani ſociæ, & æquales, quas ille præceps amentiâ, cæſis, proſtratíſque ſanctiſſimis lucis, ſubſtructionum inſanis molibus oppreſſerat: veſtræ tum aræ, veſtræ religiones viguerunt, veſtra vis valuit, quam ille omni ſcelere polluerat: túque ex tuo edito monte, Latialis, ſancte Iupiter, cujus iſte lucus, nemora, finéſque ſæpe omni nefario ſtupro & ſcelere maculârat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuiſti: vobis ille, vobis veſtro in conſpectu ſeræ, ſed juſtæ tamen, & debitæ pœnæ ſolutæ ſunt. Niſi fortè hoc etiam caſu factum eſſe dicimus, ut ante ipſum ſacrarium Bonæ deæ. Quod eſt in fundo T. Sextii Galli, in primis honeſti & ornati adoleſcentis, ante ipſam, inquam, Bonam deam, cùm prælium commiſiſſet, primùm illud vulnus acceperit, quo teterrimam mortem obiret: ut non abſolutus judicio illo nefario videretur, ſed ad hanc inſignem pœnam reſervatus. Nec verò non eadem ira deorum hanc ejus ſatellitibus injecit amentiam, ut ſine imaginibus, ſine cantu, ſine ludis, ſine exſequiis, ſine lamentis, ſine laudationibus, ſine funere, oblitus cruore & luto, ſpoliatus illius ſupremi diei celebritate,

celebritate, quam concedere etiam inimici ſolent, ambureretur, etiam abjectus. Non fuiſſe credo fas clariſſimorum virorum formas illi teterrimo patricîdæ aliquid decoris afferre; neque ullo in loco potiùs mortem ejus lacerari, quàm in quo vita eſſet damnata. Dura mihi medius fidius jam fortuna populi Romani & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam inſultare videret & pateretur: polluerat ſtupro ſanctiſſimas religiones: ſenatûs graviſſima decreta perfregerat: pecuniâ ſe palàm à judicibus redemerat: vexârat in tribunatu ſenatum: omnium ordinum conſenſu pro ſalute reipublicæ geſta reſciderat: me patriâ expulerat; bona diripuerat: domum incenderat: liberos, conjugem meam vexaverat: Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat: magiſtratuum privatorúmque cædes effecerat: domum mei fratris incenderat, vaſtârat Etruriam: multos ſedibus ac fortunis ejecerat: inſtabat, urgebat: capere ejus amentiam civitas, Italia, provinciæ, regna non poterant. Incidebantur jam domi leges, quæ nos noſtris ſervis addicerent: nihil erat cujuſquam, quod quidem ille adamâſſet, quod non hoc anno ſuum fore putaret. Obſtabat ejus cogitationibus nemo, illum præter Milonem ipſum, qui poterat obſtare: Cn. Pompeium novo reditu in gratiam quaſi devinctam

devinctum arbitrabatur: Cæſaris potentiam, ſuam potentiam eſſe dicebat: bonorum animos etiam in meo caſu contempſerat: Milo unus urgebat. Hic dii immortales, ut ſuprà dixi, mentem dederunt illi perdito, ac furioſo, ut huic faceret inſidias: aliter perire peſtis illa non potuit. Nunquam illum reſpublica ſuo jure eſſet ulta. Senatus, credo, prætorem cum circumſcripſiſſet. Nec cum ſolebat quidem id facere in privato eodem hoc, aliquid profecerat. An conſules in prætore coërcendo fortes fuiſſent? primùm, Milone occiſo, habuiſſet ſuos conſules. Deinde, quis in eo prætore conſul fortis eſſet, per quem tribunum, virum conſularem, crudeliſſimè necatum eſſe meminiſſet? omnia poſſideret, teneret lege novâ, quæ eſt inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis: ſervos noſtros libertos ſuos feciſſet. Poſtremò, niſi eum dii immortales in eam mentem impuliſſent, ut homo effœminatus fortiſſimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis. An ille prætor, ille verò conſul, ſi modò hæc templa atque ipſa mœnia ſtare, eo vivo, tamdiu, & conſulatum ejus expectare potuiſſent, ille denique vivus, mali nihil feciſſet, qui mortuus, uno ex ſuis ſatellitibus Sext. Clodio duce, curiam incenderit? quo quid miſerius, quid acerbius, quid luctuoſius vidimus?

templum ſanctitatis, amplitudinis, mentis, conſilii publici, caput urbis, aram ſociorum, portum omnium gentium, ſedem ab univerſo populo Romano conceſſam uni ordini, inflammari, exſcindi, funeſtari? neque id fieri à multitudine imperitâ, (quamquam eſſet miſerum idipſum) ſed ab uno; qui, cùm tantùm auſus ſit ultor pro mortuo, quid ſignifer pro vivo non eſſet auſus? In curiam potiſſimùm abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat. & ſunt, qui de via Appia quærantur, taceant de curia: Ecquando ab eo ſpirante forum potuiſſet defendi, cujus non reſtiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, ſi poteſtis, ab inferis: frangetis impetum vivi, cujus vix ſuſtinetis furias inſepulti? niſi verò ſuſtinuiſtis eos, qui cum falcibus ad Caſtoris, cum gladiis toto foro volitârunt. Cædi vidiſtis populum Romanum, concionem gladiis diſturbari, cùm audiretur ſilentio M. Cælius tribunus plebis vir fortiſſimus, & in ſuſcepta cauſſa firmiſſimus, & bonorum voluntati & auctoritati ſenatûs deditus, & in hac Milonis ſive invidiâ, ſive fortunâ, ſingulari, divinâ, & incredibili fide. Sed jam ſatis multa de cauſſa, extra cauſſam etiam nimis fortaſſe multa. Quid reſtat? niſi ut orem obſtérque

teſtérque vos, judices, ut eam miſericordiam tribuatis fortiſſimo viro, quam ipſe non implorat, ego autem, repugnante hoc, & imploro, & expoſco. Nolite, ſi in noſtro omnium fletu nullam lacrymam aſpexiſtis Milonis, ſi vultum ſemper eundem, ſi vocem, ſi orationem ſtabilem ac non mutatam videtis, hoc minùs ei parcere: atque haud ſcio, an multò etiam ſit adjuvandus magis. Etenim, ſi in gladiatoris pugnis, & infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos, & ſupplices, &, ut vivere liceat, obſecrantes, etiam odiſſe ſolemus; fortes, & animoſos, & ſe acriter ipſi morti offerentes, ſervare cupimus; eorúmque nos magis miſeret, qui noſtram miſericordiam non requirunt, quàm qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortiſſimis civibus facere debemus? Me quidem, judices, exanimant & interimunt hæ voces Milonis, quas audio aſſiduè, & quibus interſum quotidie: Valeant, inquit, valeant cives mei: ſint incolumes, ſint florentes, ſint beati: ſtet hæc urbs præclara, mihíque patria cariſſima, quoquo modo merita de me erit. Tranquillâ republicâ cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) ſine me ipſi, ſed per me tamen, perfruantur. Ego cedam, atque abibo, ſi mihi republicâ bonâ frui non licuerit; at carebo malâ: &,

quamprimum tetigero bene moratam & liberam civitatem, in ea conquiescam. O frustrà, inquit, suscepti mei labores! ò spes fallaces! ô cogitationes inanes meæ! ego cùm tribunus plebis, republicâ oppressâ, me senatui dedissem, quem extinctum acceperam; equitibus Romanis, quorum vires erant debiles; bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant: mihi unquam bonorum præsidium defuturum putarem? Ego cùm te (mecum enim sæpissime loquitur) patriæ reddidissem, mihi non futurum in patria putarem locum? Ubi nunc Senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Romani, illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis, fuit auxilio, vox, & defensio? mihíne ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari? Nec verò hæc judices, ut Ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim se, negat ingratis civibus feciss-, quæ fecit: timidis, & omnia circumspicientibus pericula, non negat. Plebem, & infimam multitudinem, quæ, P. Clodio duce, fortunis vestris imminebat, eam quò tutior esset vita vestra, se feciss commemorat, ut non modò virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret: nec timet, nè, cùm plebem muneribus placârit, vos non

conciliâric

conciliârit meritis in rempublicam ſingularibus: ſenatûs erga ſe benevolentiam temporibus his ipſis ſæpe eſſe perſpectam: veſtras verò, & veſtrorum ordinum occurſationes, ſtudia, ſermones, quemcumque curſum fortuna dederit, ſecum ſe ablaturum eſſe dicit. Meminit etiam ſibi vocem præconis modo defuiſſe, quam minimè deſiderarit: populi verò cunctis ſuffragiis, quod unum cupierit, ſe conſulem declaratum: nunc denique ſi hæc arma contra ſe ſint futura, ſibi facinoris ſuſpicionem, non facti crimen obſtare. Addit hæc, quæ certè vera ſunt, fortes & ſapientes viros non tam præmia ſequi ſolere rectè factorum, quàm ipſa rectè facta: ſe nihil in vita, niſi præclariſſimè, feciſſe; ſi quidem nihil ſit præſtabilius viro quàm periculis patriam liberare: beatos eſſe, quibus ea res honori fuerit à ſuis civibus: nec tamen eos miſeros, qui beneficio cives ſuos vicerint. Sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, ſi eſſet habenda ratio præmiorum, ampliſſimum eſſe præmium, gloriam: eſſe hanc unam quæ brevitatem vitæ poſteritatis memoria conſolaretur: quæ efficeret, ut abſentes adeſſemus, mortui viveremus: hanc denique eſſe, cujus gradibus etiam homines in cœlum videantur aſcendere. De me, inquit, ſemper populus Romanus, ſemper omnes gentes loquentur, nulla nunquam

obmuteſcet vetuſtas. Quin hoc tempore ipſo, cùm omnes à tuis inimicis faces invidiæ meæ ſubjiciuntur: tamen omni in hominum cœtu gratiis agendis, & gratulationibus habendis, & omni ſermone celebramur. Omitto Etruriæ feſtos, & actos, & inſtitutos dies: centeſima lux eſt hæc ab interitu P. Clodii. &, opinor, ultra quàm fines imperii populi Rom. ſunt, non ſolùm fama jam de illo, ſed etiam lætitia paragravit. Quamobrem ubi corpus hoc ſit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris & jam verſatur, & ſemper habitabit nominis mei gloria. Hæc tu mecum ſæpe his abſentibus: ſed iiſdem audientibus, hæc ego tecum, Milo: Te quidem, quod iſto animo es, ſatis laudare non poſſum: ſed quò eſt iſta magis divina virtus, eò majore à te dolore, divellor. Nec verò, ſi mihi eriperis, reliqua eſt illa tamen ad conſolandum querela, ut his iraſci poſſim, à quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, ſed amiciſſimi: non malè aliquando de me meriti, ſed ſemper optimé. Nullum unquam, judices, mihi tantum dolorem inuretis, (etſi, quis poteſt eſſe tantus?) ſed nè hunc quidem ipſum, ut obliviſcar, quanti me ſemper, feceritis. Quæ ſi vos cœpit oblivio, aut ſi in me aliquid offendiſtis, cur non id meo capite potiùs luitur, quàm

Milonis?

Milonis? Plæclarè enim vixero, si quid mihi acciderit priùs, quàm hoc tantum mali videro. Nunc me una consolatio sustentat, quòd tibi, ô T. Anni, nullum à me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum sæpe corpus & vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem abjeci: bona, fortunas meas ac liberorum meorum in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua dimicatio capitis futura, deposco. Quid jam restat? quid habeo, quod dicam, quod faciam pro tuis in me meritis? nisi ut eam fortunam, quæcunque erit tua, ducam meam? Non recuso, non abnuo: vósque obsecro, judices, ut vestra beneficia, quæ in me contuliſtis, aut hujus salute augeatis, aut in ejusdem exitio occasura esse jubeatis. His lacrymis non movetur Milo: est quodam incredibili robore animi septus. Exsilium ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus: mortem naturæ finem esse, non pœnam. Set hic eâ mente quâ natus est. Quid vos, judices? quo tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebitis, ejicietis? & erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quàm hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro

republica ſanguinem effudiſtis: vos in viri & in civis invicti appello periculo, centuriones, vóſque milites: vobis non modò inſpectantibus, ſed etiam armatis, & huic judicio præſidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur? ejicietur? O me miſerum! ô me infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuiſti per hos; ego te in patria per eoſdem retinere non potero? Quid reſpondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. Frater, qui nunc abes, conſorti mecum temporum illorum? me non potuiſſe Milonis ſalutem tueri per eoſdem, per quos noſtram ille ſervâſſet? at in qua cauſſa non potuiſſe? quæ eſt grata gentibus. A quibus non potuiſſe? ab iis, qui maximè P. Clodii morte acquierunt. Quo deprecante? me. Quodnam concepi tantum ſcelus? aut quod in me tantum facinus admiſi, judices, cùm illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, exſtinxi? omnes in me meóſque redundant ex illo fonte dolores. Quid me reducem eſſe voluiſtis? an ut, inſpectante me, expellerentur ii, per quos eſſem reſtitutus? Nolite, obſecro, vos, pati, mihi acerbiorem reditum eſſe, quàm fuerit ille ipſe diſceſſus. Nam qui poſſum putare me reſtitutum eſſe, ſi diſtrahor ab iis, per quos reſtitutus ſum? Utinam dii immortales

tales feciſſent (pace tuâ, patria, dixerim: metuo enim, nè ſceleratè dicam in te, quod pro Milone dicam piè) ut P. Clodius non modò viveret, ſed etiam prætor, conſul, dictator eſſet, antequam hoc ſpectaculum viderem. O dii immortales! fortem, & à vobis, judices, conſervandum virum. Minimè, minimè, inquit. immò verò pœnas ille debitas luerit: nos ſubeamus, ſi ità neceſſe eſt, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, uſquam niſi in patria morietur? aut, ſi fortè pro patria, hujus vos animi monumenta retinebitis, corporis in Italia nullum ſepulcrum eſſe patiemini? hunc ſuâ quiſquam ſententiâ ex hac urbe expellat, quem omnes urbes expulſum à vobis ad ſe vocabunt? O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, ſi ejecerit: miſeram, ſi amiſerit. Sed finis ſit. Neque enim præ lacrymis jam loqui poſſum, & hic ſe lacrymis defendi vetat. Vos oro, obteſtórque, judices, ut in ſententiis ferendis, quod ſentietis, id audeatis. Veſtram virtutem, juſtitiam, fidem (mihi credite) is maximè probabit, qui in judicibus legendis optimum & ſapientiſſimum quemque legit.

M. Fabii Quintiliani
de CICERONE judicium.
lib. 10. *institut. Orat. cap.* 1.

——Oratores verò vel præcipuè Latinam Eloquentiam parem facere Græcæ possunt. Nam Ciceronem cuicunque eorum fortiter opposuerim. Nec ignoro quantum mihi concitem pugnam, cum præsertim id non sit propositi, ut eum Demosthenis comparem hoc tempore: neque enim attinet; cum Demosthenem inprimis legendum, vel discendum potiùs putem. Quorum ego virtutes pleraſque arbitror similes, consilium, ordinem dividendi, præparandi, probandi rationem, omnia denique, quæ sunt inventionis. In eloquendo est aliqua diversitas: densior ille, hic copiosior: ille concludit adstrictiùs, hic latiùs pugnat: ille acumine semper, hic frequenter, & pondere: illi nihil detrahi potest, huic nihil adjici: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certè, & commiseratione (qui duo plurimum affectus valent) vincimus. Et fortasse epilogos illi mos civitatis abstulerit: sed & nobis illa

quæ

quæ Attici mirantur, diversa Latini sermonis ratio minùs permiserit. In epistolis quidem, quamquam sunt utriusque, nulla contentio est. Cedendum verò in hoc quidem, quòd ille & prior fuit, & ex magnâ parte Ciceronem, quantus est, fecit. Nam mihi videtur M. Tullius cùm se totum ad imitationem Græcorum contulisset, effinxisse vim Demosthenis, copiam Platonis, jucunditatem Isocratis. Nec verò quod in quoque optimum fuit, studio consecutus est tantùm; sed plurimas, vel potiùs omnes ex se ipso virtutes extulit immortalis ingenii beatissimâ ubertate. Non enim pluvias(ut ait Pindarus] aquas colligit, sed vivo gurgite exundat: dono quodam providentiæ genitus, in quo totas vires suas eloquentia experiretur. Nam quis docere diligentiùs, movere vehementiùs potest? cui tanta unquam jucunditas affluit, ut ipsa illa quæ extorquet, impetrare eum credas, & cum transversum vi sua judicem ferat, tamen ille non rapi videatur, sed sequi. Jam in omnibus quæ dicit tanta autoritas inest, ut dissentiri pudeat; nec advocati studium, sed testis aut judicis afferat fidem. Cùm interim hæc omnia, quæ vix singula quisquam intentissimâ curâ consequi posset, fluunt illaborata: & illa qua nihil pulchrius auditu est oratio, præ se fert tamen feliciſſimam facilitatem;

tem. Quare non immeritò ab hominibus ætatis ſuæ regnare in judiciis dictus eſt : apud poſteros verò id conſecutus, ut Cicero jam non hominis, ſed eloquentiæ nomen habeatur. Hunc igitur ſpectemus : hoc propoſitum nobis ſit exemplum.

Ille ſe profeciſſe ſciat,
cui Cicero valdè placebit.

Orationum

Orationum Selectarum index.

I. *Pro* ARCHIA POETA *quæ habita est à* Cic. *Anno V. C.* 692. *Æt. an.* 46. *M. Pupio Pisone & M.* Æmilio Valerio Messala COSS. *pag.* 1.

II. *Pro* M. MARCELLO. *habita Anno V. C.* 707. *Æt. an.* 61. C. Julio Cæsare, & M. Æmilio Lepido COSS. *pag.* 20.

III. *Pro.* Q. LIGARIO. *habita an. V. C.* 707. *Æt. an.* 61. C. Julio Cæsare, & M. Æmilio Lepido COSS. *pag.* 36.

IV. *Pro* REGE DEIOTARO. *an. V. C.* 708. Caio Julio Cæsare III. Dictatore, & IV COSS. *sine collega. Æt. an.* 62. *pag.* 56.

V. VI. VII. VIII. 1, 2, 3, 4. In CATILINAM *Anno V. C.* 690. M. Tullio Cicerone & M. Antonio COSS. *Æt. an.* 44. *pag.* 78.

IX. Philippica II. *in* MARC. ANTONIUM *Anno V. C.* 709. Caio Julio Cæsare V. & M. Antonio COSS. *Æt. an.* 63. *pag.* 150.

X. *Pro* LEGE MANILIA. *Anno V. C.* 687. M. Æmilio Lepido, & L. Volcatio Tullo COSS. *Æt. an.* 41. *pag.* 213.

XI. *Pro* T. ANNIO. MILONE. *Anno. V. C.* 701. Cn. Pompeio Magno III. COSS. *sine collega. Æt. an.* 61. *pag.* 252.

BOOKS
lately Printed
For the Use of SCHOOLS.

VEſtibulum *Linguæ Latinæ* : ſet forth by *Commenius*, with a *Vocabularie* at the latter end, for young Students in the *Latine* Tongue. Sold by *Fr. Egleſfield* at the *Marigold* in St *Paul's* Church-yard.

Janua Linguarum, by *Commenius*, (a new work) to which hee hath added his laſt Hand: with an Etymological *Index*, out of the *Janual Lexicon*, *Martinius*, and others: ſold by *John Clark*, at the entrance into *Mercer's Chappel* in *Cheapſide*.

Seidelii Enchiridion, for young Beginners in the *Greek* Tongue: ſold by *Andrew Crook*, at the *Green Dragon* in St *Paul's* Church-yard.

Rudimenta Græcæ Linguæ, by *W. D.* for the Uſe of *Merchant Tailor's* School, (*London*) ſold by *Andrew Crook*, at the *Green Dragon* in St *Paul's* Church-yard.

The

The *School's* Probation, or certain ſet-Exerciſes for the Uſe of *Merchant Tailor's* School: ſold by *Fran. Egleſfield*, at the *Marigold* in St *Paul's* Church-yard.

Rhetorices Elementa, by *W.D.* ſold by *Fran. Egleſfield* in St *Paul's* Church-yard.

Nomenclatura Anglo-Latino-Græca, for the Uſe of *Weſtminſter* School: ſold by *Richard Royſton*, at the *Angel* in *Ivy-Lane*.

Palæphatus de incredibilibus, Græco-Lat. An ancient Author explaining the *Greek Fables*.

Gnomologicum Poëticum: according to the Order of the Alphabet.